

T.C.
ISTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÂKÎ’NİN KASİDELERİNDE EDEBİ TASVİRLER

İSMAIL SOYYIGİT
2501411737

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MUHAMMED NUR DOĞAN

İSTANBUL 2006

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Klasik Osmanlı Siirinin XVI. yüzyıl temsilcilerinden Baki'nin kasidelerinde yer alan edebi tasvirleri tespit etmek ve incelemektir. Baki'nin tabiat, gökyüzü, savaş alanları ya da günlük hayat hakkında önümüze koyduğu tablolar hem o zamanın doğal çevresini gözümüzün önünde canlandırmakta hem de o zamana ait adet, gelenek ve inanışlara ışık tutmaktadır. Baki'nin divanında yer alan 27 kaside içinden tasvir içeren beyitleri inceleyen bu eser, sairin varlıkları benzetme gayesiyle ilişkilendirirken kullandığı malzemenin ve hayal gücünün zenginliğini ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

This work aims at finding out and analyzing the literary descriptions which take place in the Kasidas of Baki, one of the representatives of 16th century Ottoman Poetry. The descriptions made by the poet both visualise the natural environment of that period and inform us about the traditions and beliefs of that age. The study which investigates the verses in the 27 kasidas of Baki shows the prosperity and the variety of the materials that he used when he made relations between the objects.

ÖNSÖZ

Bu tez, devrinde ve sonrasında birçok saire tesir eden büyük divan sairi Bâki'nin divanındaki kasideleri esas alarak bu kasidelerde yapılan edebi tasvirleri bulmak ve değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Böyle bir çalışma için belki baska sairleri de seçmek mümkündür ancak Bâki'nin Kânuni gibi büyük bir cihan pâdisahi devrinde yaşamasi, o devri anlatması ve Kânûni'den sonra da II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet devirlerinde siirler yazmış olması hem edebi alanda hem de diğer ilimlerde derin bilgi ve üstün kabiliyet sahibi olması Bâki'yi bu konuda ayrıcalıklı kilmaktaydı. Tez için Dr. Sabahattin Küçük'ün hazırlamış olduğu “Bâki Divanı” esas alındı ve bu eser içindeki yirmi yedi kaside ele alınarak bu kasidelerde yer alan edebi tasvirler belirlenerek incelendi.

Bu konuda Bâki hakkında daha önce yapılmış olan çalışmalar tarandı; ayrıca tasvirlerdeki ilişkilerin ve bu ilişkilere kaynaklık eden gerçeklerin daha iyi anlaşılabilmesi için o dönemde yaşayan diğer sairlerin bazı eserleri de okundu.

Tez esnasında karşılaşılan en büyük güçlük yapılan tasvirlerin o zamanki telakkileri içinde bulundurmaları sebebiyle ortaya çıkmış, ancak bu güçlük o döneme ait alışkanlıklar adet ve gelenekler, askeri ve sosyal hayatın araştırılmasıyla asılmaya çalışılmıştır.

Çalışma; Bâki'nin hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve etkileriyle birlikte edebi tasvirin kısaca anlatıldığı giriş bölümünden sonra ana bölümle devam etmektedir. Bu bölümde Baki'nin kasidelerinde edebi tasvir içeren beyitler önce günümüz Türkçesine çevrildi ve izahları yapıldı; daha sonra beyitler, yapılan tasvirlerin konularına göre gruplanarak sunuldu. Edebi tasvirler belirlenirken kendilerine kaside sunulan sultanlar ve diğer şahıslara yapılan mübalagalardan ziyâde beyitlerdeki somut resimler ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Ayrıca beyitlerdeki tasvirler; benzeyen ve kendisine benzetilenler itibarıyla incelenerek tablolar halinde sunuldu.

Kaynakça edebi tasvirlere konu olan nesnelere islevleri ile aktarabilen, özellikle de o devirdeki telakkiyi de yansittigina inandigimiz eserlerden olusmaktadır. Bu tezin hazirlanmasinda beni bu konuda çalismaya tesvik eden ve benden hiçbir türlü yardimi esirgemeyen danisman hocam Prof. Dr. Muhammed Nur DOGAN'a tesekkürü bir borç bilirim.

Ismail SOYYIGIT

Ekim, 2006-Üsküdar

İÇİNDEKİLER

Öz.....	i
Önsöz.....	iii
İçindekiler	v
Kisaltmalar.....	vii
GİRİS	1
BAKI.....	1
Hayati.....	1
Kisiligi.....	4
Edebi Kisiligi	5
Eserleri	7
BİRİNCİ BÖLÜM: TESBİH VE TASVİR.....	9
İKİNCİ BÖLÜM: BAKI’NIN KASİDELERİNDE EDEBİ TASVİRLER	16
1. GÖKYÜZÜ VE KOZMİK ALEM	16
1.1. Günes	16
1.2. Gece ve Gökyüzü.....	18
1.2.1. Geceleyin Gökyüzü.....	18
1.2.2. Ay ve Hilal.....	20
1.2.2.1. Ay.....	20
1.2.2.2. Hilal.....	22
1.2.3. Gezegenler	41
1.2.3.1 Zühre	41
1.2.3.2. Mars	41
1.2.3.3 Satürn.....	42
1.2.3.4. Utarit	42
1.2.4. Yıldızlar	44
2. MEVSİMLER	45
2.1. Ilkbahar	45
2.2. Sonbahar ve Kis	54
3. ÇİÇEKLER	63
3.1. Lale.....	63
3.2. Gül.....	65

3.3. Menekşe, Yasemin	66
3.4. Susam Çiçeği.....	67
3.5. Nergis	69
3.6. Sümbül	71
4. INSAN TASVIRLERİ	79
4.1. Sevgili	79
4.2. Asik	83
5. PSIKOLOJİK TASVİR	87
Hüzün.....	87
6. SAVAS UNSURLARI.....	89
6.1. Savas Aletleri.....	89
6.1.1. Kılıç.....	89
6.1.2. Alem Sancak, Bayrak.....	91
6.1.3. Mizrak	92
6.2. Savas Alanı	92
7. EĞLENCELER VE MERASİMLER	95
Isret Meclisi.....	95
8. EŞYA VE TASVIRLERİ	96
8.1. Avize	96
8.2. Yüzük-Mühür.....	96
9. YAZI TASVIRLERİ.....	106
10. SARAY-KASR TASVIRLERİ.....	112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KASİDELERDEKİ BENZETMELERİN ANALİZİ.....	117
1. Benzeyen Yönünden Benzetmelerin İncelenmesi.....	117
2. Kendisine Benzetilen Yönünden Benzetmelerin İncelenmesi.....	127
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA	140

KISALTMALAR

a.g.e.	Adi geçen eser
b.	Beyit
bkz.	Bakiniz
c.	Cilt
DIA	Türkiye Diyanet Vakfi Islam Ansiklopedisi
haz.	Hazirlayan
MEB	Milli Egitim Bakanligi
k.	Kaside
s.	Sayfa
TDK	Türkiye Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfi

GIRIS

BÂKI

Hayati

1526-1600 yıllari arasında yasayan Bâki, zamanin en büyük sairi olarak taninmis ve kabul edilmistir. Hayattayken degeri bilinen nadir sairlerimizdendir. Osmanli Imparatorlugu yükselme devri sairi olan Baki eserlerinde, Basra Körfezi'nden Viyana önlerine kadar uzanan askeri ve siyasi basarılar yanında ilim ve kültür alanında da büyük ilerlemeler gösteren bir medeniyetin ihtisamini yansitmistir.

“Divan edebiyatımıza getirdigi yenilik, güzellik ve söyleyis gücüyle “Sultanü’s-Suarâ” diye anilmis olan sairin asil adi Mahmud Baki'dir. Babasi Fatih Camii müezzinlerinden olup 1665 senesinde gittigi Hac yolculugunda vefat ettigi çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.”¹ Baki fakir bir aileye mensup oldugu için bir müddet saraç çirakligi yapmistir. Fakat ruhundaki okuma, öğrenme istegi onu medreseye yönlendirmiştir. Daha çocuk yaslarında çiraklik ettigi dükkâna gelip giderken Fatih Camii medreselerinde okuyan öğrencileri görüyor, onlara imreniyordu. Saraç çirakligi esnasında camilerdeki umumi derslere devam ediyorken daha sonra Fatih medresesi talebeleri arasına karismis ve medresenin en sadik talebelerinden biri olmuştur. Bu dönemde devrin meshur müderrislerinden Karamanzade Mehmed ve Ahmet Efendi'lerden büyük istifade etmistir. Baki'nin medresedeki ders arkadaşlari oldukça kabiliyetli kimselerdir. Bunların pek çoğu Osmanli medeniyet ve kültürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır. Hoca Sadeddin, Nev'i, Remzizâde, Hüsrevzade, Üsküplü Vâlihi, Karamanli Muhyiddin, Edirneli Mecdi, Cevri ve Camcizade Cami Efendiler bu zatlar arasından sayilabilir.²

“Bâki'nin medresede okudugu yıllarda genç sairler devrin siir üstadı sayılan Zati'nin Bayazid Camii avlusundaki remilci dükkanini sik sik ziyaret ediyorlar, burada siir ve edebiyat sohbetleri yapıyorlardı. Bâki de bu dükkana devam eden genç sairler arasında yer almaktaydı. İlk gazelini Zati'ye götürdüğü zaman, sair siirin Baki'ye ait olduğuna inanmamış, baskalarının siirlerine el uzatmanın çok kötü bir davranış olduğu

---

¹ Olgun Tahir, **Baki'ye Dair**, s.8

hususunda Bâki'yi uyarmıştır.”³ Fakat Baki daha sonra siirin kendisine ait olduğunu ispat etmiş ve Zati'nin takdirini kazanmıştır. Hatta Zati zamanla Baki tarafından söylenmiş bir beyiti bütünlemiş, onu bir gazel haline sokmuş ve daha sonra kendi Divanı'na koymuştur. Buna itiraz edenlere de, “Bâki gibi bir sairin siirini almak ayıp degildir” cevabını vermiştir. ⁴ Bunun yanında Bâki'nin hocası Mehmet Efendi için yazdığı Sünbül Kasidesi onun medrese muhitindeki ününü bir kat daha artırmıştır.

Karamanli Mehmet Efendi'nin Edirne'ye gönderilmesi üzerine Bâki Kadizâde Efendi'nin Süleymâniye'deki derslerine devam etmeye başladı. Kadizâde çok büyük bir ilim adamıydı ve Baki'yi bilhassa himaye ediyordu. Bu himaye sayesinde Baki Süleymaniye medreselerinden üçüncüsünün inşaatına nezaret etmek görevini yaptı. Nihayet Kanuni'nin Nahçıvan Seferi dönüşünde padisaha bir kaside sunmuş ve padisahın lütuf ve ihsanına mazhar olması bu kasideyle olmuştur. ⁵ Kanuni sanatini beğendiği bu sairî ömrünün sonuna kadar himaye etmiştir. Hatta onun ileriki yıllarda “Padisahlığimin birkaç yerinden pek haz duymusumdur; bunlardan biri de Baki gibi tab'i temiz bir insani bulup, çıkarıp itibar eylediğimdir” dediğini ayrıca kendi siirlerini ona gönderip nazireler yazmasını istediğini tarih kitapları yazmaktadır. ⁶ Baki'nin Kanuni'ye verdiği ilk kasidesinin beğenilmesi üzerine kendisine Halep'te naiblik vazifesi verildi. Hocası kadizâde efendi de Halep kadisi olmuştur. Baki böylece hocasından ayrılmamış oldu. 1556'da Halep'ten İstanbul'a dönerken Baki, Sam kadisi Ebusuudzâde Mehmet Çelebi'ye tesadüf etmiş ve ondan almış olduğu bir tavsiye mektubunu Ebusuud Efendi için yazmış olduğu kaside ile birlikte ona yollamıştır. Bu mektup ve kaside sayesinde devlet memurluğu vazifesinin basamaklarını tırmanmaya başladı. Sair ayrıca Mirâhur Ferhat Aga vasıtasıyla Kanuni Sultan Süleyman ile tanışmak şerefine de ermıştır. Bu yıllarda Süleymaniye medresesinde asistan iken Silivri medresesine müderris olarak gönderilmiş ve bir yıl sonra 1564'de İstanbul'da Mahmut Pasa medresesi müderrisliğine getirmiştir. 1566'da Kanuni'nin ölümü üzerine sair çok üzülmüş, yazdığı mersiyeyle üzüntülerini ifade etmiştir. Kanuninin ölümü Baki için büyük bir yıkım olmuştur. Kendisini seven ve himaye eden bir padisah zamanında içinde bulunduğu huzur ortamını yitirmemek için yeni hükümdar II. Selim'e kasideler

---

² Banarlı **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 583

³ Banarlı, **a.g.e**, s. 583

⁴ Köprülü, **Baki**, s.243

⁵ Köprülü, **a.g.e**, s. 243.

⁶ Pala, **Baki**, s.13.

sunarsa da kendisini kiskanan bazı kimselerin kötülüklerine uğrayıp zaman zaman mesleginden azledilmiş ve gayet sikintili günler geçirmiştir. Bu yıllarda Bâki müderrislik mesleginin bütün yönleriyle ilgileniyor, ilmmini genişletmeye çalışıyordu. Murad Pasa ve Mahmut Pasa medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra 1585'te Süleymaniye medreselerine müderris oldu. Fakat bir iftiraya uğrayıp III. Murad tarafından görevden alındı. Suçsuz olduğu anlasınca Edirne Selimiye Camii'ne ve sonra Mekke kadiliginin gönderildi. Daha sonra İstanbul kadiligi, Anadolu ve Rumeli Kazaskerligi görevlerinde bulundu. Ancak Baki'nin asil gayesi Seyhülislam olmakti; lakin bunu basaramadi.

Baki Kanuni zamaninda yasadigi rahatligi ve huzuru Kanuni'den sonra bulamadi. Kendisini kiskanan bir takim kisilerin etkisiyle zaman zaman iftiralara ugradi, görevinden alındı. Kendisi bu duygular içinde su beyti söylemistir: ⁷

“Sol dil ki câm gibi el üzre tutardi cem
Dest-i zamane yerlere çaldi hazef gibi.”

Cem'in yani Kanuni Sultan Süleyman'in kadeh gibi elde tuttuğu bir kalbi, zamane eli, simdi çanak çömlek gibi yere çarptı.

Sair olarak ömür boyu hasretini çektiği seyhülislamlik makamına yaklasir gibi oldu. Sadrazam Hadim Hüseyin Pasa Baki'yi bu göreve getirecekti; ama bir taraftan medrese arkadası Hoca Sadettin Efendi'nin rekabeti, diger taraftan sadrazamin idam edilmesi gibi hadiseler onun bu arzusuna engel oldu. Seyhülislamliga Sunullah Efendi getirildi. ⁸ Bunun üzerine bütün ümitlerini kaybeden Baki hastalikla geçen günlerin sonunda 1600 yilinda yetmis bes yasinda vefat etti.

Baki'nin cenaze törenine çok büyük bir kalabalik katildi. Devrin ileri gelenleri orada hazir bulundular. Cenaze namazini kildiran Seyhülislam Sunullah Efendi sairin kendi sonu ile ilgili söylemiş olduğu su beyiti okudu ve herkesi aglattı:

Kadrini seng-i musallada bilip ey Baki
Durup el baglayalar karsuna yaran saf saf

---

⁷ Olgun, **Baki'ye Dair**, s. 20.

⁸ Banarli, **a.g.e.**, s. 584.

Baki'nin nasi kalabalik cemaat tarafından el üstünde tasindi ve Edirne kapisi'ndan Eyüb'e giden caddenin sol tarafında bir yere defnedildi.

Kisiligi

“16. yüzyilin önemli kisiliklerinden olan Bâki özel hayatında nüktedan bir kişiydi. Kibar ve zevkli nükteleri dilden dile dolasan Baki yakin arkadaslariyla karsilikli hicivler söyler; fakat kendi aleyhinde kasitli söylenmiş hicivlere cevap vermezdi.”⁹

“Bâki iyi bir eğitim görmüş, bilgi ve kültürü yüksek bir kişiliktir. Devlet memuriyetinde önemli vazifelerde bulundu. Bu görevlerinde ciddi ve adaletli bir devlet adamı olmuştur; fakat çevresinde daima onu çekemeyenler, ona iftira atarak görevinden azledilmesine sebep olanlar vardı. Böyle mücadele ile geçen bir hayat ömrünün son zamanlarında sairi oldukça titiz ve sinirli yapmisti.”¹⁰

Bâki ihtirasli bir kişiliktir. Bütün ömrünü seyhülislam olmak sevdasiyla geçirdi; bu istegine ulaşabilmek için bütün gücünü kullandı, devrinin hükümdarlarına büyük devlet adamlarına kasideler yazdı; fakat bu arzusuna hiçbir zaman ulaşamadı.¹¹

Bâki, devrinde Seyhi, Necati, Ahmed Pasa, Hayali ve Zati gibi büyük sairlerden etkilenmiştir. Bu sairlerin yanında Baki'nin üzerinde etkili olan baska sairler de vardır: Nisani, Adni, Ishak Çelebi, Bursali Safi, Karamanli Nizami, Usûli, Bursali Rahmi, Muhibbi gibi. Osmanli coğrafyasi sairlerinin yanında Baki'nin üzerinde etkili olan İranli sairler de vardır: Hafiz-i Sirazi, Husrev-i Dihlevi gibi.

Bâki'nin üzerinde etkisi olan sairler olduğu gibi Baki'nin de üzerinde etkili olduğu sairler de vardır. Baki'yi taklit eden sanatçılardan biri de kendi devrinde yaşayan Ümmi'dir. Bunun dışında Baki'nin siirine tanzir, tahmis ve tesdis yazan sairleri söyle sıralayabiliriz: Nev'i, Nâli, Gelibolulu Ali, Vahdeti, Zihni, Seyhülislam Yahya gibi.¹²

---

⁹ Dogan, **Baki**, s. 23.

¹⁰ Köprülü, **Baki**, s.248.

¹¹ Dogan, **a.g.e**, s.19.

¹² Küçük, **Baki ve Divanından Seçmeler**, s.32.

Edebi Kisiligi

Bâki'nin edebi kisiliginin olusmasinda yasadigi dönemin tesirleri çok büyüktür. 16. yüzyil Istanbul'unun sosyal ve kültürel yapisi, ilim ve sanat çalismalarına özendirici bir nitelik tasliyordu. Bu elverisli ortam Baki'nin zeka ve yetenegi le birlesince onu sanatın çok yüksek seviyelerine ulastirmistir.

“Baki'nin yetistigi dönemde Istanbul'da yasayan büyük sairler Hayâli, Yahya Bey ve Zâti idi. Bâki bu sairlerden en çok Zâti'nin etkisi altında kalmistir. Kânuni devrinin sonlarına dogru ise sair kendinden önceki bütün büyük sairlerin gerçek varisi olmus; özellikle Necâti'nin temsil ettigi tatli edali, zarif ve sevimli siir yolunu tutmus ayrıca parlak renkli tasvirleri ve oyunlu söz sanatlarını kullanmistir.”¹³

Bâki Osmanli siirinin gelismesinde çok büyük katkıda bulunmustur. Onun siirlerindeki duygu, düşünce, bilgi ve sanat unsurlari çok çeşitli ve renklidir. Misralarda ilk anlasilan anlamin yanında daha derinde baska manalar gizlidir. Söyleyisi çok ince ve sanatkâranedir. Sair edebi sanatları; fikir, his, hayal ve kelime oyunlarını sıkça kullanmistir. Beyitlerinde güzel manali kelimeler kullanmak ve her beyitte birkaç güzel manayi bir arada bulundurmak onun siirinin özelliklerindedir. Fakat bu sanatli söyleyis zoraki veya yapmacik degildir. Eserlerinde tabiat ve cemiyet hadiseleri ile duygu ve düşünceler ince bir şekilde bağlanmistir.

“Bâki siirlerinde özellikle kasidelerinde içinde yasadigi dönemde meydana gelen olaylara yer vermistir. Örneğin, Kanuni'nin Nahçıvan Seferi, III. Mehmed'in Egri Seferi ve Sokullu'nun ölümü gibi.”¹⁴

“Sair eserlerinde tasavvufi konuları işlememistir. Daha çok yasadigi dünyanın gerçeklerini siire yansitmistir. Devrin gösterisli hayati, zevk ve eglencesi onun bahsettigi konular arasındadır.”¹⁵ “Baki hiç dini siir yazmamistir. Buna karşilik düz yazılarında dini konuları işlemistir. Bu ayrınti sairin ilim adamligi ve sairliği ayrı ayrı değerlendirdiginin isaretidir.”¹⁶

¹³ Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 378.

¹⁴ Küçük, “**Baki'nin Siirlerinde Sosyal Hayatın İzleri**”, **Türk Dünyası Arastirmaları**, s. 156.

¹⁵ Küçük, **Baki ve Divanından Seçmeler** s.17.

¹⁶ Olgun, **Baki'ye Dair**, s. 48.

“Baki tabiata önem veren ve tabiata ait güzellikleri eserlerinde ortaya koyan bir sairdir. Siirlerinde tabiatın farklı mevsimlerde gösterdiği değişikliklerden bahsetmiş, 16. yüzyıl İstanbul’unun eğlencelerini, toplantılarını, gezilerini anlatmıştır. Bu anlatım misralarda Baki’nin hayal dünyasının zenginliği olarak vardır. Kendi zekasının inceliğini siirlerinde gösterdiği muhteşem ifade gücü ve anlam zenginliği ile ortaya koyar.”¹⁷ “Baki misraları ile tablo çizer. Renkler nasıl ki bir tabloda ahenk içinde olması gerekirse siirde de sözler öyle uyumlu olmalıdır. Bunu en güzel bahar tasvirlerinde görürüz.”¹⁸ Yine Baki de karşılaşacağımız bir başka tasvir kaynağı da isik unsurudur. Bunu kasidelerinde gökyüzü tasvirlerinde görmekteyiz.

“Baki edebiyatımızda aynı zamanda yenilikçi bir sair olarak da bilinir. Baki’den önceki şairlerimiz sadece mananın güzel olması için uğraşmışlar, siirde ahenge önem vermemişlerdir. Manadaki güzelliğin yanında ahenkteki bozukluğun dikkat çekmemesi gerektiğini düşünerek heceleri uzatıp kısaltarak yani imale ve zihaf yapararak kelimeleri nazma uydurmuşlardır. Siirde ahengin önemini bilen Baki imale ve zihaf yapmamaya çalışmış ve siirlerinde ustaca bir ahenk oluşturmuştur. Bunun üzerine,

Edâsi hubdur, mânâsi garrâ si’r-i Baki’nin

Ana resk ettiren erbab-i nazmi hep bu manadır

gibi beyitlerle siirleriyle övünmüştür.”¹⁹

Baki’nin siirlerinde dikkat çeken bir başka unsur da İstanbul Türkçesi’dir. Baki’nin yettiği çevrede konuşulan dil İstanbul Türkçesi’ydi. Onun dili, çok ağır olan birtakim siirleri olsa da bunlar dışındaki eserlerinde kullandığı dil, oldukça sadedir.

Baki mesnevi tarzında uzun manzumeler yazmamıştır. Kasidelerinde gösterdiği ustalığa rağmen onun en başarılı olduğu tür gazelleridir. Baki gazel sairidir.

“Baki’nin siirlerinde edebi sanatlar dikkat çeker. Baki kelimelerle oynamasını seven bir sairdir. Tesbih ve istiarenin dışında tevriye, ihâm-i tenasüp, hüsn-i talil ve cinas sanatları siirlerinde rast gelinen sanatlardır.”²⁰

---

¹⁷ Ipekten, **Baki Hayati Sanati Eserleri**, s. 46-47.

¹⁸ Küçük, **a.g.e.**, s.22.

¹⁹ Olgun, **Baki’ye Dair**, s. 53.

²⁰ Küçük, **a.g.e.**, s.24.

Sonuç olarak Baki'nin büyük bir sair unvanini almasında etkili olan unsurları şöyle özetleyebiliriz:

1. Sair, siir alanında büyük bir kisisel yetenege sahipti ve bunu destekleyen bir çevre içinde yetismisti. Tam ve yüksek bir tahsil yapmış, derin bir edebi kültüre sahip olmuştur.

2. Sair nazım diline yeni bir ahenk getirmiş, nazım tekniğini geliştirmiş ve birtakim nazım kusurlarından kurtulmuştur.

3. Dili, temiz, kusursuz ve ahenklidir.

4. Türk siirini İran siirine esit bir mükemmellige ulaştırmıştır.

5. Onun eserleri his bakımından Fuzuli'deki derinliği göstermez; ama sanat incelikleri ve hayal zenginlikleri ile doludur.

6. Baki histen çok bir hayal sairidir ve tesirleri hayli uzun olmuştur.

Eserleri

DIVAN

Bâki'nin en önemli eseridir. İlk defa Kanuni zamanında derlenen bu eser daha sonra sairin yazdığı yeni siirlerle birlikte sairin hayatında tekrar tertip edilmiştir. Üç baskısı vardır: Bunlardan birincisi 1859'da İstanbul'da hazırlanmış bir tas baskisidir. İkincisi 1910 yılında Pag'da basılmıştır. Üçüncüsü ise 1935'te S. N. Ergun'un on bes sayfalık önsözyle birlikte hazırlanmış baskıdır.²¹

Bâki Divani siir meraklılarının en çok ilgi gösterdiği eserlerden biridir. İçindeki siirlerin 27'si kaside, 10'u musammat, 619'u gazel, 63'ü de kita ve beyitlerden oluşmuştur. Baki'nin 27 kasidesinin 17 tanesi padisahlara (Kanuni'ye 4, II. Selim'e 1, III. Murat'a 3, III. Mehmet'e 9) diğerleri de devrin büyüklerine sunulmuştur: Sadrazam Semiz Ali Pasa'ya 2, Kubat Pasa'ya 1, Ebussuud Efendi'ye 1, Baba Efendi (Filibeli Mahmut Efendi)ye 2, Kadizade Semseddin Ahmet Efendi'ye 1, Ahizade Karamanli Mehmet Efendi'ye 1, Ebussuud Efendi'nin oğlu Sam kadisi Mehmet Çelebi'ye 1, Feridun Bey'e 1 kaside.

---

²¹Ipekten, a.g.e, s.55-56.

MEÂLİMÜ'L-YAKÎN FÎ SÎRETİ SEYYIDI'L-MÜRSELİN

Sokullu Mehmet Pasa'nin emri ile hazirlanmistir. Imam Kastalâni'nin Mevahibü'l- Ledüniyye adli eserinin tercümesidir. Baki eserde bazi degisiklikler yapmistir.

FEZÂÎLÜ'L-CIHAD

Ahmed b. Ibrahim'in ayni adli Arapça eserinin tercümesidir. Eser cihadin faydalarini anlatir.

FEZÂIL-I MEKKE

Kutbuddin Muhammed Ibn Ahmed-i Mekki'nin e-I'lam adli eserinin tercümesidir. Mekke'nin tarihini ve faziletlerini anlatir.

TERCÜME-I HADIS-I ERBAIN

Hz. Eyyüb-i Ensari'den rivayet edilen kirk hadisin tercümesidir. Fakat eserin nüshasi bugüne kadar bulunamamistir.²²

---

²²Dogan, a.g.e, s.27.

BİRİNCİ BÖLÜM

TESBİH VE TASVİR

“Tasvir sözlük anlamıyla “resmini yapma, resmini yapar gibi anlatma, yazıyla tarif etme”²³ demektir. Arapça (suvera) kökünden türemiş bir kelime olup “bir nesnenin benzerini resmetmek veya şekillendirmek” anlamına gelir. Edebi tasvir ise nesneyi okuyanın veya dinleyenin zihninde estetik duygular uyandırarak şekillendirecek tarzda tarif etmektir.²⁴

“Mehmet Akif 9 Subat 1317 (1911) tarihli Sebilü’r-resâd’da çıkan makalesinde tasviri üç kısma ayırmaktadır: “Birincisinde edib realist bir ressam tavrı içinde resmedeceği levhayı aynen alır, kendisinden hiçbir şey ilave etmez. İkincisinde levhayı olduğu gibi almayıp yer yer ilaveler ve çıkartmalar yapmak suretiyle bazı değişiklikler meydana getirir. Üçüncüsünde ise tasvir edeceği şeyi olduğu gibi göstermek yerine onu önce kendisi bambaşka bir şekilde gördükten sonra başkalarına da yine olduğu gibi değil kendi görmek istediği gibi gösterir. Bu sınıflandırmaya göre birinci şekil tasvir sırf hakiki, üçüncü şekil tasvir tamamen hayali, ikinci ise hakikatle hayali bir araya getiren bir tasvir şekli oluyor.”²⁵

“Tasvirde amaç bir tabloyu, bir görüntüyü, bir imajı zihinde canlandırmak olduğundan, bu yolla sair bazen sayfalarca anlatılabilecek bir sahneyi okuyucunun zihninde birkaç kelimeyle oluşturmaktadır. Gerçekte tasvirî anlatım tarzı, okuyan veya dinleyeni çabuk etkileyen, onlara verilmek istenen mesajı en çabuk veren, öğrenilmesi isteneni en etkili yoldan öğreten, onları hislendiren, düşünmeye sevk eden bir metottur. Burada tesbih ve istiare sanatları tasvirlerin tesir gücünü artıran unsurlardır. Hem sözlü hem de yazılı anlatımda insanlar tarif etmek istedikleri şeyi bir benzeriyle kıyaslamak suretiyle anlatmaya yönelmişlerdir. Önce tesbihin sonra da gelerek istiarenin temelini oluşturan bu kıyaslamalar zamanla estetik bir mükemmelliğe erişerek edebi tasvirleri oluşturmıştır.”²⁶

---

²³ Develioglu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**

²⁴ Sentürk, **XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler**, s.21 .

²⁵ Sentürk, **a.g.e.**, s.17-18.

²⁶ Sentürk, **a.g.e.**, s.21-22.

Edebi tasvir genel olarak elbetteki tasvirin bir çesididir ancak daha önce de geçtiği gibi edebi tasvir nesnelere olduğu gibi aktarmak yolunu hemen hemen hiç bir zaman seçmez. Edebi tasvirde esas olan değişimdir. Sanatçı var olanı anlatırken ondan da uzak kalmamak şartıyla onu değiştirme yolunu tutar. Edebi tasvirin şiirdeki malzemesi tesbihtir demek yanlış olmaz. Zaten tesbihin tanımı de onun tasvirle olan iç içeliğini göstermeye yeter. “Tesbih; aralarında çeşitli yönlerden benzerlik bulunan iki varlıktan zayıfını kuvvetlisine benzetmek sanatıdır. Sanatkâr bir olay ya da varlık karşısında duygularını daha kuvvetli ve tesirli bir şekilde anlatıp söz konusu varlık ya da olayı okuyucunun zihninde daha iyi canlandırabilmek için benzetmeler yapma yoluna gider. Tesbihte kelimeler gerçek anlamlarında kullanıldıkları halde meydana getirdikleri anlam bütünlüğü mecazi bir hüviyet kazanır. Örneğin:

Durmuş saat gibiydi durup geçmeyen zaman

(Yahya Kemal, O Taraf, Kendi Gök Kubbeimiz, s.110)

misrasında zaman “durmuş bir saate” benzetiliyor. Bu misradaki kelimelerin hepsi gerçek anlamlarında kullanılmalarına rağmen durup geçmeyen zaman gerçekten “durmuş bir saat” değildir. Burada mecazi bir benzerlik söz konusudur. Sair zamanın geçmesini durmuş bir saate benzeterek okuyucunun zihninde daha kuvvetli ve etkili bir anlam oluşturuyor.”²⁷ Görüldüğü gibi şâir zamanı durmuş saate benzetmek suretiyle aslında onu değiştirme ve farklı bir biçimde anlatma yolunu benimsemiş ve böylelikle de ortaya hemen bir edebi tasvir çıkmıştır.

“Tesbihte en az iki, en çok dört öge bulunur.

- 1) Benzeyen (Müsebbeh)
- 2) Kendisine benzetilen (Müsebbehün-bih)
- 3) Benzetme yönü (Vech-i sebeb)
- 4) Benzetme edati (Edat-i tesbih)²⁸

Birbirine benzetilen kavramlardan güçsüz olanı benzeyen, daha güçlü ve üstün olanı ise kendisine benzetilendir. Benzeyen ve kendisine benzetilen şu durumlardan biriyle karşımıza çıkar.

---

²⁷ Kocakaplan, **Açıklamalı Edebi Sanatlar**, s.161.

²⁸ Kocakaplan, **a.g.e.**, s.161-162.

- 1) İkisi de duyularla ilgili bulunur.
  - a. Görme duyusuna bağlı olanlar
  - b. Isıtme duyusuna bağlı olanlar
  - c. Dokunma duyusuna bağlı olanlar
  - d. Tadalma duyusuna bağlı olanlar
  - e. Koklama duyusuna bağlı olanlar
- 2) Benzeyen ve kendisine benzetilen her ikisi de aklî olur.
- 3) Biri akıl diğeri duyularla ilgili olur.
- 4) Bir yani sezdirme (ihsâs), diğeri yani hayale bağlı olur.

5) Hayali olanlardır. Bunlar aklen gerçekleştirilmesi mümkün ancak âdetlere göre gerçekleştirilmesi mümkün olmayan tasavvurlar üzerine kurulur.”²⁹ Tesbihteki bu çeşitlilik, edebi tasvirlerin de zenginlik kazanmasına monotonluktan uzaklaşmasına yardımcı olur. Nasıl insanın gözü bir şeye sürekli bakmaktan yorulursa sair de edebi tasviri bazen göze, bazen kulaga, bazen koku alma duyusuna hitap edecek şekilde sunar ki okuyanlarının duyularını yormasın aksine onları dinlendirebilsin.

“Tesbihin öğelerinden benzetme yönü; benzeyen ve kendisine benzetilen arasındaki ortak noktadır. Tesbihin yapılma gayesi de bu ortak noktayı ortaya koymaktır. Benzetme edati ise benzeyen ile kendisine benzetilen arasında benzetme ilgisi kuran kelime veya ektir. Edebiyatımızda benzetme edati olarak kullanılan kelimeler genellikle şunlardır: âdetâ, andirir, benzer, bigi, çü, çün, gibi, gûnâ, gûne, gûya, gûyiyâ, kimi, mânend, meğer ki, misâl, misillû, misl, niteki, nitekim, sanki, sıfat, tek, tipki, ...-âsâ, -vâr, ves.”³⁰ Sair edebi tasvirini geliştirirken tesbihin bu malzemelerinden fazlasıyla yararlanır zaten bu malzemeler aslında siirde gerçeğin birer habercisidir. Sairin de aslında gerçekten kopmak niyeti yoktur. Sair “tavus-sıfat” derken günesi tavus kusu olarak tasavvur eder ancak mutlak anlamda ona tavus demez. Tesbihin malzemesi olan “gibi” edati burada sairin imdadına yetişir ve demek istediği böylece anlaşılmış olur.

“Tesbihte bütün öğeler bir arada bulunabileceği gibi benzetme yönü ya da benzetme edati bulunmayan tesbihler de yapılabilir. Bunların en tesirlisi sadece benzeyen ve kendisine benzetilen şeklinde iki öğe ile yapılan belîğ tesbihtir.”³¹ Baki

---

²⁹ Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s.135-136.

³⁰ Kocakaplan, **a.g.e.**, s.162.

³¹ Kocakaplan, **a.g.e.**

kasidelerinde gerek tabiati, gerek insanlari, gerekse sosyal hayata dair olaylari tasvir ederken belig tesbihi sikça kullanmistir.

Kânuni için yazdigi bir kasidede

Hat-i nazm-i pâki çemen zâr-i cennet

Elinde kalem çesme-i âb-i Kevser (k3, b16)

Onun (Kanuni'nin) saf siirlerinin hattı, cennet bahçesi; elindeki kalem de âb-i Kevser çesmesidir.

Bu beyitteki iki tesbihten birincisinde benzeyen Kanuni'nin siirlerinin yazisi, kendisine benzetilen cennet bahçesi; ikincisinde benzeyen kalem, kendisine benzetilen âb-i Kevser çesmesidir. Benzetme yönü ve benzetme edati kullanilmamistir.

“Tesbih sanati uygulanirken bazi ögeler ihmal edilebildigi gibi zaman zaman da bazi ögeler birden fazla sayida bulunabilir. Benzeyenin tek olup kendisine benzetilenin birden fazla oldugu (teselsül tesbih) ya da kendisine benzetilenin tek olup benzeyenin birden fazla oldugu (tesviyeli tesbih) tesbihler vardir. Bazen de benzetme yönü birden fazla olabilir (Temsîli tesbih).”³² Baki'nin kasidelerinde bu tesbih türlerinin her birine rastlamaktayiz. Baki, Kubad Pasa'ya yazmis oldugu kasidenin nesib bölümünde hilali resmederken su beyitleri de söylemistir:

Ne hos yarasdi sihipre kevâkib içre hilâl

Takindi pâyine gûya ki cevherî hal hâl.

Tulû' idince ufukdan miyân-i encümde

Takildi gerden-i gerdûna sanki 'ikd-i le'âl. (k20, b1-2)

Yildizlar içinde hilâl gökyüzüne ne güzel yarasti. Felek ayagina mücevherli bir hal hâl takinmis gibi oldu. (Hilâl) ufuktan dogup da yildizlar arasinda görününce felegin boynuna takilmis bir inci gerdanliga döndü.

Burada benzeyen (hilâl) tek olup birden fazla varliga (mücevherli bir halhal ve inci gerdanlik) benzetilmistir. Asagidaki misrada da bunun tam tersi yapilmistir; yani kendisine benzetilen tek olup benzeyen birden fazladir:

Bâg-i lutfunda meh û mihr iki ahkar nergis

Keremün gülsevene sümbüle kemter sümbül (k24, b21)

Ay ve günes senin lütfunun bagında ancak iki degersiz nergistir.

Bu dizede kendisine benzetilen nergis, benzeyen ay ve güneştir.

“Bazi tesbihlerde benzeyenler ve kendisine benzetilenler birden fazladir. Bu tür tesbihte benzeyenler bir arada kendisine benzetilenler bir arada söylenebilecegi gibi (melfût tesbih) bir benzeyenle kendisine benzetilen önce söylenip daha sonra da baska bir benzeyenle kendisine benzetilen söylenebilir (mefrûk tesbih).”³³

Dûr u yâkût ile bir nahl-i murassa' sandum

Ergavan üzre dökilmis katerât-i emtâr. (k18, b16)

Üzerindeki yagmur taneleri ile erguvan agacini inci ve yakut ile altin islemeli bir fidan sandim.

Yukarıdaki beyitte kendisine benzetilenler (inci ve yakut taneleri ile altin islemeli bir fidan) bir arada önce söylenmiş ardından benzeyenler (yagmur taneleri ve erguvan agaci) yine birlikte söylenmiştir.

Zerrîn devât mah-i nev altun kalem sihab

Erkâmdur nücûm u felek defter-i siyâm. (k23)

Altin islemeli divit yeni ay, altin kalem kayan yildiz, rakamlar yildizlar, gökyüzü ise oruç defteridir.

Bu beyitte de birden fazla benzetme yapılmış ama her birinde bir benzeyenle bir benzetilen art arda söylenmiştir. Bâki aşağıdaki beyitte de bir güzelin vasıflarından bahsederken aynı tür benzetmelere yer vermiştir:

---

³² Kocakaplan, a.g.e., s.172.

³³ Kocakaplan, a.g.e., s.172-173.

Çihre gül sine semen çesm i mükehhal nergis

Hat çemen gonca dehen ca'd-i muanber sümbül

Yüzü gül, gögsü yasemin, gözü nergis, yüzündeki tüyler çemen, agzi gonca, amber kokulu büklümlü saçı da sümbül.

“Tesbihte bazı kavramların kendisine benzetilen olarak kullanılması âdet olmuştur. Fakat bazen kendisine benzetilen olarak kullanılması âdet olmuş bu kavramların benzeyen olarak kullanılmasıyla da tesbihler yapılır (maklûb tesbih).”³⁴ Örneğin divan edebiyatı siirinde çiğ damlalarının inci tanesine benzetilmesi yaygındır. Baki'nin aşağıdaki beyitinde bu benzetmedeki benzeyenle kendisine benzetilen yer değiştirmiştir.

Dür-i sir-âb ile gör gül-bûn-i engûstinde

Jâle düsmis gül-i nesrine ne benzer hatem (k19, b24)

Gül fidani üzerinde inci tanesiyle yüzük, üzerine çiğ tanesi düsmis yaban gülüne ne kadar benziyor, gör.

Bu beyitte sair inci tasli yüzüğü üzerine çiğ tanesi düsmis güle benzetiyor. Çiğ tanesinin inciye benzetilmesi mazmununu sair tersine çevirmiş ve inciye çiğ tanesine benzetmiştir.

Tesbihlerle ilgili örneklerden de anlaşılacağı gibi edebi tasvirler zengin bir kaynaktan beslenmekte, tesbihin değişik şekillerini kullanmak suretiyle, ince hayal kavramını da ekleyerek sadece tesbihin kattığından çok daha fazlasını siire katmaktadır.

Edebi tasvirlerin aslında siirde, özellikle de Bâki'nin siirinde, uzun uzun anlatılacak olanı bir iki kelimeyle anlatmaktan öte bir görevi vardır; sair edebi tasvirle dünyayı algılayış biçimini karşı tarafa anlatır ancak bunu yaparken ister ki kendisinin uğraştığı gibi onun siirlerini okuyanlar da biraz uğrassın. Kendisi, nesnelere değiştirmeye ve onları herkesin anlayabileceği sıradan şeyler olmaktan çıkarıp saklamayı başarabildiğinde mutlu olduğu gibi bu siirle uğrassınların da değişimi fark edip asıl olanı gördüklerinde mutlu olmalarını ister.

---

³⁴ Kocakaplan, a.g.e., s.173.

Özetle söylemek gerekirse; edebi tasvir hayatla hayali; resimle tasavvuru birleştirir. Siire olmazsa olmaz çesnisini katar, sairin dünyayı algılayış fotoğrafını yüzyıllar ötesinden bugüne tasir ve biz o resmi hemen göremesek de artık eskidigini yıprandigini düşünsek de eger üzerinde çalışmaya deger olmadığı seklinde bir önyargıya sahip degilsek, o resim üzerinden sis perdesini kaldırır ve onu algılamaya baslarız. Sair de hos bir sada bırakmanın yanında nice fotoğrafı da miras bırakmış olmanın mutlulugunu yasar bizimle.

İKİNCİ BÖLÜM

BAKİ’NİN KASİDELERİNDE EDEBİ TASVIRLER

1. GÖKYÜZÜ VE KOZMİK ALEM

1.1. Günes

Bu çarh-i çenberîde tutup devr usûlini

Deffâf-i mihr kilmis idi çehresin nihân (k1,b5)

Bu çember sekilli felekte Günes defçisi devr usulü tutarak yüzünü gizlemisti.

Beyitte günes kisileştirilerek adeta bir isret meclisi durumundaki gökyüzünde geceleyin yerini alır. Ancak gece görülmediği için def çalan ve defin arkasından görünmeyen biri olarak tasavvur edilmiştir.

“Eskiden musiki meclislerinde sazandeler, musiki icrası sırasında yerde diz çökerek çember yahut yarım daire oluşturacak şekilde yan yana”³⁵ otururlardı. Def çalan bu icra sırasında defî yüzünü kapatacak şekilde tutardı. Beyitte bu hadiseye telmih vardır.

‘Arsa-i sîmîn-i subh üstinde dâ’im gûy-i zer

Tâ ham-i çevgân-i gerdûn içre ser-gerdân gelür (k6,b22)

Sabahın gümüş sahâsi üstünde altın bir top feleğin eğri çevgani içinde döne döne gelir.

Baki’nin kasidelerinin dua bölümünde “sabahleyin ‘günes doğdukça’ ” tabiri sık geçmektedir. Bu beyitteki tasvirde de sabahın aydınlığında doğan altın renkli güneşi görüyoruz. Günesin doğudan batıya doğru doğal seyri hüsn-i ta’lil yapılarak feleğin çevgân sopası yüzünden dönmesine bağlanmıştır. “Gûy-i zer” tabiriyle de istiare yoluyla güneş kastedilmiştir.

---

³⁵Sentürk, *Osmanlı Siiri Antolojisi*, s. 290.

Micmer-i zerrîn-i mihri çarh gerdân eyledi

‘Ûd u anber kiymetin bûy-i gül erzân eyledi (k7,b1)

Felek gûnesin altin buhurdanligini döndürdü öd ve amber kiymetini gülün kokusu ucuzlattı.

Günesin micmere yani buhurdanliga benzetilmesiyle yapılan tasvire göre felek, elindeki gûnes buhurdanligini dogudan batıya döndürmektedir. Çok kiymetli olan ve pahali olan öd ve amberin degerini gülün kokusunun azaltması, gûnesin dogusu ve dogudan batıya hareketiyle güle benzetilen gûnesin kokusunun etrafa yayılması ve de bahçelerdeki güllerin açması ve kokuların etrafa yayılması sebebiyledir. Beyitte gûnesin dönüşü hüsn-i ta’lil yoluyla felegin buhurdan çevirmesi seklinde yorumlanmaktadır.

“Asli bahûrdan olan buhurdan Arapça’da yakılan yakılınca güzel kokulu duman çıkaran öd agacı ve amber gibi tütsü maddelerine verilen bahûr isminden Farsça “-lik” ekiyle yapılmis “tütsülük” anlamında Osmanlica bir sözcüktür.”³⁶ Türkler buhur yerine micmer kelimesini de kullanmistir. Kelimenin bu kullanimini beyitte görmekteyiz. Beyitte buhurdan yakılınca etrafa içindeki öd agacının veya amber gibi tütsü maddelerinin hos koku vermesi hadisesine telmih vardır.

---

³⁶ Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 65.

1.2. Gece ve Gökyüzü

1.2.1. Geceleyin Gökyüzü

Hengâm-i seb ki küngüre -i kasr-i âsmân

Zeyn olmis idi su' lelenüp sem-i afterân

Hayl-i kevâkib içre yanup mes'al-i kamer

Sahn-i semâda rûsen idi râh-i keh-kesân (k1,b1 -2)

Bir gece vakti yıldız kandilleri isildayip gökyüzü sarayinin kubbesi süslenmiş idi. Yıldız topluluğu içinde Ay'in yanmış mesalesi, gökyüzü arsasında Samanyolu aydınlanmıştı.

Kasidelerin nesib bölümünde genellikle bir tasvir olur. İlk beyitte de geceleyin gökyüzü tasvir edilmistir. Beyit ayrıca Baki'nin divaninin da ilk beyitidir. Beyitte sair geceleyin gökyüzünü, yıldızların parlaklığı, isiltisi ve altın gibi renkleri dolayısıyla tezyin edilmiş bir kasir kubbesine benzetmektedir. Tavanlarda ahsap zemine, hilal, yıldız gibi gök cisimlerinin, zeminin kesilmesiyle yerleştirilmesi adetine telmih vardır.

Sair ikinci beyitte ayı, diğer gök cisimleri içinde geceleyin daha parlak görünmesi sebebiyle de mesaleye benzemektedir.

Harem-i kadrine bir günbed-i zer-kâr felek

Ana bir tâk-i murassa' kemer-i kâh-kesân(k2, b18)

Felek onun kadrinin haremi için altın işlemeli bir kubbe; Samanyolu kemeri de ona işlemeli bir tâktir.

Kanuni'yi methetmek için yazılan bu beyitte gökyüzü onun itibar kadrinin haremine altın işlemeli bir kubbe olarak tasavvur edilmistir. Ki bunda sarayların veya kasiraların süslü tavanlarının etkisi vardır.

Samanyolunun tâka benzetilmesi yay şeklinde olmasındandır. Burada Samanyolu gök kubbeyi taşıyan kemer şeklinde düşünülmüştür.

Evlerin en kıymetli, en üst bölgesi harem dairesi olduğu için sair sultanın yüceliğini bir hareme benzetiyor. Övülen padisah olunca sair onun kadrinin haremine

kubbe olarak da gökyüzünü görüyor. Bu gökyüzünü taşıyan kemerleri de samanyolu olarak tasvir ediyor.

1.2.2. Ay ve Hilâl

1.2.2.1. Ay

Çerâg-i mâha yine bir filorî dikdi günes

Gören kimesne kenârın meh-i nev etti hayâl(k20, b3)

Günes, ayın kandiline bir filûrî, yâni altın dikti; kenarını görenler, onu hilâl sandılar.

Günesin kisileştirildiği beyitte ay, günes tarafından konmuş flori yani altın paraya benzetiliyor.

Sair, geceleyin ayın hilal kısmının yanında görünmeyen ancak dikkatle bakıldığında fark edilen diğer kısmının günes şeklinde düşünülmesini kullanmış ve bunu günesin ayın kandiline bir para koyması şeklinde yorumlamıştır. (Hüsn ü talil)

Beyitte kandillerin kenarına para konması hadisesine telmih vardır.

“Flori; flöri yahut flörin; milâdi on birinci asırdan evvel Floransa sehrinde darp ve üzerinde bir zambak çiçeği resmedilen altınlara verilen addir. Bu isim mahall-i darptan ve üzerindeki çiçekten dolayı verilmiştir. Bilâhara bu da, Avrupa memleketlerine yayılmış ve altın meskûkâta flörin isminin verilmesi taammüm eylemiştir. Osmanlılara da aynı surette intikal ettiğinden altın paralar hakkında bu ad kullanılmıştır.”³⁷ Sâir Bâki altın paralar üzerindeki yazılara da telmihte bulunmuş ve ayın üzerindeki noktaları yazılara benzetmiştir.

Sarindi meh yine bir hûb Yusufî Destâr

Sokundu farkına bir dâne ince sîm hilâl (k20, b5)

Ay, yine hâleden basına güzel bir Yusufî destâr sarindi; tepesine de bir tâne gümüs kürdan soktu.

Sâirin ayla ilgili tahayyüllerini çeşitlendirdiği beyitlerden biri olan bu beyitte de Ay, kisileştirilerek basına sarık takip kenarına gümüs bir kürdan (hilâl) koyan birisi olarak tasvir edilmiştir. Yusufî destâr için Tahir Olgun, Kanûni'nin kendisi tarafından

---

³⁷ Mehmet Zeki Pakalin, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.629.

icad edilen bir sarik çesidi oldugunu, üç sorguçlu ve dilimli oldugunu söylemektedir.³⁸
Bu beyitte bu sorguçlardan birisinin hilâl seklinde oldugu söylenmektedir.

“Hilâl kulak ve dis karistirmek gibi islerde kullanılan kemikten veya simsir gibi sert ağaçtan yapılmis alettir. Dis karistiracak tarafi sivri, kulak kurcalayacak ucu kasik gibi enli olur.

Eski mahalle mektebi hocalari çocuklara ders verirken satirlari ya kemik, yâhut hususi yapılmis gümüs ve tunç hilalle takip ederlerdi.

Çocukların Kur’an cüz ve tecvid kitaplarına da iplikle böyle bir âlet bagli bulunurdu; onlar da bunlari satirlarda gezdirirlerdi ki adi güder veya güdü idi. Hocalar bunlari sariklari arasında muhafaza ederlerdi.”³⁹

---

³⁸ Tahir Olgun, **a.g.e**, s.67

³⁹ Onay, **a.g.e**, s.205

1.2.2.2. Hilâl

Ne hos yarasdi sipihre kevâkib içre hilâl

Takindi pâyine gûyâ ki cevherî halhâl (k20, b1)

Yıldızlar içinde hilâl gökyüzüne ne güzel yarasti. Felek, ayagina mücevherli bir halhâl takinmis gibi oldu.

Gökyüzü ayagina halhal takmis bir güzele benzetilmiştir. Eskiden kadınların ayaklarına taktıkları bakırdan, gümüşten veya altından yapılan halhal beyitte aya benzetilmiştir. Burada hilâlin halhala yani ayağa benzetilmiş olmasının bir sebebi de ay'ın birinci katta bulunması ve bu itibarla gökyüzü katlarının en altında bulunması sebebiyledir.

Tulû' idince ufukdan miyân-i enc ümde

Takildi gerden-i gerdûna sanki 'ikd-i le'âl (k20, b2)

Hilâl ufuktan doğup da yıldızlar arasında görününce feleğin boynuna takilmiş bir inci gerdanliga döndü.

Bu beyitte gökyüzündeki hilâl, inci bir gerdanlık olarak tasvir edilmiştir. Gökyüzü kisileştirilerek boynuna inci gerdanlık takmis bir güzel olarak tasavvur edilmiştir. Hilâlin inciye benzetilmesi rengi dolayısıyladır. Gerdanliga benzetilmesi de kavisli durusu sebebiyledir.

Su sîb sekline girdi safakda cirm-i kamer

Güzellenüp ola bir yani sari bir yani al (k20, b4)

Safagin kırmızılığı içinde sarımtırak görünen hilâl bir yani kızarmış, bir yani sararmış olan güzel bir elmaya benzedi.

Ay, safak vaktinin kızılığının yeni yeni üzerine vurmaya başlaması dolayısıyla iki renkli olarak tasavvur edilmiş ve bu haliyle bir yani sari, bir yani kırmızı bir elma olarak tasvir edilmiştir. Cirm kelimesi hacim, boşluk, yıldız gibi anlamlara gelse de Baki bu kelimeyi Ay ile ilgili kullanırken onun değişim göstermesini göz önünde bulundurarak cirm kelimesine evre anlamını katmıştır. Beyitteki “sekline girdi” ifadesi de bu tesbiti doğrulamaktadır.

Elinde mutrib-i çarhun ya kurs-i meh defdür

Kenâresi görünür pûlinun misâl-i hilâl (k20, b6)

Ay yuvalagi Zühre seyyâresinin elinde bir deftir ki o defin pulunun kenari hilâl gibi görünür.

Felek sâzendesi, yani Zühre, ayi eline def gibi almış, hilal ise bu defin pulunun kenari olarak tasvir edilmistir.

“Zühre, arza yakın ve nücum ilmine göre yeri üçüncü gök olan bir sayyaredir. Fecirden biraz evvel cenûb-i sarkî tarafında ve gurbdan sonra cenûb semtinde görünür. Kervankiran, Çoban yıldızı gibi isimleri vardır. Edebiyatta bir adi da Nâhiddir. Ask ve musiki ilâhi makamındadır.”⁴⁰

Ne hokkadur bu ki altında çarh-i su’bede-bâz

Koyunca mühre-i mihri güm eyledi fi’l-hâl (k20, b7)

Yahut bir hokkadur ki felek hokkabazi onun altına günes yuvarlagini koymuş ve onu derhal kaybetmistir.

Dünyanın gölgelemesi yüzünden ayın bir kısmının görünmez olusunu sair, hüsn-i talil yoluyla felek hokkabazının hilâl hokkasi altında günesi yok etmesi şeklinde tasvir etmektedir. Ayın içinde hilâl kısmının beyaz olarak görünmesi diğer kısmının ise dikkatli bakılınca fark edilir olusu bu benzetmeye esas oluşturmaktadır.

Hilal bir hokkaya gökyüzü hokkabaza günes de hokkanın altında saklanılan paraya benzetilmiştir.

Ayrıca ayın gökyüzünde yeni görülmeye başlaması ve hokkabazın hokkayı hareket ettirdiği gibi bir zaman hareket etmesi sonucunda günesin ortadan kaybolması şeklinde de beyti anlayabiliriz.

---

⁴⁰ Onay, a.g.e, s.446

Nedür bu kurs-i nuhâsi ki zer-ger-i gerdûn

Salip bu pûteye nâr-i safakda eyler kâl (k20, b8)

Bu bakir külçesi nedir ki felek kuyumcusu onu bu potaya koyup safak atesinde eritmektedir.

Baki, tecahül-i arif yoluyla hilalin ne olduğunu soruyor ve onu felek kuyumcusu tarafından bir potada eritilen bakir cevherine benzetiyor. Ayın dolunay seklini aldıktan sonra giderek eksilmesi hadisesini sâir hüsni talil yoluyla bir kap içerisinde bakir parçasının eritilmesine benzetiyor. Felegin yani gökyüzünün kuyumcuya benzetilmesi gökyüzünde bulunan nice yıldızın ve diğer gök cisimlerinin mücevherleri andırması sebebiyledir. Beyitten ayrıca o devirde bakir külçelerinin yuvarlak şekilde kesildiklerini ve böylece potalarda eritildiklerini anlamak mümkündür.

Ya câm-i 'isret-i Dârâ ya tâc-i Kistrâdur

Tolasdurur bu cihâni sipihr olup dellâl (k20, b9)

Hilâl ya Dara'nin isret ettiği kadeh ya da kistrânin tacidir ki felek dellâl olup bu cihani dolastirir.

Hilâl Dârâ'nin kadehine ve Kistrâ'nin tacına, felek de dellâla benzetilmiştir. Dellalların dolasarak duyuru yapmalarına telmih yapılan beyitte Ay'ın Dünya etrafında dönüşü yüzünden felek dellali tarafından dolastırıldığı şeklinde bir tahayyül vardır. Ayrıca dellalların antika esyalarla pazarlarda dolastıklarını ve bunları satmaya çalıştıklarını da beyitten çıkarmak mümkündür.

“Dâra, Keyâniyan'dan dokuzuncu ve sonuncudur. Ekber Keykubâd da derler. Iskender'le yaptığı harpte mağlup olmuş, vefâtiyle sülâlesi sona ermistir. Kısra da İran

Sâsâniyan hükümdarlarından Nûsirevân'ın lakâbidir. Kendisinden sonra gelen İran hükümdarlarına da Kistrâ lakab olmuştur.”⁴¹

Kanadi gûsesidir âsiyânedden görinür

Feraga vardi meger sâh-bâz-i zerrîn bâl (k20, b10)

---

⁴¹ Onay, a.g.e, s.12

Galiba altın kanatlı doğan, yani güneş istirahata çekilmiş ve yuvasından kanadının ucu görünüyor.

Hüsn-i Ta'lil yapılarak hilalin, aslında uyumakta olan doğan kusunun(güneş) kanadı olduğu söylenmiştir. Sair, "sâh-bâz-i zerrîn bâl" yani altın kanatlı doğan tabiriyle istiare yapmış ve güneşi kastemistir. Burada doğan kusunun avcı bir kus olması münasebetiyle çok hızlı hareket etmesi ve çabuk yorulmasına telmih vardır. Bu sebeple "feraga varmak" ifadesi özellikle seçilmiştir. Ayrıca beyitten eski telakkiye göre Dünyanın Güneşin etrafında değil Güneşin Dünyanın etrafında döndüğü inancı da çıkmaktadır; çünkü Güneş hareket eden uçan bir nesneye benzetilmiştir. Bütün gün uçtuğu için de yorulmuş, istirahate çekilmiştir.

Ya nûndur görünür âhirinde Sa'bânin

Ya râdir ol Ramazan evvelîne olmus dal(k20, b11)

Hilâl yâ Sa'ban ayının sonundaki nun'a ?) ve yâhut Ramazan'ın basındaki ra'ya(?) delâlet etmektedir.

Sair tasvir ettiği hilâlin Saban ayının son evresinde görünen hilal ve Ramazan ayının basında görünen hilal olduğunu söylüyor.

Benzetmelerde Arapça râ, (?) dal (?) ve nun (?) harflerinin hilale benzerlikleri kullanılmıştır. Ayrıca Saban kelimesinin sonu nûn, Ramazan kelimesinin basi ra ile baslar. Böylece beyitte iki anlamlı kullanım söz konusudur.

Dâl kelimesi hem dâl harfini hem de delalet etme anlamını karşılamaktadır. (Tevriye) Ayrıca burada hilâlin bir önceki aya değil sonraki aya ait oluşuna telmih vardır. Buna göre Saban ayı bitmiş ve Ramazan ayı girmiştir bu görünen Ramazanin hilâlidir, bu delalet Ramazan ayıdır.

Götürdi perdeyi gözden görindi halka-i der

Bu gîce gök kapusın açdı Bârî-i Müte'âl (k20, b12)

Cenab-i Hakk bu gece göklerin kapisini açtı ve halkın gözünden gaflet perdesini kaldırdı da o kapının altın halkası görüldü.

“Eski gök telakkisine göre ayın bulunduğu gök derecesi feleki evveldir.”⁴² Felek-i evvel yani ilk gökyüzü katmanı da diğer göklere kapı durumundadır. Bu düşüncenin farkında olan Bâki hilâli bu gök kapısının halkası olarak tasavvur ediyor. Burada mübarek gecelerde gök kapısının açılacağı ve isteyene istediğinin verileceğine dair olan inanca telmih yapılmıştır. Bu inanca göre bu kapı açıldığında ancak gözünden perde yani gaflet perdesi kalkmış olanlar ilahi rahmeti görebilir. Sair burada bu perdenin Allah tarafından kaldırıldığını ve rahmet habercisi olan kapının halkasının görüldüğünü söylüyor.

Hemân bu hançer-i zerrin gilâf-i Pâsâdir

Ki tâk-i arsa asıldı bu seb hilâl-misâl(k20, b14)

Bu görünen pasanın altın kılıflı hançeridir ki bu gece hilâl gibi arsin kemerine asılmıştır.

Kasidenin girizgâh beyitini oluşturan bu beyitte hilâl, Kubad Pasa'nın hançerine benzetilmiştir. Beyitte savaşlarda kahramanlık gösteren kişilerin silah aletlerinin kanları üzerindeyken surlara, saray duvarlarına asılması âdetine telmih vardır, zira: “Eskiden, zamanında harplere katılmış kimselerin kılıçlarını düşman kani üzerinde olduğu halde bir hâtira olmak üzere duvara asmaları âdeti. Savaşlarda üstün başarı gösteren yigit ve kahramanların yay, gürz, gülle, kılıç gibi silahları da san olsun diye kale duvarlarına yahut kapılarına asılırdı.”⁴³

Sâir Bâki, burada Kasidesi'ni sunduğu Kubad Pasa'nın altın işlemeli hançerini mübalaga ve hüsn-i ta'lil ile ars tâkına asılmış hilâl şeklinde tasavvur ediyor.

Hursîd önünde su'lelenür mâh-i nev müdâ m

Gûyâ ki sem'a karsu görünür kenâr-i câm (k23, b1)

Yeni ay günesin önünde devamlı parlamakta sanki muma karşı kadehin kenarı görünüyor.

---

⁴² Onay, a.g.e, s.439

⁴³ Sentürk, **Osmanlı Siiri Antolojisi**, s.460

Ay'ın isigini gnesten aldigini bilen sair bu hadiseyi mumun alevi karsisinde kadehin kenarının görünmesi seklinde tasvir ediyor. Mumun isiltisiyle yuvarlak kadehin üst kısmının bir yarisi aydinlanmakta ve hilâl gibi görünmektedir. Sâir burada Ay'ın bir tarafının aydinlik bir tarafının karanlik olmasına da telmihte bulunmustur. Mdam kelimesi, tevriyeli olarak hem devamlı hem de sarap anlamında kullanılmış, cm kelimesiyle uyum olusturup iham-i tenâsüp kurmustur.

Cm-i hilâli hep bilece gördüler bu seb

Halk-i cihna kildi Hud rze-yi harm (k23 b2)

Hilâl kadehini bu gece hep beraber gördüler; cihan halkına Allah orucu haram kildi.(Bayram geldi.)

Ramazan ayının sonunda görünen bayram hilaliyle sarap adeta zdeslesmistir. Burada da cm-i hilal tabiriyle hilalin kendisi kadehe benzetilmiştir.

Bütün Ramazan içmeyen bir mptenn ruh haliyle hilali kadeh olarak görmesi tasviri, günlük hayatla ve insan geregiyle çok uyumludur.

Beyitte bayramın birinci gününde oruç tutmanın dinen haram olduğu hatırlatılarak Allah âlemin halkına oruc u haram kildi, deniyor.

Ayrıca bayram hilalini beraberce görmek için toplanmak âdetine de telmih vardır.

Kibrtini degrdi safak nrina hilâl

T kim erg-i mhi yakup ref' ola zalm (k23, b3)

Hilal safak atesine kibritini degrdi ki ayın kandilini yaksın da karanlık ortadan kalksın.

Hilal kibrite benzetiliyor. Tasvire göre hilal ay kandilini yakacak ve karanlığı ortadan kaldıracaktır.

Mehmet Zeki Pakalin'in Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Szlgnde yer alan kandil mesalesinde kandillerin fitillerinin kükürtlenmiş stpden de yapıldıklarına

dair bir bilgi de mevcuttur.⁴⁴ Bu bilgi isiginda bu beyitten hilâlin kandilin fitili olarak tasvir edildigini ve ucuna sürülen kükürtü (kibrit) safak atesine degdirip ayin kandilini yaktigini ve geceyi aydinlatip karanligi ortadan kaldirdigini söyleyebiliriz. Ayrica beyitte safak kizilligi atese, hilâl de kandil yakan bir kisiye benzetilmistir.

Mûy-i sefîdi halkasini çarh-i pîrezen

Isterdi dahî eyleye halk-i cihâ na dâm (k23, b4)

Beyaz kildan halkasini bu yasli felek cihan halkina tuzak eylemek istiyor.

Hilal burada da karsimiza beyaz bir saç kili olarak çikiyor.

“Muy-i sefid” ile “çarh-i pîrezen” arasında tenasüp vardır. Felek yasli bir kisiye hilal de onun beyazlasmis saç kilina benzetilmistir. Avcilik eski hayatın önemli bir parçasıydı. Kus avlamak da bunun içinde yer alıyor; bunun için avci kuslari besleniyordu ki bunun izlerini bugün de özellikle Karadeniz’de görmek mümkündür. Sair burada baska bir kus avından bahsetmektedir. Bu kus avında malzeme olarak kil kullanilmasi asildi; beyitte bu hadiseye telmih vardır. Buna göre insanlara karsi her zaman menfi davrandigina inanılan felek hilali beyaz bir kil olarak kullanmakta ve insanlari kus gibi avlamaktadır.

Çarh-i acûze baglanup altunlu çemberin

Bir nev-arûs gibi ider nâz ile hirâm (k23, b5)

Felek kocakarisi altinli bir yemeni baglar da taze bir gelin gibi naz ile salinir.

Hilali degisik sekillerde düşünüp kasidesini sundugu sultân’ın zeka, bilgi, kültür yönünden takdirini kazanmak isteyen sair burada da felegi basina altin islemeli çember baglamis yasli kadina benzetip hilali onun çemberi olarak tasvir ediyor.

“Çember kadinlarin baslarina örtündükleri bir degirmi ince tülbent yemenidir. Bunlarin oyali rengârenk boyali olanlari vardır. Bu çemberler içinde zengin kizlarinin, gelinlerinin örtündükleri altin tel islemeliler de bulunurdu. Baki bu beytinde bunu anlatmaktadır.”⁴⁵

⁴⁴ Pakalin, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, s.158.

⁴⁵ Onay, **a.g.e.**, s.103

Ya nâhûni görindi felek bir pelengdür

K'olmisdur ana kulle-i kûh-i cefâ makâm (k23, b6)

Ya da felek, tirnagi görünen bir kaplandir; ki ona cefa daginin tepesi mekan olmustur.

Hilal hakkında en çarpıcı tasvirlerden biri olan bu beyitte tirnagi görünen bir kaplan hayali vardır.

Gökyüzü yüksekliği bakımından dağa benzetilmiştir. “Cefa” denmesi de feleğin menfiligindedir.

Felek kaplana, hilal de onun tirnagina benzetilmiştir. Sair, kaplan, aslan gibi yırtıcı hayvanların tasvirini oluşturmuş ve günlük hayatla ilgili en ince detaylara bile vakıf olduğunu bir kez daha göstermiştir. Buna göre felek kaplani cefa dagının üstüne hamle yapmış ve hilâl şeklinde olan tirnagi görülmüştür.

Yâ defter-i sipihrede re'y-i resîddür

Deyn-i siyâmi halk edâ itdiler tamâm(k23, b7)

Ya da hilal gökyüzü defterinde rey'i residdir ki cihan halki oruç vazifesini tamam eylediler.

“Defter” ve “sipih” kelimeleri özellikle seçilmiş kelimelerdir zira sipih gökyüzü demek olduğu gibi İranlılarda Ay’ın bulunduğu göğe de verilen addir. Defter kelimesi de Ayın parlak yüzeyi ve üzerinde görünen siyahlıkların yazıya benzemeleri itibarıyla kâğıt gibi düşünülmesinden hareketle seçilmiş bir kelimedir.

“Re’y-i resîd, eski mâlî istilahlardan olup, defterde bir meblâğın alındığını, yâhut hükümsüz bırakıldığını gösterir bir isârettir. Bundan başka bir malın artırma suretiyle alınıp satılması muamelesi bitip de para verilip alınca defterine resîd yazarlardı ki “muamele hitâm” buldu manasını ifâde edermiş.

Bazen resîde de yazarlarmış,

Biz vermeyelim parayı sen borcu resîd et

Lâedrî

Mânâ: Biz borcumuz olan parayı vermeyelim. Fakat sen borç verilmiş gibi deftere resîd isâreti çek.”⁴⁶

Bâki de burada, hilâl, halkın oruç borçlarını noksansız ödediklerini felek defterinde gösteren Arapça resîde kelimesinin ra (?) sidir diyor.

Zerrîn devât mah-i nev altun kalem sihâ b

Erkâmdur nücûm u felek defter-i siyâm (k23, b8)

Yeni ay altın işlemeli kalemlik; kayan yıldız ise altın kalemler, yıldızlar rakamlar, gökyüzü ise oruç defteridir.

“Yeni ay” altın işlemeli bir kalemlige, kayan yıldız altın kaleme, yıldızlar rakamlara ve gökyüzü de oruç defterine benzetilmiştir. Burada Ramazan ayının her bir günü bittiginde resmi kayıtlara o günün geçirilmesi hâdisesine telmih vardır.

“Sihab, yıldız kayması demektir. Bu sözcük Kur’an-ı Kerim’de de geçer. Kutsal kitapta bu sözcük, meleklerden sir çalmak isteyen seytana atılan atesten taslar şeklinde izah edilir.⁴⁷ Beyitte ise sihab oruç defteri olan gökyüzüne Ramazan günlerini bir iki üç şeklinde yazan altın kalem olarak tasvir edilmiştir.

Behrâm eline hançer alup kasd ider yâ hod

A‘dâ-yi dîn u düşmen-i Islâm’a intikâm (k23, b9)

Belki Behram eline hançer alıp din düşmanlarından intikam almak ister.

Beyitte yaban esegi aviyla meshur, efsane kahramanı Behram kullanılarak ay, onun elinde din ve İslam düşmanlarından intikam almak için çekilmiş bir hançer olarak tasvir edilmiştir.

“Behrâm, “Sâsâniyân sülâlesinden Yezdgird oğlu olup kuvvet, cesâret ve adâleti ile meshurdur. Dâima yaban esegi avladığı yahut çok şiddetli mizâcından dolayı yaban

⁴⁶ Onay, **a.g.e.**, s.344

⁴⁷ Kurnaz, **Hayali Bey Divanının Tahlili** s. 482.

esegi demek olan Behrâm-i Gûr diye söhret bulmustur.”⁴⁸ Sair burada padisahi savaşçı kisiligi dolayisiyla Behrâma benzetmektedir.

Cirm-i kamer hilâl ile ‘ayn-i ‘Alî yazar

‘Îd-i serîfe irmek için kadr ü ihtirâm (k23, b10)

Ay, kadir ve ihtiram bayram-i serife erissin diye hilal ile Ali isminin aynini(?) yazmaktadır.

Kameri aylarin son günlerinde ayin ayn (?) harfine benzerligini kullanan sair ayin hilal ile Ali’nin ‘ayin harfini yazdigini söylüyor.

Kelime anlamiyla deger, itibar ve onur gibi anlamlara gelen kadir kelimesinin ayrıca Ramazan ayıyla da ilgisi vardir çünkü Kur’ân-i Kerim’de bin aydan daha hayirli oldugu söylenen Kadir Gecesi bu ayin 27. gecesinde veya tek gecelerinden birinde veya son 10 günündedir. “Kadr” kelimesi ayrıca hilal ile de ilgilidir çünkü Ay parlaklik derecesine göre “ilk kadir”dendir yani en parlak ve “orta kutlu” yildizlardandir.⁴⁹

“Cirm-i kamer” ile burada kastedilen ayin girdigi evrelerdir. Denilmektedir ki: Ay hilâl ile Ali kelimesinin yani Hz. Ali’nin basinda bulunan ayin (?) harfini yazmaktadır. Burada hattatlikla ilgili çok ince bir nokta vardir zira ayin harfinden sonra belirli harflerin gelmesiyle ayin harfi hattatlarca daha yuvarlak yazilir. Ali kelimesinde de ayin harfinden sonra lam harfi geldiği için bu harf daha yuvarlak yazilacak ve bu hâliyle hilâle daha çok benzeyecektir. Ayrıca “Ayn” kelimesinin göz anlami da bu beyitte kullanilmistir. Zirâ hattatlar özellikle de Bektâsi olanlar Ali kelimesinin basinda bulunan ayin harfinin içini doldurmak suretiyle onu göz sekline sokarlardi. Ayrıca müsenna yazıyla yazilan Ali kelimesiyle iki ayin harfi karsi karsiya gelir ve gözleri olustururdu. Bu kompozisyonla yazilmis diger kisim da Ali’nin basini olustururdu.(Bkz.Resim 1)

---

⁴⁸ Onay, a.g.e. s.9

Peyk-i zamane zer teberin dūsina alup

Irgürdi Hâce hidmetine iyddan peyâm (k23, b13)

Zamanin peyki altin baltasini omzuna alip Hâce hizmetine bayramdan haber verdi.

Hilal tasvirleriyle devam eden nesib bölümünden medhiye bölümüne geçmek için girizgâh olan bu beyitte sair hilali altin baltaya benzetiyor. Tasvire göre, peyk eline altin baltasi olan hilali almıs ve sultana bayramdan haber vermistir.

Beyitten bayram hilalinin görülmesinin sultana peyker tarafından müjde edildiği şeklinde bir bilgi de çıkarılabilir.

“Peyk, padisahlar atla sefere çıktılarında yanlarında yaya olarak giden muhafızların adidir. Bunlar hilâle benzeyen baltalarını yanlarında tasırlardı. Ayrıca nücum ilminde ay güneşin peyki olarak kabul edilir.”⁵⁰

Perde-î sâm olicak mihre nikâb-i ruhsâr

Zâhir oldi gözüme hey’et-i ebrû-yi nigâr(k25, b1)

Gecenin perdesi güneşin yüzünü örtünce sevgilinin kasının durusu gözüme göründü.

Güneşin kisileştirildiği beyitte ay yüzünü örten güneşin kasi şeklinde tasvir edilmiştir. “perde-î sâm” ile “zahir oldi” ifadeleri arasında tezat, “perde-î sâm” ve “nikâb-i ruhsâr” arasında tenasüb vardır.

Sâm kelimesi tevriyeli olarak gece ve ben anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca kelimenin siyah anlamı da hatırlatılmaktadır.

Beyitte Ay’ın geceleyin görünmeyen kısmının güneş şeklinde düşünülmesinden kaynaklanan bir tasvir vardır. Buna göre hilâl, güneş gibi güzel sevgilinin kasidir. Gece ise o sevgilinin yüz örtüsü olmuştur.

---

⁴⁹ Amil Çelebioglu, **Eski Türk Edebiyatı Arastirmalari**, s.679.

⁵⁰ Onay, **a.g.e**, s.336.

Âfitâb üzre meger hâ me-i dest-i kudret

Çekdi bir med nitekim hâcib-i ruy-i dil-dâr (k25, b2)

Belki de kudret elindeki kalem günesin üstüne bir med çekti; sanki sevgilinin yüzündeki kas gibi.

Burada “âfitâb üzre” yâni günesin üzerine bir med (?) çekilmesi seklinde bir ifâdenin kullanılmış olması, geceleyin hilâl yanında bulunan ay’ın diğer karanlık ama dikkatle bakıldığında fark edilen kısmının günes olarak düşünülmesi hâdisesine telmih yapılması itibâriyledir.

Kamerün altına yâ safha-i eflâk üzre

Râ yazupdur kalem-i sun‘- i Celîl ü Cebbâr (k25,b3)

Ya ayın altına ya da gökyüzüne Celil ve Cebbar’ın kalemi ra yazmaktadır.

Baska beyitlerde de olduğu gibi hilal ra ?) harifine benzetilerek hüsn-i talil yapılmakta ve Celîl ve Cebbâr ayın altına ya da gökyüzüne ra yazıyor denmektedir.

Celil, “Azamet sahibi, büyük, yüce ve münezzeh olmak; uzun ömürlü olmak” anlamına gelen⁵¹ **Celal** kökünden türeyen sifattir. Allah’a nispet edildiğinde “hiçbir kayıt ve kıyas kabul etmeksizin azamet sahibi, kadr ü kıymeti ve mertebesi en yüce olan”⁵² gibi anlamlara gelir. Cebbâr ise, “bozuk bir şeyi islah edip düzeltmek, birine zor kullanarak is yaptırmak”⁵³ anlamına gelen Cebr kökünden mübalaga sigasıyla çekimlenmiş bir sifattir. Bu sıfat Hakk’a nispet edildiğinde Allah’ın kullarının hallerini iyilestirmesi anlamına gelir. Beyitte denmektedir ki Allah ayın altına ra harfi yazmaktadır.

Beyitte hattatlıkla ilgili bir incelik mevcuttur: Hattatlar yazdıkları bir yazının altına süs kabilinden yazıdaki harflerin küçük bir kopyasını yazarlar beyitte bu hadiseye telmih vardır. Buna göre ayın üst kısmı Allah tarafından yazılmış Arapça kamer kelimesidir hilal ise bunun altındaki (?)

---

⁵¹ DIA, c.7, s. 267.

⁵² DIA, c.7, s. 268.

⁵³ DIA, c.7, s.181.

Bir günes yüzlü firâkinda felek hasret ile

Var ise hançere düsdi nitekim ‘âsik-i zâr(k25, b4)

Herhalde felek bir günes yüzlü ayriligindan inleyen asik gibi özlemle hançere düstü.

Sibh-i hüsn-i talil yapılarak felek asik bir insana benzetiliyor ve hançer seklinde olan ayin üzerine kendisini atıyor gibi gösteriliyor. “Günes yüzlü firakında” tabiriyle hem geceleyin gökyüzünde günesin olmayisi ve felegin ondan ayriligi hem de günes gibi bir sevgili kastediliyor (istiare).

“Kama, bıçak, hançer gibi ucu sivri, keskin bir aleti kalb üstüne dayayıp hizla yere atilmaga ve bu suretle hançer göğüsten girip arkadan çıkarak intihar etmek hançere düsmek olarak isimlendirilirdi. Baki, Kadizâde’yi vafettigi bu kasidesinde felegin, günesin hasretiyle hilâl hançeri üzerine düstüğünü söylüyor.”⁵⁴ Bu beyitte hilâlin hançere benzetilmesi sekliyle ilgilidir. Hilâlin sekli itibariyle iki ucu sivridir. Bu nedenle hançere benzetilmiştir.

Mevsim-i ‘ays u tarabdur seb-i ‘id irdi diyü

Mutrib-i çarh eline aldi meger mûsikâr (k25, b5)

Çalgi ve yeme içme zamanidir; çünkü bayram gecesi geldi. Sanki felegin çalgicisi (Zühre) eline musikar aldi.

Hüsn-i talil sanatiyla zenginlik kazanan beyitte hilal Zühre’nin elindeki musikara benzetilmiştir.

“Murtib-i çarh tabiriyle istiâre yapilmis ve Zühre kastedilmiştir. “Zühre, arza yakin ve nücüm ilmine göre yeri üçüncü gök olan bir seyyâredir. Fecirden biraz evvel cenûb-i sârkî tarafında ve gurûbdan sora cenûb semtinde görünür. Kervankiran, Çoban yıldızı gibi adları vardır. Edebiyatta bir adı da Nâhiddir. Ays u isret, tehabbüt ve rikkat, tehannüt, ferah, lehv ve lu’b, tegannî ve cimâ, hüsn-i hulk evsâfindandır. Yesil renk bu yıldıza mahsustur.”⁵⁵ “ Bu yıldıza bakmak kalbe ferah verir. Vazifesi çalgiciliktir.”⁵⁶

⁵⁴ Onay, a.ge, s.190

⁵⁵ Onay,a.g.e, s.446

⁵⁶ Onay, a.g.e, s.440

“Mûsikâr, mizmar seklinde bir kavalin adidir; buna miskal de denir. Ayrica rûzgâr estikçe gagasındaki deliklerden türlü türlü nâgmelerin çıktığı adi var kendisi yok bir kusun da adidir.”⁵⁷

Gûyiyâ hâzir olur irtelâ-i ‘iyda

Dâl tâcin basına geydi sipîhr-i gaddâr (k25, b6)

Sanki yarınki bayram namazına hazırlanıyor, gaddar gökyüzü basına dal tacini giymis.

Dâl kelimesini her zaman olduğu gibi tevriyeli olarak kullanan Baki gökyüzünü bayram namazına gitmeye hazırlanan ve basına dal harfi şeklinde olan bir taç takan kimseye benzetiyor, dal kelimesinin delil anlamını da Ramazan bayramının habercisi anlamına gelecek şekilde kullanıyor.

Beyitte ayrıca bayram namazı için yapılan hazırlıklara da telmih vardır.

“Dâl tâc” tâc-i Seyfi denilen bir taç çeşididir ve üzerindeki çikintili kısmı dal harfine (?) benzer.

Keh-rübâ sübhasın aldı ele çarh-i sâlûs

Halka cevri eylemeden ya’ni ider istigfâr (k25, b7)

İki yüzlü felek, eline kehribar tesbihini aldı ki halka cevri etmekten tevbe ediyor.

Bir karanlık bir aydınlık görünmesinden kinaye olarak iki yüzlü denilen felek, hüsn-i talil etrafında oluşturulan tasavvurla, hilali kehribar tesbih olarak eline almış ve halka ettiği cevri için tevbe ediyor. Ayrıca “çarh-i sâlûs” tabiriyle istiâre yoluyla Utarit de kastedilmiş olabilir zira bu gezegenin bir özelliği de riyâkar olmasıdır. Buna göre ikinci gökte bulunan Utarit eline kehribar tesbihi olan hilâli almış ve halka yaptıklarına karşı istigfar etmektedir (Hüsn-i talil). Ayrıca Utarit’in dostunun Ay olması da bu anlamı güçlendirmektedir.

Hilâl, kızıl rengi ve şekli, üzerindeki siyah noktaları yüzünden kehribar tesbihe benzetilmiştir.

---

⁵⁷ Küçük, **Baki ve Divanından Seçmeler**, s.101

“Keh-rüba, halkın kehribar dedikleri saman kapıcı, cezb kuvvetini haiz kömür cinsinden bir madendir”⁵⁸ Beyitte hilâl çekici özelliği bulunması, rengi ve şekli bakımından bu kehribardan yapılmış tesbihe benzetilmiştir.

Dehr bir sâh-i sipend urdi felek micmerine

Meh-i nev sanma safakda görinen zerd ü nizâr (k25, b8)

Aksamin alaca karanlığında (ufukta) görünen sari ve ciliz şekli hilâl zannetme zaman felek buhurdanlığında bir üzerlik tohumu attı.

Gökyüzü buhurdanlığa, hilal üzerlik dalına benzetilmiştir. Tasvire göre, hilal felek buhurdanlığında yakılan üzerlik dalıdır.

Üzerlik tohumunun hilâle benzemesi kıvrımlı şekilli olması ve rengi dolayısıyla dır.

Beyitte gökyüzünün buhurdan tasına benzetilmesine sebep olan başka bir unsur da eski telakkiye göre gök katmanlarının ters çevrilmiş taslar şeklinde düşünülmesidir.

Mahî sayd itmek için bahre salup kullâbun

Meh-i nev tutdi meger sahil-i deryada karar (k25, b9)

Yeni ay Mah (Ay)’i avlamak için çengelini denize salıp denizin kenarında mekân tuttu.

Gökyüzü lacivert rengi dolayısıyla denize, ay bir balığa ve hilal de çengele benzetilmiştir ve hüsn-i talil yapılmıştır. Ayın hilal şeklinden dolunay şekline geçeceğini bilen sâir, hilâli, gökyüzü denizine ay’i avlamak için yeni ay tarafından atılmış bir çengel olarak tasvir ediyor.

“Mahî” kelimesi tevriyeli bir şekilde kullanıldığı için beyti su şekilde de anlayabiliriz: Yeni ay balık avlamak için (özellikle gümüş balığı) denize çengel atıp deniz kenarında mekân tuttu. “Mahî balık demektir. “Aya mensup, aya ait” manasına tevriyeli veya cinasli olarak da kullanılabilir. Hilâl gökyüzü denizinin ufuk sahillerinde görünen gümüşten bir balık veya gümüş balığıdır.”⁵⁹

⁵⁸ Onay, a.g.e,s.248

⁵⁹ Amil Çelebioglu, **Eski Türk Edebiyatı Arastirmalari**, s.685

Kara yaklasdi, seb irdi diyü kesti-i hilâl

Bâd-bân açmış ider sür ‘ât ile ‘azm-i kenâr (k25, b10)

Kara yaklasti, gece oldu diye hilal gemisi, yelken açmış sürat ile kenara gidiyor.

Yine gökyüzü denize benzetiliyor ve hilal yelkenli bir geminin yelkeni olarak tasvir ediliyor.

Hilâl’in süratle hareket eden bir yelkenli gemi gibi düşünülmesinin sebebi şeklinin yani sıra gece içerisinde yerinin değişiminin fark edilebilecek bir şekilde açık ve hızlı olmasındandır. Sâir hilâli lâcivert gökyüzünde bir orda bir orada görmüş ve böyle bir tasavvur oluşturmıştır.

Beyitten gecenin ve karanın yaklaşması ile birlikte bir yelkenli geminin içindeki tayfaların heyecanını duymak mümkündür.

Çizmege dâ’ire-i semse-i mâhî felege

Aldi üstâd-i zamân destine zerrîn pergâr (k25, b11)

Ay semsesinin dairesini felege çizmek için zamanın ustadi eline altın pergel aldı.

Her beyitte başka bir hüsn-i talil yapmaya devam eden Baki hilâli, gökyüzüne ay yuvarlagının çizilmesi için zamanın üstad sanatçısı elindeki altın pergele benzetiyor. Felek tezhip ustasına benzetilmektedir. Burada “semse-i mâhî”den kasit tezhip yapan kimselerin hat levhalarını tezyin ederken oluşturdıkları bir yuvarlaktır ki dip kısmında altın yaldızla hilâl şekli olup hilâlin devami da tamamlanıp diğer kısmı daha ince olacak şekilde oluşturulur.

“Ustâd-i zamân” tâbiriyle de Utarit kastedilerek istiâre yapılmıştır. Bu gezegenin ikinci gökte bulunması ve münşî-i zaman, debîr-i felek gibi isimleri bulunması bu kanaatin oluşmasında etkindir.

Mâh-i nev dâm kurup dökdi kevâkib erzen

Umaruz k’ola yine ‘ays u safâ mürği sikâr (k25, b12)

Yeni ay tuzak kurup çokça yıldızı dane olarak döktü, umarız ki zevk u safâ(nese ve eglence) kusu avlanır.

Hilal, kus tuzagina benzetiliyor, yildizlar da bu tuzagin içine serpilmiş daneler olarak tasvir ediliyor. Yeme-içme ve eglence de kusa benzetilip avlanmak isteniyor.

Dâm, murg, sikâr kelimelerinde tenasüp vardır. Beyitte hakim olan edebi sanat yine hüsn-i talildir. Beyitte, Divan Siirinde var olan bir nesnenin hem kendisi hem de kullanicisi olma geleneği vardır; çünkü Baki ay'ı hem kus tuzagi hem de bu tuzagi kuran kişi olarak tasvir etmektedir.

Kodi bir pâre yahi tâs-i zer-endûda felek

Sivara tâ Ramazan tesnelerin sakkâ-vâr (k25, b13)

Felek bir parça buzu Ramazan susuzlarını sakkâ gibi sulamak için bir altın tase koydu.

Bayram hilâli altın tas içerisinde bir parça buz şeklinde tasvir ediliyor. “Tâs-i zer-endûda” şeklinde bir tabirin kullanılmış olması hem geceleyin gökyüzünün yıldizlarla dolu olması hem de o zamanki gökyüzü telakkisiyle ilgilidir. O zamanki düşünceye göre gökyüzü ters çevrilmiş ve sogan zari gibi üst üste duran taslar şeklindeydi. Beyitte gökyüzü kisileştirilerek sakaya benzetilmiştir. Ayrıca o devirde sakaların işlemeli taslar kullandıkları da beyitten çıkarılabilir.

Eseridür görinen urdi mihekk-i sâma

Saticak sayrafî-i dehre felek bir dinâr (k25, b14)

Gökyüzü cihanın sarrafına bir dinar satınca sarraf onu gecenin mihengine vurdu. Bu görünen onun eserdir.

Altın ayarı anlaşılması için mihenk tasına vurulduğunda tas üzerinde kisali uzunlu çizgiler oluşur ve kuyumcular bu çizgilerden onun ayarını anlarlar. Sair hilali mihenk tasının üzerindeki bu çizgilere benzetmektedir. Beyitte felek kisileştirilerek altın satıcısı olarak tasavvur edilmiştir. Gök yüzü mihenk tasına benzetilmiş ayrıca zaman da sarraf olarak kisileştirilip beyitte yerini almıştır.

Urdu evgân-i zeri gûy-i zümür-rüd-gûna

Meh-i iyd oldi yine tevsen-i gerdûna süvâr (k25, b16)

Bayram Ay’i altin evgâni zümürüt renkli topa vurdu; yine felegin atina süvari oldu.

Ay, süvariye; hilal ise sekli dolayisiyla altin çevgan sopasina benzetilmiştir.

Hilâlin altında kalan kısım da burada zümürüt renkli bir top olarak düşünölmüş olabilir. Beyitte ayrıca bayramın özellikle de Ramazan Bayramı’nın gelisinin insanlara kazandırdığı cosku ve heyecanı sezmem mümkündür. Ayrıca bayramlarda esitli oyunlar oynanması ve kutlamalar yapılmasına da telmih vardır.

“Top ve çevgan meydana at üzerinde elde bulunan ucu eğri sopa (evgan) ile küçük bir topa (gûy) vurmam suretiyle oynanan (gûy u çevgan) oyunudur.”⁶⁰

Kamerî yakalı bir hûb ser-â-ser geydi

Ola tâ bezm-i hudâvende felek hizmet-kâr (k25, b17)

Felek o efendinin meclisinde hizmetçi olsun diye kamerî yakalı güzel bir elbise giydi.

Kasidenin girizgahi olan bu beyitte sair sözü kasidesini sunduğu kişiye getiriyor ve gökyüzünü ona hizmetçi, hilali de hizmetçinin elbisesinin yakası olarak tasvir ederek hüsn-i ta’lil yapıyor.

“Serâser, sirmali bir kumas ki ekseriya kürklere kab olmak üzere kullanılırdı.” “Kamerî yakalı” ifâdesi de Tahir Olgun’un tahminine göre bir hilâl sekli islenmiş yaka olabilir veya elbisenin yakasından tenin gözükmesiyle ay veya hilâl seklini alan bir yaka çesidi denilebilir.⁶¹

---

⁶⁰ Nurdogan, **Baki**, s.37

⁶¹ Ogun, **Sair Bakinin Hayati**, s.68

Mâh-i nev mil-i zer almış ele kehhâl-sifat

İsiginden çeke tâ dîde-i gerdûna gubâr (k25, b21)

Yeni ay, sürmeci gibi eline mil almış, onun esiginden felegin gözüne sürme çekecek.

Ay sürmeciye hilal de mil'e benzetiliyor. Sairin gayesi sanattan ziyade övmek olduğu için sözü yine Pasa'ya getiriyor ve sürmeyi de onun gözüne çektirerek tasvirini tamamlıyor.

Beyitte büyük kimselerin ayaklarını bastığı toprağın veya ayaklarının tozunun sürme degerinde hatta daha kıymetli görülmesi hâdisesine telmih vardır.

Eline girmek için fazla-i hân-i keremi

Meh-i nev destin açar niteki sahs-i cerrâr (k25, b22)

Onun kerem sofrasının artığını alsın diye yeni ay bir dilenci gibi elini açar.

Kadizâde övgüsünde yazılmış beyit hilâli bir dilencinin ona açılmış eli olarak tasvir ediyor.

“Eskiden recep, saban ve ramazan aylarında vaaz ve imâmet için medreseden bazıları köy ve kasabalara dağılırlar, halktan bir senelik ihtiyaçlarını karsılayacak para toplarlardı. Ahteri'nin dediği gibi bu dilenciligin payelicesi yâni kibarcası idi. Halktan para koparmaya cerr, üç aylarda köylere gitmeye cerre gitmek denirdi. Cer sözü nihâyet dilenme mukâbilî olmuş arsızlarına cerrâr denmiştir. Baki burada yeni ayı arsız bir dilenci olarak tasvir ediyor.”⁶²

Medhiye bölümüne ait olduğu anlaşılan bu beyitte, sair ayrıca Kadizâde'nin yüceliğini belirtmek için mübalaga sanatini kullanıyor.

---

62 Onay, a.g.e. s.92.

1.2.3. Gezegenler

1.2.3.1. Zühre

Bezm-i felekde urmis idi Zühre sâza çeng

‘Ays u safâda hurrem u handân u sâd-mân (k1, b4)

Felek meclisinde Zühre, mutlu, güler yüzlü ve sen olarak zevk u safa içinde saza el vurmustu.

“Ays u safa”, yeme içme “Zühre”nin “ilm-i tencime” göre özellikleri olduğu için ve de Zühre çalgıcı olarak düşünülmesi için Bâki bu beyitte onu kullanarak gökyüzünde saz çalan bir kisi tasviri yapmaktadır. Ayrıca Zühre’ye bakanların mutlu olacağına inanıldığı için ikinci misrâdaki “hurrem u handân u sâd-mân” ifadelerini özellikle seçmiştir. “Hurrem”, mutlu; “handân” güler yüzlü ve “sâd-mân” da sevinçli demektir.

“Çeng” kelimesi el, pençe anlamında kullanılmasının yanında bir çalgı çesidi de olduğu için sâir, kelimenin bu anlamını hatırlatıp “saz” kelimesiyle aralarında ihâm-i tenâsüb oluşturmıştır.

1.2.3.2. Mars

Bir tîg-i zer-nisân ile girmisdi ‘arsaya

Semsir-bâz-i ma’reke-i sahn-i âsmân (k1, b6)

Savas alanına benzeyen gökyüzü meydanının en iyi kılıç kullanani yani Merih, altın işlemeli bir kılıç ile ortaya atılmisti.

Sair beyitte gökyüzü içerisinde Mars’i yerine yerleştirmekte ve onu istiare yoluyla hatırlatmaktadır. Mars (Merih) gökyüzü meydanının en iyi kılıç kullananıdır ve elinde altın işlemeli bir kılıçla harp sahasına girmiştir.

Merih (Mars), harbe ve fenâliga alâmet olup, kırmızı renge sahip olması ve isimlerinden birinin de “tigzen-i Âsman” olması sebebiyle bu beyitte elinde altın işlemeli bir kılıçla resmedilmiş ve savaşçılık yönü vurgulanmıştır.

1.2.3.3. Satürn

**Bâlâ-yi çarh-i heftüme Keyvân-i künhe-sâl
Oturmis idi niteki Hindû-yi pîl-bân (k1, b8)**

Yasli Keyvan yedinci gögün zirvesine Hintli bir fil sürücüsü gibi oturmustu.

Yasli Satürn (yaslılığı dönüşünün uzunlugundandır) siyah rengi dolayısıyla Hintli bir fil sürücüsü olarak tasvir edilmistir. Beyitte hiçbir kelime rast gele seçilmemistir. Satürn'e Hintli denilmesi onun yedinci gökte olusu, siyah renge sahip olması ve Hindistan üzerinde etkili olduğuna inanılmasındandır. Filin seçilmesi de hayvanların en irisi olusu sebebiyledir.

1.2.3.4. Utarit

**Dest urmis idi kîlk-i sihâba debîr-i çarh
Tugra-nüvîs-i hükm-i Hüdâvend-i ins ü cân (k1, b3)**

Insan ve cinlerin efendisinin fermaninin tugra çeken olan Utarit eline sihâb kalemi almisti.

“Eskiden birinin kitâbet kuvvetini anlatırken “onun kalemi Utarid-rakami” gibi tâbirler kullanırlardı. Bizde siir ve insânın timsâli hükmündedir. Yunan esâtirinde Merkür mukâbilidir.”⁶³ Bu ifâdelerden de anlaşılabileceği gibi eski edebiyatımızda Utarite “münsî” ve kâtiplik izâfe ediliyor, bir ismi de Felek kâtibi (debîr-i felek) olması hasebiyle sâir onu “sihab” kalemini eline alıp tugra çeken bir kâtip olarak tasavvur ediyor.

“Kîlk-i sihâb” ifâdesi kayan yıldız anlamına gelmektedir çünkü eskiler bugün göktaşlarının atmosferimize girmeleriyle sürtünme sonucu yanmaları hâdisesini yıldız kayması şeklinde değerlendiriyorlar, öyle inanıyorlardı. Aslında bugün bile dilimizde bu

---

⁶³ Onay, a.g.e, s.423

hâdise yıldız kayması şeklinde yer almaktadır. Yanan bir göktaşı gördüğümüzde doğal bir refleksle “Bak bir yıldız kaydı.” deriz.

Beyitteki tasvirde Utarit kâtiplik yapmakta ve tugra çekmektedir, bunun için de kayan yıldızları kalem olarak kullanmaktadır.

1.2.4. Yıldızlar

Süreyya sanman üstinde görünce sîr-i gerdûni

Atıldı âsmâne kûh-sâr-i kahri kaplani (k14, b14)

(Gökyüzündekini) Süreyya (takimyıldızı) sanmayın; o Padisahin kahri daglarında yaşayan kaplan, burcun arslanını kendi üstünde görünce gökyüzüne atlamıştır.

Isık kirliliginin olmadığı pırl pırl gökyüzünü hemen her akşam görme sansına sahip divan sairleri bu durumu siirlerinde kullanma konusunda çok değişik tahayyüller kullanmışlardır. Bu tahayyüller de onların zekâlarının kıvraklığını kasidelerini sundukları kişilere gösterebilmelerinin en önemli araçlarından biridir. Beyitte hüsn-i ta'lil yoluyla Süreyya'nın aslında bir takimyıldızı olmadığı onun burcun aslanı üzerine atılmış bir kaplan olduğu söyleniyor. Bu benzetmeye esas oluşturan nokta Ülker takım yıldızının bir kaplan basını andırmasıdır. Kaplanların basınına dikkatli bakılırsa bu benzetmenin seks,ilden ziyade bir renk ve dizi benzerliği olduğu anlaşılır çünkü kaplanların basınında ikili ikili duran beyazlıklar vardır ve bunlar renk ve duruş olarak bu takım yıldızını hatırlatır. Bu hayvanın kulak arkalarında da bu ikili diziyi görmek mümkündür çünkü her bir kulak arkasında bir parlak beyazlık mevcuttur.(Bkz.Resim2-3)

“Süreyya, Ülker takım yıldızıdır. Arapçasi ikd-i Süreyya, benâti'n-na'sdır. Yunan esâtirine göre bunlar yedi kızdı. İnsanlarla evlendiler, vefatlarından sonra yıldız oldular. Topluluğu ifâde hususunda mevzu olurlar.”⁶⁴

---

⁶⁴ Onay, a.g.e, s.332

2. MEVSİMLER

2.1. Ilkbahar

**Tagilup cünd-i sitâ feth oldi mülk-i bâg u râg
Lesker-i ebr-i bahârî tîr-bârân eyledi (k7,b5)**

Ilkbahar bulutunun askerleri yagmur gibi oklarini yagdirdilar ve kis askeri dagilip bag ve bahçelerin mülkü feth oldu.

Okların birlikte atılmalarını yagmura benzetmek Divan siirinde çokça karsimiza çıkan bir tasvirdir. Bu beyitte de Baki onları ilkbahar bulutunun yayından atılan ve kis askerini öldüren oklar olarak tasavvur ediyor.

Beyitte ilkbahar bulutu ve kis mevsimi kisilestirilmistir. Sâir birinci misrada kis askerinin dagıldığını söylerken bu mevsimin artık geride kalmasına hüsn-i talil yoluyla bir sebep buluyor ki bu da ikinci misrada bahar bulutlarının ok yagdirması ve kis askerini dagitmasıdır.

**'İrkini kat' eyledi cünd-i sitânun nev-bahâr
Berg-i sûsen hizmet-i semsîr-i bürrân eyledi (k7, b6)**

Susam yapragi keskin kiliç gibi vazife yapti; ilkbahar kis askerinin neslini kirdi.

Susam yapragının hançere benzetildiği beyitte bu yaprak ayrıca kisilestirilerek kilica hizmet eden bir kisi durumuna getirilmistir.

Ilkbaharın savaşçılığı kisi ortadan kaldırması, ok gibi yagmur yagdirması sebebiyledir. Sâir burada irkini kat' eyledi tabirini ilkbaharın gelişiyle kis mevsiminden hiçbir eser kalmaması sebebiyle seçmiştir.

**Dösedî yine çemen nat'-i zümür-rüd-fâmin
Sîm-i hâm olmis iken fers-i harim-i gül-zâr (k18, b3)**

Gül bahçesinin harem dairesindeki yatak ham gümüsle kapli iken çimen yine yemyesil örtüsünü dösedî.

Ham gümüs ifadesiyle istiare yapılarak karlar kastedilmiştir. Gül bahçesi harem dairesine, çimenler de zümrüd renkli yatak örtüsüne benzetilmiştir.

Buradaki ilkbahar tasvirinde hakim olan unsur diğerlerinde de olduğu gibi değişimdir. Sâir bu beyitte kis mevsiminde hakim olan beyaz renkten ilkbaharla birlikte yeşile geçişi başarıyla aksettirmiştir.

Yine ferrâs-i sabâ sahn-i ribât-i çemene

Geldi bir kabile kondurdi yüki cümle bahâr (k18, b4)

Beyitte sabah rüzgârî kisileştirilmiştir. “Yükü cümle bahâr” diye anlatılan yük de baharda açan rengârenk çiçeklerdir. Beyitte sabah rüzgarının çiçeklerin açması üzerinde etkin olması hadisesine telmih vardır. Süpürme işlemini yapan kişi süpürdüğü şeyleri bir noktaya toplar ki oradan kolayca birkaç hamlede bunları kaldırabilsin. İste sâir böyle bir hadiseyi sabah rüzgârini süpürgeci yaparak ve ona çiçekleri çimenliğin ortasında toplatarak tablolastiriyor. Ayrıca ferras kelimesine tüccar anlamı verirsek beyti şu şekilde anlamak mümkün olur: Saba taciri kıymetli mallar taşıyan kafilesini çimenin ortasına getirdi.

Lesker-i ebr çemen mülkine akin saldı

Turma yagmada yine niteki yagi Tatar (k18, b5)

Bulut askeri çimen ülkesine akin etti. Yagma Tatarları gibi durmadan oraya akmaktadır.

Bulutlar burada askere benzetilmiştir. Çimenlik ise bir ülke gibi düşünülmüştür.

Yagmurun oklara benzetilmesi mazmunu burada da kullanılmış ayrıca Tatarların büyü ile yagmur kar yagdırdıkları şeklinde bir inanca telmih yapılmıştır.

Durma yagmada derken hem devamlı yagmakta denilmiş hem de durmadan yagma etmeye devam ediyor denilmiştir (Tevriye).

Farkına bir nice per takinur altun tellü

Hayl-i ezhâra meger zanbak olupdur ser-dâr (k18, b6)

Zambak tepesine altın telli bir çok kanat takinir; galiba zambak, çiçek askerine komutan olmus.

“Sorguç eskiden imtiyaz alâmeti olarak kavuklar üzerine takılan altın, gümüş tellere, uzun kanatlara denirdi.”⁶⁵ Sair zambagin ortasında bulunan sarı tüyleri sorguç olarak tasavvur ediyor ve bunların zambaga imtiyaz kazandırdığını onu diğer çiçeklerden ayırt ettiğini düşünerek galiba zambak çiçek askerine serdar oldu diyor.

Dikdi lesger-geh-i ezhâra sanavber tûgin

Haymeler kurdu yine sahn-i çemende escâr (k18, b7)

Fistik çami tugunu çiçeklerin ordugahına dikti, ağaçlar çimenlikte yine çadırlar kurdular.

Yapraklarının iğne gibi olusu yüzünden fistik çami(sanevber) tuga benzetilmiştir. Beyitte çiçekler askere, ağaçlar çadırlara benzetilmiştir. Bahar yağmurlarında ağaçların altına sığınanları düşününce bu benzetmenin gerçekliği çok açıktır.

“Tug; Asya ve Anadolu Türklerince san, şöret, saltanat ve vezâret nisânesi idi. Her tâifenin itibarı tug ile olurdu. Yani tug sayısınca itibar görürlerdi. Harp vukuunda tuglar en önde giderek yol açardı ve karargâhin en yüksek yerine dikilirdi.”⁶⁶

Dösedî mihr-i felek yolları dibâlar ile

İtdi tesnîf çemen mülkini sultân-i bahâr(k18, b8)

Gökyüzünün güneşi yolları ipekli kumaslarla dösedî; çünkü bahar sultani çimen ülkesine tesrif etti.

Beyitte hüsn-i ta'lil yapılmış ve güneşin bahçelere vurusu bahar sultanının gelisi yüzünden yolların ipekli kumaslarla dösenmesi şeklinde yorumlanmıştır.

---

⁶⁵ Onay, **a.g.e.**, s.377

⁶⁶ Onay, **a.g.e.**, s.417

Bazi önemli merasimlerde yahut seferden dönüşlerinde padisahların yürüyecekleri yerlere hatta bazen atları ile geçecekleri yerlere kumaslar serilmesi yaygın bir adet olup, sair bu hususa isaretle bulunmak üzere (telmih) böyle bir tasvir geliştirmiştir.

Subh-dem velvele-i nevbet-i sâhî mi degil

Savt-i mürgân-i hos-elhân u sadâ-yi kûhsar

Sabah vakti, tatli nagmeli kusların sesi ve (bunların) dağlardaki yankıları, sahlık mehterinin çıkardığı gürültü gibi degil mi

Sabahleyin, kusların hep bir ağızdan çıkardıkları ses ve bu seslerin yankıları, nevbet çalan mehterın sesine benzetiliyor. Bu nevbet bahar sultani için çalınmaktadır. Nebbet, belirli zamanlarda çalınan mizika ve fırsat, nöbet anlamlarına gelir. İkinci anlami da beyitte söz konusudur; çünkü kis mevsimi hükmünü tamamlamış, artık nöbet ilkbahara gelmiştir.

Çemen etfâlinün uyhuların uçurdu yine

Subh-dem gulgule-i fâhte gül-bâng-i hezâr (k18, b10)

Bülbüllerin ötüşmeleri üveyiklerin bagrismaları yine çimen çocuklarının uykularını kaçırdı.

Çiçeklerin küçük çocuklara istiare yoluyla benzetildiği beyitte uçurmak kelimesi hem uçmak hem de uykusunu kaçırmak anlamında kullanılmıştır. Uçmak anlamıyla iham-i tenasüp yapılmıştır. Çünkü fahte ve hezar, üveyik kusu ve bülbül demektir yani uçmak fiili ile ilgilidirler. Beyitte görsel duyunun yanında isitmeye dayalı tasvir yapılmıştır. Ses unsuru beyitte canlı bir sahne olarak karsımıza çıkmaktadır.

“Gulgu, kusların bir ağızdan feryâd etmeleri ve ötüşmelerine, ayyasların açık saçık ,saçma sapan nagralarına deniyor.

Gürültü çağrışma ve mayianin peydâ ettiği sadaya denir. Tariflerde karışıklık vardır. Sairlerimiz sise ve sürahiden mayyat dökülürken çıkardığı sese “kulkul, bagrışma

ve çağrışmaya “gulgul” demislerdir.”⁶⁷ Her nekadar Ahmet Talat Onay’ın yukarıdaki açıklamalarında bu kelimeye genel anlamda kus bagrışması anlamı verilmiş olsa da Baki bu kelimeyi özellikle fahte yani üveyik kusu ile birlikte kullanmış ve hassaten bu kusun çıkardığı sesi yani guguk sesini kastetmiştir. Beytin devamında bülbüller için de sesleriyle ilgili başka bir kelime olarak “gül-bank”in kullanılmış olması bu anlamı güçlendirmektedir.

“Gül-bâng: Ol perde- bîrûn âhenktir ki mehterle nevbete baslarken, selâfîn ü vüzerâ ata süvâr olurken çavuslar yek-dehen demsâz olurlar. Bazi merasimin esna-yi icrâsında müteaddid şahislar tarafından duâ, yahut alkis tarzında bir ağızdan çıkarılan yüksek ses. Edebiyatımızda birkaç kişi tarafından bir ağızdan yüksek sesle söylenen dua ve tekbir gibi manalarda kullanılmıştır”⁶⁸ Baki bu beyitte sabahleyin çiçeklerin açılmasını üveyiklerin ve bülbüllerin ötüşmeleriyle uyanmaları şeklinde yorumluyor.(Hüsni talil)

Dâye-i ebr yine goncalarun seb-nemden

Basina akçe dizer nitelî etfâl-i sigâr (k18, b11)

Bulut dadisi yine çig tanelerinden goncaların basına küçük çocuklara yapıldığı gibi akçe dizer.

Küçük çocukların sarıklarına akçe konması âdetine hatırlatmada bulunulurken, bulutlar dadiya, goncalar küçük çocuklara, çig taneleri de akçelere benzetiliyor. “ Küçük çocukların ön saçlarına nazar boncuğu ile altın veya gümüş para bağlamak, yahut sünnet çocuklarının, hâfiza çıkacak gencin tâkyesi kenarına altın dizisi dikmek âdettir. Kadınların feslerine, saçlarına da altın dizmek âdeti hâlâ Anadolu’da vardır. Mühim bir servet sayılacak fesler vaktiyle çoktu.”⁶⁹ Sair bir önceki beyitte de çocuklara benzettiği çiçekleri burada da aynı şekilde çocuklara benzetmektedir. Çiçeklerin üzerindeki çig tanelerini de çocukların basına dizilmiş beyaz akçeler olarak tasvir etmiştir.

---

⁶⁷ Onay, a.g.e, s.263.

⁶⁸ Onay, a.g.e, s.178.

⁶⁹ Onay, a.g.e, s.31.

Mevsim-i rezm degüldür dem-i bezm irdi diyü
Sûsenün hançerini tutdi ser-â-pâ jengâr (k18, b12)

Savas mevsimi degildir. Eglence zamani oldugu için susam çiçeğinin hançerini bastan basa pas kapladi.

Susam çiçeği pasli bir kilica benzetilmiştir. Rezm ve bezm kelimeleri arasında hem tezat hem bir harf değişikliği yüzünden cinas-i lâhik oluşturulmuştur.

“Susam çiçeği, sivri ve uzun yaprakları sebebiyle beyitlerde zikredilen çiçeklerdendir. Aynı zamanda bu çiçeğe, “kiliçotu” da denir.”⁷⁰ Kilica benzer yapısından dolayı bu ismi almıştır. Beyitte çiçeğin bu özelliğine vurgu vardır.

Pîrehan berg-i semen gûy-i girîbân seb-nem
Gül-sitân oldi bu gün bir sanem-i lâle-‘izâr (k18, b14)

Yasemin yaprağı gömlek, düğme de çiğ tanesidir. Gül bahçesi bugün lale yanaklı bir put oldu.

Yasemin yaprağı rengi bakımından beyaz gömleğe, üzerindeki çiğ taneleri de yaka düğmelerine benzetilmektedir. Gül bahçesi de kisileştirilerek lâle yanaklı put gibi güzel birisine benzetilmiştir.

“Müsriklerin yapıp taptıkları heykel vesaireye put denir. Bunların insan şeklinde güzel yontulmuş olanına sanem denir.”⁷¹ Sair burada gül bahçesinin güzelliğini vurgulayabilmek için lale “yanaklı put” tabirini kullanmıştır çünkü bu tabir, özellikle de sanem kelimesi, bozulmayan güzelliği hatırlatmak için Divan Siirinde sıkça kullanılır.

Zîb u fer virmek için rûy-i ‘arûs-i çemene
Yâsemen sâne sabâ mâsita âb âyine-dâr (k18, b15)

Çimen gelininin yüzüne parlaklık ve güzellik vermek için yasemin tarak, saba, gelin süsleyici, su da ayine tutucudur.

⁷⁰ Sefercioglu, **Nev-i Divani'nin Tahlili**, s.446.

⁷¹ Onay, **a.g.e.**, s.84

Çimenlik gelin gibi düşünölmüs; yasemin, sekli itibariyle taraga tesbih edilmistir. Sabâ da gelin süsleyicisidir ki maksad-i tesbih sabah sabah renk renk çiçeklerin açmasıdır. Su da aynaya benzetilmistir ki buna sebep yansitici olması ve cisimlerin aksini göstermesidir.

Dür u yâkût ile bir nahl-i murassa sandum

Ergavân üzre dökölmis katerât-i emtâr (k18, b 16)

Üzerindeki yağmur taneleri ile erguvan ağacını, inci ve yakut ile altın işlemeli bir nahil sandım.

Beyitte leffü nesr-i gayr-i müretteb vardır. “Dür ü yakut” ile “katerât-i emtar”, “nahl-i murassa” ile erguvan eşleştirilmiştir. Tecâhül-i ârif sanatı yapılarak erguvan üzerindeki çiçekler inci ve yakuta benzetilmektedir. Nahil günümüzdeki çelenk kelimesinin karşılığı olarak düşünülebilir. Murassa ise altın veya diğer kıymetli taşlarla tezyin edilmiş demektir. Nahillarin çok büyük olup elli altmış kişi tarafından taşınanları da olurdu ki burada buna da telmih yapılmaktadır.

Berg-i ezhâri hevâ söyle çıkardı felege

Pür-kevâkib görünür günbed-i çarh-i devvâr (k18, b18)

Çiçek yapraklarını rüzgâr göğe doğru öyle yükseltti ki su dönen kubbe yıldızlarla dolu görünür.

Sair gökyüzündeki yıldızların aslında rüzgarın gökyüzüne çıkardığı çiçek yaprakları olduğunu söyleyip hüsn-i ta’lil yapmaktadır.

“Gökyüzü, yeryüzünün aksi gibi düşünölür. Âdetâ yerdeki bütün çiçekler orada yıldızlar şeklinde aksetmiştir. Bu bakımdan sâirler çok zaman göğü bir bahçeye benzetmişlerdir.”⁷²

Dem-i ‘Isâ dirilür bûy-i bâhûr-i Meryem

Açdı zambak yed-i Beyzâyi kefi Mûsâ-vâr (k18, b19)

Meryem’in kokusu Isâ’nın nefesi gibi toplanır. Zambak Mûsâ’nın avucu gibi, yâni Mûsâ’nın nur nesreden yed-i beyzâsi gibi açtı.

Meryem ana eli, tavsan kulagi gibi isimleri olan ve Hz. Isa'nin nefesini hatirlatan bahur-i Meryem mazmunu kullanılan beyitte “dem-i Isa” tabirini Isa nefesi seklinde alabilecegimiz gibi dem kelimesinin az zaman anlamini kullanarak Isa'nin zamaninda veya Isa dogdugu anda bu çiçek dirilir anlamini da çıkarabiliriz.

“Behûr-i Meryem bahçelerde biter; Türklerin Meryem ana eli dedigi, köküne tonuz agirsagi denilen çiçektir. Menkuldur ki Hazret-i Meryem hamlini vaz' etmek üzere iken ol nebâta yapismakla bes parmak sûretinde zuhûr etti. Dilimizde buhûru Meryem seklinde söylenir.”⁷³

Yed-i Beyza da Hz. Musa'ya verilen bir mucizedir. Hz. Musa elini gögsüne soktugunda eli nur gibi bembeyaz olur. İnsanlar bu nurun parlakligindan dehsete kapilirlardi; elini tekrar gögsüne soktugunda ise tekrar eski haline gelirdi. Sair zambagin beyaz rengiyle ve el sekline benzerliginden hareketle onu Yed-i Beyza olarak tasavvur ediyor.

Beyitte Bahur-i Meryem'in el seklinde olusuyla Yed-i Beyza arasinda iham-i tenasüp vardır.

Zanbakun goncasidir bâga gümis bâ zû-bend

Zâferân ile yazilmis ana hatt-i tûmâr (k18, b20)

Zambak'in goncasi bahçeye bir gümüs pazibenttir; tomar yazisi ise ona safranla yazilmistir.

Zambak'in goncasi beyitte zâ'feran ile yazilmis bir kol muskasina benzetilmistir. Her kelime özenle seçilmistir. “Bâzubend kola baglanilan ta'viz, muska ki halk pazvand derler. Bâzubendler gümüsten saat büyüklüğünde zarif bir kutu veyâhut sirma islenmis sahtiyandan kese seklinde olup, içine efeler kursun geçmesine mâni olan muska, çapkinlar sirinlik muskasi, sar'ali, hastalikli olanlar da muhtelif dualar korlar ve kollarina baglarlardir.”⁷⁴ Sair burada zambak goncasini gümüs bir bâzubende, muska yazilarini da sari rengi dolayisiyla za'feran ile yazilmis hatta benzetiyor. “Za'ferân safran denilen sari renkte bir çiçektir. Bu çiçek eskiden tababette kullanilmis.

⁷² Sentürk, a.g.e, s.56

⁷³ Onay, a.g.e. s.73.

⁷⁴ Onay, a.g.e. s.70.

İçerisindeki sari tohumlar kaynatıldığında boya haline gelir. Bu boya eskiden mürekkep olarak kullanılmıştır.”⁷⁵

Beyitte hatt-i tomâr şeklinde bir ifade kullanılmış olmasının sebebi de muskaların içerisine konulan yazıların katlanmak suretiyle bir tomar yani yığın şeklinde olmasındandır.

Bahçe, teshis yoluyla koluna muska takan bir sahsa benzetilmiştir.

Bagun evrâk-i bahâr u katerât-i seb-nem

Dâmenin eyledi pür-sîm u zer ü dürr-i semin (k26, b5)

Bahar yaprakları ve sebnem damlaları bagın etegini altın, gümüş ve kıymetli incilerle doldurdu.

Yapraklar, altın gümüş paralara; sebnem damlaları her zamanki gibi incilere benzetilmiştir. Evrâk-i bâhâr ile pür-sîm ü zer; katerât-i seb-nem ile dürr-i semin arasında leffü nesr-i müretteb oluşturulmuştur. Sâir evrâk kelimesinin yaprak anlamından başka altın veya gümüşün levha haline getirilmiş şekli olan varak anlamını da kullanarak bu kelimeyle sim ve zer kelimeleri arasında ihâm-i tenasüh oluşturmıştır.

Sâhil-i bahr-i ‘Adendür meger etrâf-i çemen

Dest-i mihr anun için oldi bu gün gevher-çîn (k26, b7)

Çimenliğin etrafı Aden denizinin sahili olduğu için güneşin eli bugün gevher toplamaktadır.

Çimenlik Aden denizine, etrafı da onun sahiline benzetilmiştir. Sair güneş kişileştirmiş, ışıklarını ele benzetmiş ve çiçekler üzerindeki sebnem taneciklerinin güneşte kurumasını güneşin eliyle inci toplaması şeklinde tasvir etmiştir (Hüsni ta’lil).

---

⁷⁵ Küçük, **Baki ve Divanından Seçmeler**, s.89.

2.2. Sonbahar ve Kis

Gül-sene altun varaklar zeyn idüp bâd-i hazân

Gûyiyâ zer-kûblar dükkani oldi gül-sitân (k22, b1)

Sonbahar gül bahçesine altın yapraklar döseyince, gülistan sanki altın dögücülerin dükkani oldu.

Altını dögerek varak haline getiren zerkublari tahayyül eden sair sonbaharda gül bahçesine dökülen yapraklari varaklara benzetip çiçek bahçesini altın dögücülerin dükkani gibi tasvir ediyor. Sâir varak kelimesini yaprak anlami yanında altın levhasi anlamında da kullanmıştır (Tevriye).

Beyitte altın, varak, zerkublari dükkani kelimeleri arasında tenasüp vardır.

Riste-i bârân gümüş tel sim-kes ebr-i harîf

İki çarha döndüler gûyâ zemîn u âsmân (k22, b2)

Yağmur ipliği, gümüşten tel; kış bulutu, sirmacıdır; yer ve gök sanki iplik saran çikriğe döndüler.

Klasik hüznü sonbahar anlayışından ziyade bu beyitlerde ümit ve mutluluk vardır.

Yağmur sicimleri gümüş tellerle benzetilmiş, kış bulutu sirma çeken ustaya benzetilerek kişileştirilmiştir, yer ve gök de bu ustanın iplik sardığı çarklar olmuş. Buna göre kış bulutu pamuk gibi olan buluttan gök çarkına iplik vermekte çarkı çevirmekte yeryüzü çarkına aktarmakta ve böylece yağmurdan gümüş simli iplik yapmaktadır.

Berg-i bâdi bagda âb-i revân üzre görüp

Didiler akmiş gilâfindan bu tîg-i zer-nisân (k22, b3)

Söğüt yapragini bahçede akarsu üstünde görüp “Bu altın işlemeli kılıç, kilifinden çıkmış” dediler.

Bahçedeki sonbahar yüzünden sararmış söğüt yapraklari altın işlemeli kılıca benzetilmiştir. “Söğüt, su kenarında bulunması, meyvesinin olmaması, yapraklarının

devamli titremesi bakımından zikredilir.”⁷⁶ Burada da yapraklarının kilica benzerliği sebebiyle siire konu olmuştur.

Bir sonbahar mevsimi tasviri yapılan beyitte sonbaharda ağaçların yapraklarını dökmesi hadisesine telmih vardır.

Reh- güzâr-i bâga ser-tâ-pâ dökülmis berg-i zer

Sandum altun tebsiler konmis simât-i husrevân (k22, b4)

Bahçenin yoluna bastanbasa altın yapraklar dökülmüş, sandım ki bu sultanların üzerine altın tepsiler konmuş mükemmel sofralaridir.

Bahçedeki sonbahar yaprakları burada altın tepsilere benzetilmiştir. “Simat lisânımızda mükellef sofrâ manasını ifade eder.”⁷⁷ Sair tecâhül-i ârifane ile sararmış yaprakları sultanların mükemmel sofralarındaki altın tepsiler sandım diyor.

Bagda gerdan ider evrâki sanman gird-bâd

İndiler seyyâreler kilmaga seyr-i bûstân (k22, b5)

Yaprakları girdap ile dönüyor sanmayın, yıldızlar bahçeyi gezmeye yere indiler.

Yapraklar yıldızlara benzetilmiştir. Burada da hüsn-i talil var; çünkü bu görünenler rüzgârda savrulan yapraklar değil, bagi seyre gelen seyyarelerdir, deniyor.

Gerdân etmek, gird-bard, seyyâre, seyr kelimeleri hareket ve dönmekle ilgili olduklarından aralarında tenasüp vardır.

Gökyüzünü isil isil renkleri ile çiçek bahçesine benzetmeyi âdet edinen divan şâirleri aynı şekilde rengarenk çiçeklerle dolu bahçeleri de gökyüzüne benzetmeyi âdet edinmişlerdir.

---

⁷⁶ Kurnaz, **Hayali Bey Divanı'nın Tahlili**, s.538.

⁷⁷ Onay, **a.g.e** s.373.

Perr u bâl açmiş yeşil tûti iken berg-i çenâr

Zerd olup ser-pençe-i seh-bâza dönmüştür hemân (k22, b6)

Çınar kanadini açmış yeşil bir papagan iken sararip bir dogan kusunun pençesine dönmüştür.

Sair çınar yapraklarının yeşilden sariya dönüşünü, yeşil papagandan şimdi akdogan pençesi oldu, şeklinde yorumluyor. Burada çınar yaprağının ele benzetilmesi mazmunu kullanılmıştır. Çınar yaprağı yeşil hâliyle papaganın kanatlarına, kurumuş haliyle de dogan kusunun pençesine benzetilmiştir.

“Sahin yırtıcı bir kus olup avlamaktaki mahareti dolayısıyla evcilleştirilip, terbiye edilen ve ava giderken kolda tasınan, kara gözlü, yükseklerden uçan, baskalarının avlarını yemeyen, lese konmayan bir kudur.”⁷⁸

Sair, çınar ağacının yaprağının dökülmesi ve sararması aslında olumsuz bir durum arz ederken sâirane bir manevra ile bunu ters çevirmiş ve yaprağın kurumuş ve solmuş haline de bir ihtisam katabilmiştir.

Râygân aldum sanurdi la’l u yâkûti velî

Simdi nakd altun sayar turmiş nihâl-i ergavân (k22, b7)

Erguvan, lal ve yakutu bedava aldım zannediyordu, şimdi ise onların karşılığında nakit altın sayıyor.

Erguvanın sararan yaprakları için hüsn-i talil geliştiren Baki daha önce bedavaya olduğunu sandığı la’l ve yakutun yani çiçeklerinin karşılığı olarak erguvan şimdi nakit altın veriyor diyor.

“Raygan aldum” ile “nakit altın saymak” arasında tezat vardır.

Lal ve yakut kelimeleri ile de istiare yapıp erguvanın çiçekleri kastedilmiştir. Aynı şekilde “nakit altın”la da sararmış yapraklar anlatılmıştır.

Kanlı yas dökmüş ruh-i zerd u gubâr-âlûdina

Var ise dehrûn fenâsin andi mihr-i ‘asikân (k22, b8)

---

⁷⁸ Kurnaz, a.g.e, s. 517.

Tozlu sari yanagina kanli göz yasi dökmüs, herhalde mihr-i asikan dünyanin faniligini hatirladi.

Sonbahara iliskin karamsar yapı beyite hakim olmaya baslamis ve sair sararmis ve paslanip kizillasmis yapraklari, mihr-i asikan, sari yanagina kanli yas döktü seklinde tasvir etmistir. Burada mihr-i âsikan dehrin fenâsini andi denilirken tevriye yapilarak hem zamanin, dünyanin yoklugu veya geçiciligi hem de kötülüğü kastedilmistir. (Tevriye)

Gerçi merdâne soyindi girdi meydâ ne dirahht

Geldi kis basdi vefikin virmedi aslâ emâ n (k22, b10)

Agaç gerçi yigitçe soyundu ve meydana girdi; fakat kis geldi yatirdi ve asla aman vermedi.

Sair agacin yapraklarini dökmüs halini soyunup meydana giren bir pehlivana benzetmis ve teshis yapmistir; ama kis mevsimi gelmis ve bu pehlivani yenmistir (Hüsni ta'lil).

Soyunmak, meydana girmek, basmak güresle ilgili deyimler olduklarindan aralarinda tenasüb vardır. Merdâne ve meydâne kelimelerinde bir harf degisikligiyle cinas-i lâhik yapilmistir.

Karlarin ağaçların üstünü kaplamasi hadisesini Bâki güres unsurlarini bir araya getirerek tasvir ediyor. Basmak güreste bir pehlivanin digerinin üstünde olacak sekilde rakibini yatirmasi bloke etmesidir. Burada kar üstte bulunan pehlivan gibi düşünölmüs ağaç ise (yapraklari el seklinde olması hasebiyle çinar olması ihtimali yüksek) altta kalmistir. Eger bahsi geçen ağaç çinar agaci ise yapraklarinin yere dökölmüs haliyle yine güreste altta kalınca pehlivanların ellerini yere yapistirmaları hadisesini de ilham yoluyla hatirlatir. Bir sonraki beyit de bu agacin çinar olma ihtimalini arttirmaktadır, çünkü kasirganin çikmasiyla çinar agaci artık yenileceğini anlamis ve pes etmistir.

Dest-bürd-i sarsari âhir görüp sâh-i çenâr

Didi el arkasi yirde âferinler pehlevân (k22, b11)

Kasirganin el oyunlarini güreste görünce çınar dali elinin arkasını yere koyarak “aferinler pehlivan” dedi.

Kasirga ve çınar ağacı pehlivanlara benzetilip kisileştirilmiştir. “el arkası yerde” tabiri pes etmek anlamına gelen bir deyimdir ve çınarın yaprağının ele benzerliğini hatırlatmaktadır (Iham).

Dest-bürdi el arkası yerde, pehlivan kelimeleri arasında tenasüp vardır. “Pehlivanlar güresirken yenileceğini anlayan, elinin arkasını yere vurarak pes derse güres sona erer.”⁷⁹

Baki, beyitte çınar ağacının son yapraklarını da dökmesi hadisesini hüsnü talil yoluyla anlatıyor ve onu kasirganın el oyunlarına artık tahammül edemeyip pes diyen bir pehlivan olarak tasvir ediyor.

Jâle vü berg-i hazândan pür-zer ü gevher çemen

Gül-sene vârin nisâr itdi meger deryâ vü kân (k22, b12)

Çimenlik, çig ve sonbahar yaprağıyla bastanbasa altın ve mücevherle doldu; herhalde deniz ve toprak gül bahçesine varını verdi, saçtı.

Beyitte hüsn-i talil vardır. Sair çayırdağı çig ve sonbahar yapraklarını deniz ve maden ocağı tarafından atılmış inci ve altınlar olarak tasavvur ediyor.

Jale ile gevher; berg-i hazân ile gevher kelimeleri birbiriyle ilişkilendirilmiştir (Leff ü nesr). Beyitte ayrıca ilk misrada geçen Jâle kelimesiyle inci kastedilmiş bu kelime ikinci misradaki derya kelimesiyle ilişkilendirilmiştir. Aynı şekilde berg-i hazân ifadesi de pür zer yani saf altın olarak tasvir edilip ikinci misradaki kân yani maden ocağı kelimesiyle ilişkilendirilmiştir (Leff ü nesr).

Gevher-i sîr-âb seb-nem gûs-vâr-i zer varak

Sahn-i bûstân oldi gûyâ çâr-sûy-i zer-gerân (k22, b13)

---

⁷⁹ Onay, a.g.e. s.334.

Çig tanesi parlak inci; yapraklar altından küpeler halinde sallanıyor; sanki bahçe kuyumcular çarsisi oldu.

Sararmış yapraklar üzerine düsmüş çig tanesini sair, altın yapraklı bir küpeye benzetiyor, böylece sarı rengin hâkim olduğu bahçeyi de kuyumcular çarsisi olarak tasvir ediyor.

Kildi zemini berf gibi nakd-i sîme gark

Inâm-i âm-i sâh-i cevân-merd-i baht-iyâr (k9, b4)

O padisahın bolluk ve cömertliği yeryüzünü kar gibi gümüşe gark etti.

Kis tasvirine hüsn-i talil sanatı ışığı altında devam eden Baki yerlerin karla kaplı oluşunu padisahın cömertliğine bağlayarak bunu padisahın her yeri gümüş para ile doldurması şeklinde yorumluyor. Beyitte kar, rengi dolayısıyla gümüş paraya tesbih edilmistir.

Devrân basît-i hâke niçün saldı fers-i sîm

Devrinde tâ ki ırmeye bir hâtıra gubâr (k19, b18)

Zaman toprağın üstüne niçin gümüş örtü serdi ki zamanında kimseye olumsuzluk tozu konmamıştır (olumsuz bir düşünce kimsenin aklına gelmemistir).

Tecahül-i arif yapılarak zaman neden toprağın üstüne gümüş yatak serdi ki denilmektedir. Sorunun sebebi taaccübtür. Saire göre sultanın devrinde kimsenin üzerine bir olumsuzluk tozu konmamıştır. Toprağa gümüş örtü serilmesinin aslında kis mevsimi dolayısıyla kar yağması olduğunu bilen sair bunu bilmezlikten gelmektedir. Sair, karları gümüş yataga benzetmiştir.

Agardi berf ile yir yir çemende cism-i nihâl

Niteki pembe-i dâğ ile sîne-i abdâl (k21, b1)

Fidanlar, abdalın yarasının üstündeki pamuk gibi çimende kar ile yer yer agardi,.

Pembe, pamuk kelimesinin Farsçasıdır. Abdalların sînelerine yaralar açıp üzerlerine pamuk bastırmaları hadisesine telmihte bulunan beyitte fidanlar, üzerindeki karlarla abdallara benzetilmiştir. Kar taneleri abdalın sinesindeki yaralara bastırılmış

pamuga benzetilmiş ayrıca ağaçlar da abdalın vücudu şeklinde tasavvur edilmiştir. “Berf ” ile “penbe-i dag”, “cism-i nihâl” ile “sîne-i abdal” eşleştirilerek leff ü nesr-i mürettep yapılmıştır.

Zemîne bâd-i hevâdan çok akçe düsti yine

Pür itdi dâmen-i sahrâyi toldu ceyb-i cibâl (k21, b2)

Yere havadaki rüzgarla çok akçe düstü. Ovanın eteği dağların cebi doldu.

Kis mevsimi tasvirine bir sitaiye olan kasidenin nesib bölümünde devam ediliyor. Kar taneleri burada da akçeye benzetiliyor, benzetme unsuru akçenin renginin karların rengine benzemesidir.

“Akçe, vaktiyle tedavül eden gümüş paranın adıydı.”⁸⁰ Sair karları bu gümüş paralara benzetmektedir. Kis ve sonbahar aslında olumsuzlukları hatırlatan mevsimler olsa da sair burada olumlu bir tasvir yapmaktadır. Buna sebep olarak sairin kasidesini sunduğu kisinin moralini de yükseltmek istemesi gösterilebilir.

Meger ki hokka-i çarhûn zamâne harrâti

Döker tirâsesini kûh u deste berf misâl (k21,b3)

Sanki felek hokkasının simdiki tornacisi yongasını kar gibi daga, ovaya döküyor.

Felek hokkaya, kar talasa benzetiliyor. Beyitte hüsn-i talil yapılarak görünenlerin kar değil gökten tornacının döktüğü talas olduğu söyleniyor. Buradaki “hokka-i çarh” tabirinden bu tornacının bir hokka yapmakta olduğunu düşünebiliriz. Hokkalar hem gümüşten hem de ağaçtan yapılabilir. Beyitte bahsi geçen tornaci her iki malzemeyi de kullanmış olabilir.

Zemîne dâmen-i ebr ile saçdı sîmi felek

Bu hâleti gönçek mâil oldi tâze nihâl (k11, b4)

Felek, bulutun eteğiyle yerlere gümüş saçtı; bu hali gören taze fidan, onları almak için eğildi.

---

⁸⁰ Pakalin, a.g.e, s.32.

Yine bir hüsn-i talil ve karlar bu sefer de bulut etegiyle felek tarafından dökülen gümüş paralara benzetiliyor. Sair ağaçların karların ağırlığıyla egilmelerini, felek yeryüzüne bulutun etegiyle gümüş saçınca ağaçların bunları toplamak için egilmeleri şeklinde tasavvur ediyor.

“Saçı, düğünlerde davetlilerin gönderdiği hediyedir. Pek eski zamanlarda para, bugday gibi seylere münhasir olan bu hediyeler gelinin basından saçılırken, sonraları her türlü düğün hediyesine alem olmuştur. Padisahlar taç giydikleri zaman da başlarına saçları saçılmış. Hatta bir sehre geldikleri zaman atlarının ayaklarına bile inci saçılmış.”⁸¹ Beyitte bu hadiseye telmih vardır.

Meger ki âlem-i ulvîde nevbahâr oldi

Döker sükûfe-i bâdâmi sahn-i bâga simâl (k21, b8)

Herhalde ulvi âemde ilkbahar oldu ve Simal yıldızı badem çiçeklerini bagın sahanlığına döküyor.

Sıbh-i hüsn-i talil yapılarak herhalde âlem-i ulvîde ilk bahar oldu, deniyor. Karlar badem çiçeklerine benzetilmiş, simal yıldızı kisileştirilmiştir. Beyitte ayrıca yıldızların da çiçekler gibi düşünülmesine atıf vardır.

Simal yıldızı, kutup yıldızı olarak da bilinir. Yıldızlar içinde en parlak ve en ihtisamlı olanıdır. Tarih boyunca yön bulmak ve seyir için kullanılan bir yıldızdır.

Dösendi berf ser-â-pây sahn-i sahrâya

Agardi rûy-i zemîn sanki tahta-i remmâl (k21, b10)

Kar bastan basa ovalara dösendi, yeryüzü rimel tahtası gibi agardi.

Beyitte karlarla dolmuş ovalar rimel tahtasına benzetilmiştir.

“Reml, eskiden remmal denilen falcılar tarafından yapılan ve remmal tahtası denilen nokta ve çizgileri olan bir tahta aracılığıyla yapılan bir faldır. Tahta üzerindeki noktalar veya çizgiler eskiden kum üzerine çizildiği için bu fala reml denilmiştir.”⁸²

---

⁸¹ Onay, a.g.e, s.355.

⁸² Sentürk, *Osmanlı Siir Antolojisi*, s.127.

Beyitte bu kum hadisesine telmih vardır. Nasıl ki o çizgiler ve noktalar kum üzerine dagılıyorsa yeryüzüne de kar taneleri öyle dağılmaktadır.

“Reml, Arapça kum demektir. Dilimizde remil şeklinde söylenir. Kum üzerine parmakla, kâğıt üzerine kalemle birtakım noktalar sıralamak, her iki nokta arasına çizgi çizmek suretiyle vücuda getirilen şekle bakıp istikbâlden haber vermek ilmine reml derler ki, bu konuda pek çok kitaplar yazılmıştır.

Remle başlanırken soldan sağa doğru saymaksızın dört defa dörder satır (yani on altı satır) nokta dökülür. Bu noktalar soldan itibaren ikiser ikiser vasıl edilerek haft yapılır. En sonunda kalanlar şekli teşkil ederler. Çıkan şekiller yekdigeriyle darp edilerek inhisar olunur. Son kalan şekle Kâdi-i reml denir. Kitaba bakarak bu şeklin neye delâlet ettiği öğrenilir.”⁸³

Nisân-i pâ-y-i vuhûs u tuyûr sahrâ da

Çizildi rîk-i sefid üzre gûyiyâ eskâl (k21, b11)

Vahsi hayvanların ve kusların ayak izlerinden sanki beyaz kum üzerine şekiller çizildi.

Beyitte karlar beyaz kum tanelerine benzetiliyor. Vahsi hayvanların ve kusların kar üzerindeki ayak izleri de kum üzerinde oluşan şekillere tesbih ediliyor. Bir önceki beyitte izahi bulunan remil tahtasının üzerinde bulunan kısımlarda oluşan çizgi ve noktalar tesbih yoluyla burada da anlatılmıştır. Reml için bir önceki beyitteki, Ahmet Talat Onay’ın Mazmunlar kitabından alınan bilgilere bakılabilir.

---

⁸³ Onay, a.g.e, s.342.

3. ÇİÇEKLER

3.1. Lale

Lâle çâk-i pîrehen gösterdi gül çîn-i kabâ

Bûlbûl-i sûride hây u hûy-i mestân eyledi (k7, b12)

Lâle yırtık gömlegini, gül ise elbisesinin kivrimini gösterdi; çilgin bûlbûl de sarhosça hay huy etti.

Yapraklarının rûzgârıla dagılması ya da üst üste gelen yapraklar yüzünden yırtılmış gömlek tabirleriyle özdeslesen lale, yırtık gömlegini gösteriyor. Gül de üst üste duran gül yaprakları dolayısıyla elbisesinin kivrimini göstermektedir. Bûlbûl ise bu görünenler karşısında kendinden geçmiş sarhos olmuş bir kimse olduğundan sarhosların narasını atıyor. Sair Bâki bu beyitte edebî tasvirini oluştururken hem görsel hem de isitsel unsurlardan yararlanmıştır.

Lâle sahrâyi bu gün kân-i Bedahsân itdi

Jâle gül-zâre nisâr eyledi dürr-i seh-vâr (k18, b25)

Lale bugün ovayı Bedahsan ocağı gibi kıpkırmızı etti, çig taneleri gül bahçesine sâha yakısır irilikte inciler saçtı.

Çogu zaman olduğu gibi lale kelimesi Bedahsân ile beraber kullanılıp ihâm-i tenasüp yapılıyor. Çig tanesi de iri incilere benzetiliyor.

Çig tanesinin inciye benzetilmesi efsaneye göre incinin aslinin yağmur tanesi olmasından kaynaklanmakta rengi de bu benzetmeyi kuvvetlendirmektedir.

“Bedehsan, Orta Asya’da Afganistan’in kuzeydogusunda yer alan bir bölgedir. Daglık, suyu bol ve havası güzel bir ülkedir. Bu ülke öteden beri la’li yani yakutu ile meshurdur.”⁸⁴

---

⁸⁴ Onay, a.g.e, s.71.

Demidür lâle yaka bezm-i bahâ ra mes‘al

Gonca-i zanbak ola nergîse sem‘-i bâlin (k26, b3)

Lale'nin bahar vakti için bir mesale yakma zamanidir, zanbagın goncasi nergise mumdan yatak olsun.

Gelincik lalesini kırmızılığı ve durusu nedeniyle mesaleye benzeten Baki zambagi nergislere mumdan yatak olarak tasvir ediyor.

Beyitte eğlence mekânlarında mesale yakılması adeti hatırlatılmaktadır.

3.2.Gül

Hüsnûn güliyle bâg-i cihân gül-sen-i Irem

Her sû hezâr bülbül ü sad gûne dâstân (k1, b38)

Senin güzelliğinin güliyle cihan bahçesi Cennet Bağlarına dönmüştür; her yer binlerce bülbül, yüz çeşit destanla dolmuştur.

Cennet bahçesine benzetilerek tasvir edilen Osmanlı ülkesi Kanuni devrinde sahip olduğu zenginlik ve ihtisam ile siire konu oluyor. Bu bahçede her taraf yüzlerce bülbül ve Kanuni'nin kahramanlığı dolayısıyla yüz türlü destanla doludur. Hezar kelimesi hem bin hem de bülbül anlamına geldiği için ikinci anlamıyla bülbül kelimesiyle arasında iham-i tenâsüb vardır. Osmanlı ülkesi cennet bağına benzetilerek mübalaga ve tesbih yapılmıştır. Beyitte “ü” sesi hakimdir ki bu ses bülbüllerin ötüsünü hatırlatmaktadır.(Aliterasyon)

Câm-i zerrîni tolu bâde-i gül-reng itmiş

Gül-i ra‘nâ seheri kılmag için def‘-i humar (k18, b21)

Seher vaktinin mahmurlugunu üstünden atmak için gül-i rana, altın kadehi gül renkli sarapla doldurmuş.

“Gül-i ra‘na”, yarısı kırmızı yarısı sarı renkte olan bir gül çeşididir ve güzel gül anlamına gelir.”⁸⁵ Burada sabah vakti açan bu çiçek altın bir kadehe benzetilmiştir. Gül-i ra‘na sabah mahmurlugunu üzerinden atmak için sarap kadehini eline almış bir şahıs olarak tasavvur edilmiştir (Hüsn-i talil).

“Tolu” kelimesinin içi boş olmayan anlamının yanında içki ile doldurulmuş kadeh anlamı da vardır ki sair bu anlamını câm, bâde ve humar kelimeleriyle ilişkili olacak şekilde kullanmıştır (iham-i tenâsüb).

---

⁸⁵ Küçük, a.g.e, s.89.

3.3. Menekse, Yasemin

Döndi diyâr-i Rûma semenlerle sahn-i bâg

Gûyâ sevâd-i mülk-i habesdür benefse-zâr (k17, b3)

Yasemenlerle bagin ortasi rum diyarina döndü. Sanki menekselik Habes diyarinin karanligidir.

Yasemen ve menekse renk itibariyle tezat olusturmudur. Anadolu insaninin teninin beyazligi ile Habeslilerin siyahligi buna temel olusturmaktadır.

“Yasemin divan siirinde renk yönünden sevgilinin yüzü, yanagi için benzetilen olur.”⁸⁶ “Menekse de ortasındaki siyahlik nedeniyle hep siyah olan seyler için benzetilen olmustur: zülûf, hatt, ben, sinek, gece vesâire.”⁸⁷

---

⁸⁶ Kurnaz, a.g.e, s.540.

⁸⁷ Kurnaz, a.g.e, s.539

3.4. Susam Çiçeği

‘İrkini kat’ eyledi cünd-i sitânun nev-bahâr

Berg-i sûsen hizmet-i semsîr-i bürrân eyledi (k7, b6)

Susam yaprağı keskin kılıç gibi hizmet eyledi; ilkbahar kis askerini kesti ve kökünü kazıdı.

“Susam çiçeği renk olarak çînî, şekil bakımından uzun ve incedir. Onun için, çînî kabak, çînî sürâhi, dil, kılıç ve silahdar gibi hayal edilir.”⁸⁸ Beyitte kilica benzerliği kullanılmış ve kisileştirilerek elindeki kiliciyle kis askerini kesen bir silahdar olarak tasavvur edilmiştir.

Mevsim-i rezm degüldür dem-i bezm irdi diyü

Sûsenün hançerini tutdı ser-â-pâ jengâr (k18. b12)

Savaş mevsimi degildir; eglence zamani geldi diye susam çiçeğinin hançerini bastan basa pas kapladı.

Susam çiçeği paslı bir kilica benzetilmiştir. Rezm ve bezm kelimeleri arasında hem tezat hem de bir harf değişikliği yüzünden cinas-i lâhik vardır. Burada kilicinin pas tutmuş olması savaş mevsimi olmaması sebebiyle uzun zaman kullanılmaması olmasındandır. Bu yönüyle ele alındığında beytin işleyen demir pas tutmaz atasözünü hatırlattığını da söyleyebiliriz.

Resk-i dendânun ile hançere düsdi jâle

Berg-i sûsende gören itdi sanur ani karâr (k18, b43)

Susam yaprağında çig tanesini görenler orada öylece duruyor sanırlar. Oysa senin dislerinin kiskançlığı ile kendisini hançerin üzerine attı.

Susam çiçeğinin üzerindeki çig tanesi, hüsn-i talil yoluyla, kendisini kiskançlıkla hançerin üzerine atan birisi olarak düşünölmüş. Düstü kelimesi hem düsmek anlamında hem de hançere düsmek anlamında mecazli olarak kullanılmıştır. Susam çiçeğinin yapraklarının kılıç gibi düşünölmesine telmih vardır.

---

⁸⁸ Kurnaz, a.g.e, s.540.

Hançere düsmek kama vesâire gibi keskin bir âletin üzerine atilip intihar etmek olduğu için burada inci, sevgilinin dislerini kiskanip keskin kılıç gibi olan susam yapraginin üstüne kendisini atıyor ve intihar ediyor denilmiştir (Teshis ve hüsn-i talil).

3.5. Nergis

Görinür sahn-i çemenden yine sâh-i nergis

Âsmândan nitelim hey'et-i 'ikd-i Pervin (k26, b4)

Gökyüzünden Ülker takimyıldızının görünmesi gibi bahçenin ortasından yine nergis dali görünür.

Sıkça karşılaşılan gökyüzünü çiçek bahçesine, çiçek bahçelerini de gökyüzüne benzetme hadisesi burada da vardır. Sâir, bahçe çiçeklerle dolu demek yerine mübalaga ve mazmuna bağlı kalma düşüncesiyle bahçenin ortasındaki nergisleri Ülker takım yıldızına benzeterek tasvir ediyor.

Beyitte ayrıca nergis sözü geçen yerde görme ile ilgili bir şeyler söyleme geleneğine de uyulmuştur. Ülker'in bir takimyıldızı olması ve bir arada bulunması nergisin de şekil itibarıyla yıldızla benzemesi ve bir dalında birden çok çiçek bulunması beyitteki tasvire temel oluşturmıştır.

Süreyyâ yıldızları ikiser ikiser ve karşılıklı sıralanması sebebiyle de gerdanlık şeklinde düşünülmüş ve "İkd-i Pervin" denilmiştir.

Nergis-i bâğa nazar kil ne dimekdür bu kim

Câm-i zerrîn ile 'ays eyleye bir hâk-nisin (k26, b6)

Bağın nergisine bir bak. Sanki toprakta oturan bir kişi altın işlemeli bir kadehle içmektedir.

Nergis ile nazar etmek kelimelerini bilinçli olarak bir araya getiren sair, nergisin gözü sürekli yollarda olan bir şahıs gibi telakki edilmesini ihâm yoluyla hatırlatıyor. Nergis bahçede oturup içmekte olan birisinin elindeki altın işlemeli kadeh gibi tasvir edilmiştir. Burada bahsi geçen nergis, şekli itibarıyla kadehe daha çok benzeyen zerrin-kadeh denilen nergis çeşididir. Sarı rengi dolayısıyla altından yapılmış anlamına gelen "zerrin" kelimesiyle bu çiçeğin ortasındaki yuvarlak kadehe benzer kısım kastedilmiştir.

Sâir beytin ilk misrasında âdeta okuyucuya bağdaki nergise bir bak da hangi nergisi kast ettiğimi anla der gibi âdeta bir muamma oluşturmaya bir üslup seçmiş,

ayrica ne demektir bu kim diyerek de ipucunu çoğaltmıştır. Bir alt misradaki “câm-i zerrin” tamlamasındaki kelimelerden hareketle muammayı çözmek mümkün olmuştur.

3.6. Sümbül

Urinup farkına bir tâc-i mücevher sümbül

Oldi ikfîm-i çemen tahtına ser-ver sümbül (k24, b1)

Sümbül basına mücevher bir taç takarak çimen ülkesinin tahtına hükümdar oldu.

Sümbül beyitte taca benzetilmiştir. Bu taç da çig tanesinden mücevherlerle donatılmıştır.

Tâc, sahibinin rütbesinin büyüklüğünü göstermek için en kıymetli madenlerden yapılır üzeri de nâdir taslarla, kıymetli incilerle süslenir. Böylelikle tâc sahibi kimse yanındakilerden ayırt edilir. Sâir de çiçek bahçesinde sümbüle farklı bir değer verebilmek için onu basına incilerle süslenmiş bir taç koyarak tasvir ediyor.

Seh-levendâ ne sikest eyledi taraf-i külehin

Gögsünün dügmelerin çözdü ser-â-ser sümbül (k24, b2)

Sümbül genç bir güzel gibi külahını söyle yana yatirip gögsünün dügmelerini bastanbasa çözdü.

Sümbül çiğeginin yana doğru kıvrılmasını sair bir leventin külahını yana yatırmasına benzetiyor. Sümbül'ün çiğegi üzerindeki birçok tomurcunun birer birer açılması da bu yigidin gömleğinin dügmelerini çözmesi şeklinde tasavvur edilmiştir.

Beyitte ser-a-ser kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır hem bastan basa hem de bir giysi çesidi olan “ser-a-ser”i hatırlatmaktadır. Buna göre sair sümbülü hem bu giysiye hem de bunu giyen sahsa benzetilmiştir. “Ser-a-ser altın veya gümüş telle dokunmuş bir çesit kıymetli kumastır.”⁸⁹

Oldi gül-sen yine bir dil-ber-i müsken mergûl

Sol kadar virdi ana zinet-ü ziver sümbül (k24, b3)

Çihre gül sine semen çesm-i mükehhal nergis

Hat çemen gonca dehen ca‘d-i mu‘anber sümbül (k24, b4)

⁸⁹ Devellioglu, *Osmanlıca Türkçe Lugat*, s.939

Sümbül gül bahçesine o kadar süs ve bezeme verdi ki. Çiçek bahçesi saçları örgülü siyah perçemli bir dilbere döndü. Yüzü gül, göğsü yasemin, gözü nergis, hattı çemen, ağız gonca, amber kokulu bükümlü saçı da sümbül...

Çiçek bahçesi sümbülün renk, şekil ve koku itibari ile saçlara benzemesi yüzünden burada saçları örgülü siyah perçemli bir dilbere benzetilmiştir. Bu güzelin diğer vasıfları da ikinci beyitte verilmektedir. Buna göre; yüzü gül, göğsü yasemin, sürmeli gözleri, nergis, yüzündeki tüyler çimen, ağız da goncadır.

Yüzün güle benzetilmesi rengi dolayısıyladır, yâsemen de beyaz rengi dolayısıyla sevgilinin göğsüne benzer. Göz anıldığı yerde mahmur bakışların sembolü mest bir nergis bulmak divan siirinin bir karakteridir. Ayva tüyleri çimene benzetilir. Ağız da fazla açılmaması, âsığa gülümsememesi sebebiyle goncaya benzetilir.

Yazdurup müsğ ile boynına hamâ i'l takdi

Kendüye itmek için halki musahhar sünbül (k24, b5)

Halki kendisine sihirle bağlamak için sümbül, misk ile hamail yazdırıp boynuna takti.

Sümbül, beyitte boyna takılan hamaile benzetilmiştir. Kötü nazardan korunmak ya da halka güzel görünmek için hazırlanmış muskalara hamail denir. Bunlar boyna ya da kola takılır. Sair sümbülün çiçeğini boyna takılan bir hamaile benzetmiştir. Sümbül de bu hamaili kullanan sahibidir. Burada Divan siiri geleneklerinden olan bir nesneyi bir diğer nesneye benzetirken onu ayrıca o nesnenin kullanıcısı olarak da gösterme hâdisesi vardır. Sümbül hem hamaildir hem de onu kullanan sahibis.

Sahn-i gül-zâra gelüp eyledi 'arz-i dîdâr

Jâlelerden takunup gûsına gevher sümbül (k24, b6)

Sümbül çiçek bahçesine kulagina çig tanelerinden inci takarak geldi ve güzelliğini herkese gösterdi.

Sümbül bir güzele benzetilmiş; sümbülün üzerindeki çig taneleri de bu güzelin kulagina taktığı inciden küpelere benzetilmiştir (Teshis). Sâir, sümbülü ilkbahar

mevsiminde açması sebebiyle sürekli üzerinde sebnem bulundurduğu için kulagina inci küpe takmış kimse olarak tasvir etmiştir. İnsanlar yeni bir esya aldıklarında onu baskalarına göstermek ve bununla hem bu esyanın hem de kendilerinin takdir edilmesini beklerler. Sümbül burada kulagina taktığı küpeleri baskalarının da görmesini isteyen bir ruh haline sahiptir ve “arz-i didar” ifadesi bu anlami güçlendirmektedir.

Benzer ol-bûy-i dil-âviz ile mûy-i yâre

Baslar üzre n’ola ger eyler ise yir sümbül (k24, b7)

O güzel kokusu ile sevgilinin saçına benzediği için sümbül, baslar üstünde yer eylese sasılmaz.

Sümbül, sevgilinin saçına koku ve renk yönünden benzetme unsuru olmuştur. Ancak sair, bu beyitte bunun tam tersini söylüyor; yani sümbül kokusu ile sevgilinin saçına benzetiliyor.

Yine gömgök tere batmış çika geldi çemene

Nev-bahâr irdi diyü virdi haberler sümbül (k24, b8)

Sümbül yine gömgök tere batmış bir halde bahçeye çikageldi; İkbahar geldi diye haberler verdi.

Sair sümbülü haber getiren peyklere benzetip ipuçlarını vererek istiare ile bunu anlatmıştır. Ter içinde olması, haber getirmesi, çabuk hareket edisi ipuçlarıdır. Ayrıca peykerin elbiselerine taktıkları zilleri de sümbül çiçekleri şeklinde düşünmüş olabilir. Gömgök kelimesinde tevriye vardır. Hem masmavi anlami hem de bastanbasa anlamına sahiptir. Sair çig tanelerini ter şeklinde yorumlayarak hüsn-i tahlil yapmıştır.

Var ise bencileyin ‘âsik-i zâr olmuştur

Gök gök itmiş döğünüp cismini yir yir sümbül (k24 b10)

Sümbül herhalde benim gibi inleyen bir asik oldu ki vücudunu yer yer dövünüp mosmor etmiş.

Hüsn-i talil yoluyla sümbülün koyu mavi rengi dolayısıyla sair onu kendisi gibi inleyen bir asığa benzeterek tasvir ediyor. Sümbül çiçekleri de asığın vücudunda kendisini döverek oluşturduğu dövünlerdir. Beyitte teshis sanatı vardır. Sümbül kisileştirilmiştir.

‘Ask sevdâlarına ugramasa kalmaz idi

Mûy-i jülide ile bir ten-i lâgar sümbül (k24, b11)

Sümbül ask hastalığına tutulmasaydı perisan bir saç ve zayıf bir tenle kalmazdı.

Sair sümbülü ask hastalığına tutulmuş olarak tasvir ediyor ki buna neden sümbüllerin daginik saçlara benzerliği ve inceliğidir. Asıkların en büyük özelliklerinden birisi de yemeden içmeden kesilmeleridir, bunun sonucunda da bir deri bir kemik kalırlar ve bu halleriyle de iftihar ederler. Sümbül çiçekleri saçta incecik gövdesi de asığın bedenine benzetilmiştir.

Yine Fir‘avn-i sitâ ceysine Musâ-mânend

Eyledi elde asâsini bir ejder sümbül (k24, b12)

Sümbül kis firavununun askerine elindeki asâsini Musa gibi bir ejder eyledi.

Sümbül çiçeği baharın gelisinin habercisi olması sebebiyle kis firavununun askerlerine elindeki asâsini ejder yapan Musa gibi tasvir edilmiştir.

‘Firavunun sihirbazları Musa’ya güç gösterisinde bulunmak için yere ip atarlar ve bu ipleri de sihirle yılanı dönüştürürler. Musa da yed-i beyza ile elindeki asâsini yere atmış ve asa da yedi başlı ejder olarak yılanları yutmıştır.’⁹⁰ Beyitte bu hadiseye telmih vardır.

Beyitte kis Firavun’a, sümbül de şekli ve rengi dolayısıyla ejdere benzetilmiştir. Baharın müjdecisi olan sümbülün ortaya çıkışı ile kisin hakimiyeti ortadan kalkmış oluyor.

---

⁹⁰ Onay, a.g.e, s.301.

Nev-arûs-i çemene mâsitadur fasl-i bahâr

Kim anun hâme-i müsğînine benzer sünbül (k24, b13)

Bahar mevsimi çimenligin yeni gelinine süsleyicidir. Sünbül de onun misk kokulu (ya da siyah) kalemine benzer.

Bahar mevsimi çiçeklerin açilmasini saglayip bahçeleri ziynetlestirdigi için bir gelin süsleyici olarak tasvir ediliyor. Sünbül ise siyaha yakin rengi dolayisiyla bu gelin süsleyicinin elindeki kalem olarak düşünölmüştür. Müsğîn kelimesinde ise tevriye vardır. Hem misk kokulu hem de siyah renkli anlamındadır.

Sâkiya zevrâki sür bâd-i bahâr esdi yine

Sebze-zâr oldi yem-i ahdâr u lenger sünbül (k24, b14)

Ey sâki kadehi sür. Bahar yeli yine esti. Çimenlik yesil deniz oldu. Sünbül ise gemi demiri.

“Sâkiya” denilerek nida sanatı yapılan beyitte sair, çimenligi yesil denize, sünbülü gemi demirine, kadehi de gemiye benzetmektedir.

Beyitteki “sür” kelimesi hem kadehi ver, kadehi ileri it anlamında hem de “zevrak” kelimesinin gemi, kayık anlamı dolayisiyla ihâm-i tenâsüp ile o kayığı sür anlamında tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Bâd-i bahâr’in esmesiyle sâkinin kadehi sürmesi arasındaki ilişki bahar mevsimi dolayisiyla yeme içme merasimlerinin sayısının artmasıdır ki burada ayrıca Osmanlı toplumunda açık havada düzenlenen eğlenceler ihâm yoluyla hatırlatılmıştır.

Bâd-i bahâr ile zevrakin gemi anlamı arasındaki ilişki de bu geminin yelkenli bir gemi olması sebebiyledir.

Bürüdi kendinün etrâfini bâl ü per ile

Yine tâvûs-sifat cilveler eyler sünbül (k24, b16)

Etrafini tüy ve kanatlarla bürüdü. Sünbül yine tavus gibi cilveler yapıyor.

Yapraklari rüzgâr sebebi ile hareket eden sümbülü, sair, tavus kusuna benzeterek tasvir etmiştir. Buradaki tasvire esas oluşturan unsur tavus kusunun kanatlarının süslü ve rengârenk olusu ve sümbülün ona renk olarak yakınlığıdır.

Yine ferrâs-sifat destine cârûb almış

Ki ide hizmet-i hâk-i der-i dâver sünbül (k24, b17)

Sümbül yine hizmetçi gibi eline süpürge almış ki o adaletli yüce kisinin kapısının önünü süpürsün.

Hüsn-i talil ile sümbül eline süpürge almış hizmetçiye benzetilmiştir. Tasvire sebep olan yön sümbülün kıvrım kıvrım durusuyla çali süpürgesi gibi olmasıdır.

Sair Baki'nin hocası Mehmet Çelebi için yazdığı kasidenin girizgâhi olan bu beyitte sümbülü hocasına hizmet için eline süpürge almış biri olarak vafederken belki de bu siiri yazmaktaki asil gayesinin hocasının üstün vasıflarını millete duyurarak ona hizmet olduğunu söylemek istiyor ve asil methiye bölümüne geçiyor.

Geldi bir hindû-yi bî-çâre-sifat isigüne

Garazi bu ki kapında ola çâker sünbül (k24, b22)

Sümbül senin kapında kul olmak için çaresiz bir Hintli gibi esigine geldi.

Siyaha yakın rengi dolayısıyla sümbül Baki tarafından bir Hintliye benzetilmiştir. Burada sümbülün rengi hüsnü talil yoluyla açıklanmaktadır. Kapi, kul olmak, esik kelimeleri dergâhlari hatırlatan kelimeler olmalarından dolayı beyte tasavvufi anlamlar katmakta ve de aralarında tenasüp oluşturmaktadır.

Bâg-i lutfûnda meh ü mihr iki ahkar nergis

Keremün gül-senine sünbüle kem-ter sünbül (k24, b21)

Ay ve güneş senin lütfunun bağında ancak iki değersiz nergistir. Cömertliğinin gül bahçesinde basak burcu da itibarsız bir sümbüldür.

Beyitte ay ve güneş sarımsı renkleri ve şekilleri nedeniyle nergise benzetiliyor. Sümbüle (basak burcu) ve sümbül kelimeleri arasındaki ses benzerliği kullanılarak hem cinas yapılmış hem de sümbül, basak burcuna benzetilmiştir.

Beyitte gökyüzünün çiçek bahçesine benzetilmesi bir kez daha karsımıza çıkmaktadır. Sair bunu, “lutfu” bir bage benzeterek ve onun içerisinde ay ve güneşi de iki değersiz nergis gibi göstererek yapmıştır. İkinci misrada da aynı benzetme söz konusudur. Burada da “sümbüle” yâni basak burcu ifadesi ve keremin gül bahçesine benzetilmesi bunu destekleyici unsurlardır.

Dâne hat jâle nukât nefha-i müsğün ma ‘nâ

Yazdi levh-i çemene bir gazel-i ter sünbül (k24, b30)

Tane yazı, çig taneleri noktalar, misk kokusu ile esmesi de mana, çimenin levhasına sümbül yeni bir gazel yazdı.

Sümbül taneleri yazıya, sümbül üzerindeki çig taneleri noktalara, misk koku manaya benzetilip sümbül çiçeği, siirlerini çimen sayfasına yazan bir sair olarak kisileştirmiştir. Beyitteki “müsğün” kelimesinin siyah; ter kelimesinin de ıslak anlamları diğer kelimelerle ilgili olduğu için ihami tenâsüblüdür. Hat, nukat, yazmak, levh ve gazel kelimeleri yazıyla ilişkili olduklarından aralarında tenâsüb vardır. Burada yazıyla ilişkili olarak müsğün kelimesinin kullanılmış olması hattatların mürekkeplerin içine koku verici maddeler katmalarındandır.

Dûdlar çikdi yanup resk-i ruhun nârına bâğ

Câ-be-câ sanma çemende görinenler sünbül (k24, b38)

Çimende yer yer görülenleri sümbül sanma. Bahçe senin yüzünün kiskançlığıyla yandığı için bahçede dumanlar çıktı.

Hüsn-i talil yoluyla bahçe içinde kısım kısım görünen sümbül, sevgilinin yüzünü kiskandığı için hasetinden yanan bir kişiye benzetilmiştir (Teshis). Mavi rengi dolayısıyla sümbülün dumana benzemesi hüsn-i talile esas oluşturmaktadır. Beyitte ayrıca tecâhül-i ârif sanatı vardır.

Ruhların üzre yatur zülf-i semen-sâ gûya

Gül-i terden idinür kendüye bister sünbül (k24, b39)

Yüzünün üzerinde yasemin kokulu saçların yatıyor. Sanki sümbül kendisine taze gülden yatak yapmıştır.

Beyitte Leffü nesr sanatı vardır. Ruh, gül-i ter; yatak, bister; zülf, sümbül esleştirilmiştir. Sair gülü, sümbülün üzerine yaslandığı yataga benzetir. Gül bahçesinde çiçeklerin iç içe girmiş halleri buna sebeptir.

Sevgilinin yanagi rengi dolayısıyla güle benzetilmiştir. Saçları da kivrım kivrım durusu, kokusu münasebetiyle sümbüle benzetilmiştir. Oluşturulan tasvirde saçlar yanak üzerine düsmüs bu da sümbülün gül üzerine düsmesi şeklinde tahayyül edilmiştir.

Ser-i a'dâna taka seng-i melâmet güller

Ola düşmenlerünün basına ses-per sümbül (k24, b47)

Güller düşmanının basına kinama ve azarlama tasi koysun. Sümbül de düşmanlarının basına gürz olsun.

Sümbül, şekil itibarıyla gürze benzemektedir. Sesper bir gürz çeşididir. Altı parçalı olduğundan bu ismi almıştır.

Sair gülleri şekilleri sebebiyle tasa benzetmiştir. Gül yapraklarının pürüzsüz yüzeyleri ve ince desenleri buna sebep oluşturmaktadır. Sümbül de düz olmayıp büküm büküm durması sebebiyle bir gürz çeşididir ve üzerinde 6 çıkıntısı vardır.

4. INSAN TASVIRLERI

4.1. Sevgili

Ruhsârûn üzre turralar olmis girîh girîh

Gûyâ hicâza bagladilar sâmiyan miyan (k1, b29)

Yanaginın üzerinde saçların düğüm düğüm olmuş sanki Samlilar Hicaza hücum için eteklerini bagladılar, hazırladılar.

Yüzdeki siyah ben Hacer'ül-esved'i çağrıştırdığı için Divan sâirleri yüzü de Kâbe'ye benzetirler. Bâki de aynı mazmuna bağlı kalarak sevgilinin yüzünü Kâbe'ye benzetiyor. Yezid'in halifelîği zamanında Sam ordusunun Hicâz üzerine gönderilmesi Müslim bin Ukbe kumandasındaki bu ordunun Medine'yi ele geçirdikten sonra Mekke'ye yönelmesi ve muhasara sırasında Kâbe'ye mancınıkla tas atılıp Beytullah'ın yarısının yanması hâdisesine telmih yapılmıştır.

Saçlar yüz üzerinde kıvrım kıvrım durmaları ve siyah olmaları sebebiyle Sam ordusuna benzetilmiştir.

Sâir “miyan baglamak” ifadesini de çeşitli anlamlara gelecek şekilde özellikle seçmiştir. Miyan kelimesinin musiki anlamı itibarıyla sarkinin orta hânesi olduğunu bilen sair bu kelimeyi “hicâz” ve “sâmi” kelimeleriyle ilişkilendirmiş ve beyit de böylece yeni bir anlam kazanmıştır. Bu yeni anlamda “sâmi” kelimesinin aksamci anlamı “hicâz” kelimesinin de musikî makâmı olması kullanılmıştır. Buna göre beyti şu şekilde çevirmek mümkündür:

“Aksamcılar o sevgilinin yüzü üzerinde kıvrım kıvrım duran saçlardan aldıkları ilhamla hicaz eserlerine meyan bestelediler.”

Hat-i müsğ-fâmunla ey gonca-i ter

Sekerdür o lebler mümessek mükerrer (k3, b1)

Ey taze gonca misk renkli hattın ile o dudaklar misk ile terbiye edilmiş sekerdir.

Tesbib bölümüne ait bu beyit sevgilinin yüzünü, dudaklarını tavsif ediyor. Seker imalatına göndermeler bulunan bu beyitte, sevgilinin dudagi etrafındaki tüyler ile

miskle kokulandırılmış sekerleri andirmektedir. Beyitte sevgilinin dudakları yeni açan güle benzetilmiştir. Benzetme, goncanin hem açılmamış olması hem küçüklüğü hem rengi hem de kokusu münasebetiyledir. Ayrıca “hat-i müsğ-fâm” tabiri de padisahin yeni yazılmış divanini hatırlatır gibidir.

“Mümessek” kelimesi misk ile renk ve koku kazanan bir seker çeşidi olduğu için müsğ-fâm ile ihâm-i tenâsüb oluşturmaktadır. “Mükerrer” de “kand-i mükerrer” diye bilinen ve seker kamisinin üç defa kaynatılmasıyla elde edilen bir seker türüdür. “Fâm” kelimesi tevriyeli olarak kullanılıp hem “renk” hem de “gibi” anlamına gelmektedir.

Ne zîbâ yarasmis o leblerle dendân

Ne hûb imtizâc eylemis sîr ü sekker (k3, b2)

O dudaklarla disler ne güzel yakısmis, sût ile seker ne hos karısmis.

Dislerin renk olarak saf süte, dudagin da sekere benzetildiği beyitte yine seker imalatıyla ilgili benzetmeler vardır. Burada sût karıştırılarak imal edilen sekerler hatırlanmıştır. Ne zîbâ yarasmis, ne hûb imtizâc eylemis tabirleri arasında tenâsüb vardır. Ayrıca leb, dendân ile sîr ve sekker kelimeleri arasında da leffünesr-i gayri mürettep sanatı vardır. “Yarasmak” ve “imtizâc” kelimeleriyle de hattın harflerinin birbirine uyumu ihâm yoluyla hatırlanmıştır.

Sâir burada ayrıca “sîr” ve “sekker” kelimesinin eski harflerle yazılışını da değişik hayallerle tasvir etmiş. Sîn harfinin alt kısmını dudaga, çıkıntılarının arasını da diş benzetmiştir. Böylece bir güzeli anlatmaya devam ettiği nesib bölümünde divanın hattına da övgüler yağdırmaya kendi üslubunca devam etmiştir. (Bkz. Resim 4)

Tolar bûy-i müsğın-i zülfünle âlem

Döner nâfe-i miske çarh-i müdevver (k3, b5)

Meger çin-i zülfünde pinhân olupdur

Gubâr-i der-i sehr-iyâr-i muzaffer (k3, b6)

Saçının misk kokusu ile bütün âlem dolar. Devreden felek misk kokulu nafeye döner. Meger saçının kıvrımında o zaferler kazanmış padisahin esiginin tozu gizliyim.

Mübalaga yapılan tasvirde sevgilinin saçları renk ve koku açısından miske benzetiliyor. Bu saçlardan yayılan güzel kokular âlemi sarmakta, sonunda da durmadan dönen felegin içini doldurup onu misk dolmuş nafeye çevirmektedir. Beyitlerde müdevver kelimesi ile misk arasında tenasüp vardır. Çünkü misk buhurdanlığa konup döndürülmesi suretiyle kapalı mekânlar kokulandırılırdı.

Birinci beyitte sair gökyüzünü, ters çevrilmiş bir tas şeklinde düşünülmesi ve kavisli oluşu sebebiyle ceylanların misk kesesine benzetmiştir. Nâfe-i misk tâbiri misk kesesi anlamındadır.

Sair, tasvir ettiği güzelden sözü ince manevralarla Kânuni'ye getirirken birinci beyitteki kokunun sebebinin aslında sevgilinin saçının kendi kokusu değil zaferler kazanmış pâdisahin yani Kanuni'nin esiginin tozunun o saçlara karışmış olması olduğunu söylüyor.

Dökülmüş zülf-i müsg-âsâ o kadd-i dil-sitân üzre

Döşenmiş sâye-i tûbâ bihist-i Câvidân üzre(k8, b1)

Misk kokulu saçlar o gönül zapteden boyunun üzerine dökülmüş; sanki Tuba ağacının gölgesi sonsuz cennet üzerine döşenmiş.

Kokusu itibarıyla miske benzetilen saçları omuzlarından aşağı dökülmüş bir güzel resmi çizilen beyitte saçlar ayrıca siyah olması sebebiyle Tuba ağacının gölgesine benzetilmiştir. “Zülf-i müsg-âsa” ile “sâye-i tûba” ve “kadd-i dil-sitân” ile “bihist-i Câvidân” arasında leffünesr sanatı vardır.

Tuba ağacının cenneti gölgelendirdiği ve dolayısıyla cennetin üstünde, kökü yukarıda, dalları aşağıda bir ağaç oluşuna telmih yapılmıştır. Sevgilinin bedeni cennet gibi düşünülmüş, saçları da bu cenneti gölgelendiren tuba ağacının gölgesi olarak tasvir edilmiştir.

Turrallar milket-i çîn nâfe-i müsgîn ol hal

Gözün âhû-yi hutun gamzeleründür tatar(k18, b45)

Kakülün Çin ülkesi, benin simsiyah bir misk, gözün Hoten ceylani ve gamzelerin ise Tattardır.

Beyit sevgiliyi tasvir ediyor. Çin kelimesi hem büküm hem de ülke anlamında kullanılmıştır. Nafe ile ben arasında renk ve şekil yönünden benzerlik vardır. Müskin hem misk kokulu hem de misk renkli anlamındadır (Tevriye). Hutun ceylanlarıyla ünlüdür. Gamze de savaşçılığı ile ünlü Tatarlara benzetilmiştir.

4.2. Asik

Benem ol âsik-î sûrîde kim turmaz revân eyler

Dilinden âb-i hayvâni gözünden dürr-i galtâni (k5, b31)

O düskün asik benim ki gözünden inciler dilinden âb-i hayat durmadan akar.

Sair burada aglamakta olan zavalli bir asigi resmetmektedir. Resimde asigin dilinden âb-i hayat, gözlerinden de kiymetli inciler dökülmektedir.

“Ab-i hayat Türkçesi bengisu olan bir sudur. Hayat suyu anlamina gelir. Kaynagi meçhul bir yerde olan ve içildiğinde kisiye ölümsüzlük saglayan sudur.”⁹¹ Beyitte sevgilin asiga söylediği sözler, asik için bir hayat kaynagi olmaktadır. Dil yani söz ab-i hayata benzetilmiştir. Sair Bâki bu beyitte kendi siirlerinin bir âsik tarafından yazıldığını yani samimi hisleri olduğunu söylemektedir. Ayrica bu siirlerinin onun agzından dökülen âb-i hayat olduğunu iddia etmektedir. Yüzyillar ötesine özgünlüğüyle kalabildiğini düşünürsek bunda haksiz da sayılmaz.

“Dürr-i galtân” kiymetli, essiz inci demektir ancak burada kastedilen biraz da siirler olduğu için onlar ugruna sarfedilen göz nurunu da hatirlatmaktadır.

Bagbân-i gülsen-i askun olan asiklara

Dagi gül dūd-i kebūdi sūnbül ü reyhân gelür (k6, b3)

Askinin gülseninin bahçivani olan asiklara yaralari gül gibi, mavi duman gibi morluklari sümbül ve reyhan gibi gelir.

Beyitte gönlü yarali âsiklar tasvir ediliyor. Sevgilinin bakislariyla açtigi yaralar ya da asigin dövünerek açtigi yaralar onlara gül gibi gelmektedir. Sair asigin vücudunda açılmış yaralari çiçeklere ve onun sinesini de bahçeye benzetiyor. Burada asigin kendisi de bu bahçenin bahçivani oluyor. Yaralarin güle benzetilmesi rengi ve şekli itibariyle, dud-i kebudun sümbüle benzemesi de dövünme sonrası vücudun çizgi çizgi morarmasi yüzündendir.

---

⁹¹ Onay, a.g.e, s.7

Gören bezm- i mahabbetde vücûdum nahl-i gül sandi
Ser-â-pâ taze dâgumdan bu cism-i nâ-tevân üzre (k8, b3)

Zayıf vücudumun bastan asagi yeni yaralarla dolu olması yüzünden muhabbet meclisinde vücudumu gören herkes vücudumu gülfidani zannetti.

Asigin dövünerek kendi vücuduna açtığı yaraların asil sebebinin sevgili olduğunu iddia eden divan sairleri bu yaraları çok çeşitli tasvirlerle anlatmışlardır. Baki de vücudundaki yaraları güllere, vücudunu da zayıflığını söyleyerek gülfidanına benzetiyor.

“Nahillar eskiden düğün, bayram ve senliklerde türlü süslerle donatılan ağaç sekilli yüksek çelenkler olup düğün evinin önüne yahut senliğin yapıldığı meydana konurlardı. Bunlardan bazıları yaptiranın kudretine göre 20-25 metre boyunda ve 4-5 metre eninde olup 50-60 kişi tarafından taşınacak kadar büyük olduğu gibi tek kişi tarafından taşınabilecek kadar küçük de olabiliyordu.”⁹²

Hamail gibi dâ'im dâg-i derdüm âsik-i bî-dil
Kosun bas üstüne dirse n'ola va'llahi can üzre (k8, b4)

Sevgili derse ki o cansız, sikintili âsik benim dert yarımı muska gibi basının üstüne koysun, vallahi kabülümdür.

Bir önceki beyitte güllere benzetilen yaraları muskaya benzetilen sair, eğer sevgili bunları bas üstünde gezdirsin derse kabul edeceğini söylüyor. Burada sevgilin ilgisizliğini yaşamaktansa onun sitemlerine ve cevrine katlanmanın büyük bir lütuf olarak görülmesi anlayışını görmekteyiz. Sevgili asigina demektedir ki ben ona ilgi göstermiş, onun sinesinde yaralar açmışım, bunun kıymetini bilse ya. Âsik da bunu bir lütuf olarak göreceğini can üzre diyerek belirtmektedir. Beyitteki tasvir içerisine sair ses unsurunu da katmış ve âsige konuşturmuştur.

Kadr-i esküm ol bilür kim kiymet-i gevher bile

Rûy-i zerdüm hos görür sol kim ayâr-i zer bile (k10, b1)

Gözyasimin degerini cevherin degerini bilen bilir. Solgun yüzümü altinin ayarini bilen hos görür.

Beyitte yüzü solgun gözü yasli bir asik tasviri vardır. Sair gözyaşlarını kiymetli taslara, yüzünün solgun rengini de altına benzetiyor. Kadr, kiymet, ayar kelimeleri arasında tenasüp vardır. Gözyaşlarının sık sık inciye benzetilmesi, şekillerinin yani sıra incinin aslinin yağmur suyu olduğuna inanılmasından kaynaklanıyor olsa gerek.

Tâb-i dilden ahker-i sûzâ na döndi gözlerüm

Bu meseldür kim yanar huskün yanınca ter bile (k10,b7)

Gönül atesinden gözlerim kızıl kara döndü. Demezler mi ki kurunun yanında yas da kanar.

Tab kelimesini sıkıntı, hararet, parilti, ates anlamlarıyla kullanan sair gözlerinin kızarıklığını kızıl kora benzetiyor ve hüsn-i talil yaparak gönül atesinden, gönül pariltisinden, sıkıntısından gözlerinin kızıl kora döndüğünü söylüyor. Baki'nin saheserlerinden olan bu beyitte irsâl-i mesel yapılarak “kurunun yanında yas da yanar” atasözü kullanılmıştır. Ayrıca bu atasözündeki kuru ve yas kelimeleriyle üst misradaki dil ve göz kelimeleri esleştirilerek leffünesr-i mürettep yapılmıştır. Tâb-i dil, ahker-i sûzan ve yanar sözcükleri arasında tenasüp vardır.

Hayli demdür hirka rehn-i hâne-i hammârdur

Havfum oldur ki ola dîvan ile defter bile (k10, b10)

Ne zamandır hirka meyhanede rehindir. Korkum su ki dîvan ve defter de öyle olacak.

Meyhanelerde parasi olmayınca esyaları rehin bırakma hadisesine telmih yapılmıştır. Bu beyitte hirkayı meyhaneciye kaptırmış bir sair tasviri vardır. Sairin asıl korkusu divani ve defteri de kaptırmaktır. Yani meyhaneden vazgeçmemekte, gerekirse divandan defterden yani yazdiklarından ve yazacaklarından vazgeçmeye razı olmaktadır.

---

⁹² Sentürk, **Osmanlı Siiri Antolojisi**, s.254.

Dem kelimesini içki anlamında alırsak o zaman beyitten, içilen çok fazla olduğu için parası ödenmediğinden hirka meyhanecide rehin kaldı anlamı çıkar.

Çesmüm devât-i surha dönüp hûn-i esk ile

Cismüm boyandı kana ser-â-pâ kalem gibi (k16, b3)

Gözlerim kırmızı mürekkeplige döndü. Kanlı gözyasıyla vücudum bastan aşağı kalem gibi kana boyandı.

Gözler kırmızı mürekkeplige, vücut da kanlı gözyaslarıyla kırmızı mürekkebe batırılmış kaleme benzetiliyor. Surh, hun, kan kelimeleri arasında tenasüp vardır.

“Devât, içine mürekkep ve kalem konulan kaptır. Bu kap çeşitli ağaç ve madenlerden yapılır. Mürekkebin rengine göre çeşitli unsurlara benzetilir. Devatin renginin kızıl olması içine kırmızı mürekkep konulmasındandır.”⁹³

Devat denilen aletin içerisinde bulunan mürekkeplinin çoğu zaman yuvarlak olması sebebiyle sair bu kısmi göze benzetmekte içinde kırmızı mürekkep olduğu için de bunu kanlı gözyasları şeklinde tasavvur etmektedir. Kendi vücudunu da kırmızı mürekkebe batırılmış kâğıt kalemlere benzetmektedir.

Derdüm hisaba gelmedi kildum muhasebe

Göz yası dâne dâ ne dökildi rakam gibi (k16, b4)

Muhasebe ettim ama derdimi hesaplayamadım. Gözyaslarım bu hesapta rakam gibi akti.

Sair burada gözyaslarını rakamlara benzetmektedir. Sair, hüsn-i talil yoluyla, ağlarken döktüğü gözyaslarının aslında derdini hesaplarken kullandığı rakamlar olduğunu söylüyor ancak mübalâğa yaparak bu rakamları saymadığını söylüyor. Beyitte, akan her bir gözyası insanın içindeki dertlerden biri olarak düşünülmüştür. Ağlamanın insani rahatlatıcı düşünülecek olursa sairin bu benzetmede hiç de hayalci olmadığı söylenebilir.

---

⁹³ Sefercioglu, *Nev-i Divani'nin Tahlili*, s.116.

5. PSIKOLOJİK TASVİR

Hüzün

Cür'a-i câm-i belâ-encâm-i gam bî-hûs idüp

'Akibet kildi humâr-i derd-ü mihnet ser-girân (k22, b26)

Gamin sonu belâ olan kadehinin son yudumu beni sarhos etti, sonunda zorluk ve dert mahmurlugu basimi agirtti.

Sonbahar tasviriyle başlayan kasidenin sonunda yazdığı bu beyitlerde sair, kendi ruh halini de hüznü bir şekilde tasvir ediyor. Buna göre sairin dert sarhoslugundan basi agirmaktadır. Gam ve bela yüzünden de kendini kaybetmiş bir sarhos durumundadır.

Beyitte içki içenlerin basinin agrimasi ve baslarinin dönmesi hadisesine itham yapılmıştır.

Cür'a-ves ayakda kodi sâki-i devrân beni

Dest-gîr ol ey emîr-i meclis-i devr-i zaman (k22, b27)

Zamanin sâkisi beni tortu gibi ayakta birakti. Ey zamanin emiri, elimden tut!

Sair kendi çaresizliğini, çarpıcı bir şekilde anlatmak için cür'a yani tortu kelimesini kullanıyor. Nasıl kadehin dibinde kalan tortulu kısım değersiz ve itibar görmekten uzak ise kendisinin de o durumda olduğunu, koruyucusuz kaldığını söylüyor ve elinden tutulmasını istiyor.

“Eski üretim teknikleri günümüzdeki gibi olmadığından büyük küplerde fermante olması beklenen sarap ne kadar arıtılsa yine de dibinde tortu birakiyordu. Bu tortunun içilmeyip yere dökülmesi âdet idi.”⁹⁴ İste sair kendisini bu tortu gibi bir kenara atılmış ya da atılacak hissettiği için elinden tutulmasını istiyor.

---

⁹⁴ Sentürk, a.g.e, s.30.

Burada ayakta koymak ifadesiyle hem cür'anin (tortunun) kadeh içinde kalması hatırlanmış hem de bir mecliste oturmayaya yer bulamamış bir şahsin ayakta kalıp dayanmışlığı yansıtılmıştır. "Dest-gir ol" ifadesiyle de hem o cür'anin bulunduğu kadehi tut denilmekte hem de birinin elinden tutup bir mertebeye gelmesini sağlamak anlamı hatırlanmaktadır.

6. SAVAS UNSURLARI

6.1. Savas Aletleri

6.1.1. Kiliç

Tîgun adem diyârına rûsen tarikdur

A' da-yi dîni turma kiliçtan geçür hemân (k1, b23)

Kilicin yokluk ülkesine [giden] aydınlık bir yoldur; din düşmanlarını hemen durma kiliçtan geçir.

Kanuni'yi övmek maksadiyla onun kilicini tasvir eden beyit kilici yokluk diyarına ulaştırarak parlak yol olarak tasavvur etmektedir. Kilicin parlak olması çelikten imal edilmesi ve pas tutmaması münasebetiyledir. Kiliçtan geçür tabiri kinayeli olarak kullanılmıştır. Mecaz anlamıyla deyim oluşturup onların boğazını kes anlamına gelir. Gerçek anlamıyla da o kiliç parlak ve aydınlık yol oluğu için din düşmanlarını da o yoldan geçir denilmektedir.

'Alevlerdür duhân içre görünür tıgler gûyâ

Ne dem gerd-i siyâhî rezm-gâhi kilsa zulmânî (k5, b13)

Siyah toz toprak savaş alanını kararttığına kılıçlar duman içinde parlayan alevler gibi görünür.

Kılıçların parlaklığını hüsn-i talil yoluyla karanlık içinde görünen alevlere tesbih eden sair, tasavvurunun ne derece canlı ve yüksek olduğunu ortaya koyuyor. Sair askerlerin, fillerin, arabaların yürüyüşünden, kosmasından, ilerlemesinden, dönmesinden dolayı toza dumana bulanmış bir savaş alanı resmi çiziyor. Ve kılıçları da bu karanlığı aydınlatan alevler olarak yerine yerleştiriyor.

Bilürsin ani mürğ-i beyzâ-i pulâd-i nusretdür

'Aceb mi dane divsürse elinde tıg-i bûrrânî (k14, b29)

Su bir gerçek ki, (onun) keskin kilici parlak çelikten yapılmış beyaz bir zafer kususudur. Elinde durmadan dane devsirirse buna sasilir mi?

Sair, padisahin kilicini beyaz bir kusa benzetmistir. Düsmanin kelleleri de o kusun yerden topladigi daneler olarak hayal edilmistir. Kilicin bir yukari, bir asagi hareketi buradaki benzetmeye sebep olmustur. Ayrica az evvel var olan düsman kellelerinin kilicin inisiyle yok oluslari da kusun gagasini indirmesiyle tanelerin kaybolmasi seklinde tasavvur edilmistir.

6.1.2. Alem, Sancak, Bayrak

Deryâ-misâl askerün içre alemlerün

Feth ü zafer sefînesine açdı bâd-bân (k1, b24)

Derya gibi askerlerinin içindeki sancakların, fetih ve zafer gemisine yelken açtı.

Osmanlı ordusunun askerleri, sayıca çoklukları nedeniyle denize benzetilmiştir. Bayrakların rüzgârla dalgalanması da gemiye benzetilen fetih ve zaferin yelkenleri şeklinde tasavvur edilmelerine sebep olmuştur.

Felek-i saltanatun seb'a-i seyyâresidür

Kâm-kâra o yedi ser-alem-i nûr-efsân (k2, b21)

Ey ikbal üzere olan padisah tuglarının nur saçan yedi tepe alemi saltanatının göğünün yedi yıldızidir.

Kânuni övgüsünde yazılan beyitte sair, sefer esnasında padisahın önünde giden yedi tugu tasvir etmektedir. Saire göre bu tuglar saltanat göklerini süsleyen yedi yıldızdır. Padisah tuglarının tepesindeki gümüş âlemler veya boyalı atkuyrugu killarının üstündeki bakır felekler görünüş ve hareketleri sebebiyle gökyüzünde devreden yedi yıldızla tesbih edilmiştir.

Eyledi lesger-i mansûrun o bayraklar ile

Vâdi-i nusret ü dest-i zaferi lâle-sitân (k2, b22)

Muzaffer askerinin o bayraklarla nusret vadisini ve zafer ovasını lale bahçesine çevirdi.

Kanuni'nin askerleri kırmızı bayraklarla zafer ve nusret ovasını lale bahçesine çevirmiştir. Vadinin lale bahçesine benzetilmesi bu çiçeğin çeşitli renklerde oluşu münasebetiyledir; çünkü Osmanlı bayrakları da çeşitli renklerde olurdu.

Esia bâl ü per oldi günes zeyn itdi etrâfin

Irem tâvûsu gibi subh-dem gösterdi cevlâni (k14, b3)

Yine ol sancâk-i zerrîn-ser ü sîmin-kabâ kildi

Livâ-yi subh-i nûrânî gibi rûsen bu eyvâni (k14, b4)

Günesin tel tel isiklarından kanat takindi, günes etrafını süsledi ve sabah vakti irem tavusu gibi salına alına ortaya çıktı. Böylelikle o altın baslı, gümüş kaftanlı sancak bu gökyüzünü safak aydınlığı gibi isiga bogdu.

Sancak, tavuskusuna benzetilip sefer dönüşü ordunun dağların arkasından gelisinde ilk önce gözüken sancak alemleri güneşin doğusu gibi tasvir edilmiştir. Burada alemlerin metal kısımlarının güneşin vurusuyla parlaması hadisesine iham yoluyla değinilmiştir.

Sancak, rüzgârla salınması ve süslü süslü olması sebebiyle birinci beyitte tavus kusuna, ikinci beyitte ise güneşe benzetilmiştir. Üçüncü beyitte ayrıca güneşin tavus kusuna benzetilmesi hadisesine telmih vardır. (Bkz. Resim 5)

6.1.3. Mizrak

İderler reh-nümâliklar adem mülkine a' dâya

Guzâ tun ellerinde nîzeler sem-i seb-istâni (k5, b14)

Gazilerin ellerindeki mizraklar gece yanan mumlar gibi düşmana adem diyari için yol göstericilik yaparlar.

Mizrakların, gece yanan mumlara benzetilerek teshis edildiği bu savaş tablosunda mizraklar düşmana yokluk âlemine gitmeleri için yol gösteren kişilere benzetilmiştir (teshis). Reh-nümâlik etmeleri hem yol göstermeleri hem de öldürmeleri anlamına gelecek şekilde kullanılmış. Mizrakların uçlarındaki sivri demirler mumların alevine mizrakların ana kısımları da muma benzetilmiştir.

6.2. Savaş Alanı

Gâziler pâ-yi semendin yine hinnâladılar

Hûn-i a' dâyi o dem k' eylediler seyl-i revân (k2, b23)

Gaziler o an düşman kanını sel gibi akitip atlarının ayaklarını yine kinaladılar.

Sair, savaş alanında muzaffer olan Osmanlı ordusunun süvarilerinin, atlarının ayaklarını düşman kanıyla kinaladıklarını söylemektedir. Manzara savaş alanlarında

atların ayaklarına kan sürülmesi gibi doğal bir olaydan hareketle oluşturulmuştur. Beyitte atlara kına yakılması adetine telmih vardır.

“Kına toz halinde iken yeşil su ile karıştırılır, yakıldıktan sonra kırmızı renk alan toz halinde bulunan bir maddedir.”⁹⁵ Savaş alanının tasvir edildiği bu beyitte akan kanlar kinaya benzetilmiştir.

‘Alevlerdür dūhan içre görünür tigler gūyâ

Ne dem gerd-i siyahi rezm-gâhi kilsa zulmani (k5, b13)

Açıklama için bkz: kılıç

İderler reh-nûmâliklar adem mülkine a’daya

Guzâ tun ellerinde nîzeler sem’-i seb-istânî (k5, b14)

Açıklama için bkz: kılıç

Ser-encâm-i ‘adu ahir ne hâle irisür dirken

Hezârân kelleler top itdi nâ-geh çarh çevgâni (k14, b18)

Düşmanın akıbeti sonunda ne hale gelir derken felek çevgani ansizin binlerce kelleyi kendine top eyledi.

Top ve çevgan oyununu kullanan Baki gazilerin ellerindeki kılıçları çevgana, düşman kellerini de topa benzetir. “Çevgân oyunu, bir arsada, çevgân adı verilen ucu eğri bir sopa ve topla oynanır.”⁹⁶ Sair burada “hezâran kelleler” tâbirini kullanarak bu oyunda top mesabesinde olan kopmuş düşman kellelerinin fazlalığını çarpıcı bir biçimde resmetmiştir.

Meger kim ugramis gerdûn öninde seyl-i hûn içre

Safak sandi sebân-geh halk dâmânındaki kâni (k14, b23)

Halk aksam vakti gökyüzünün etegindeki (ufuktaki) kan (kirmizisini) gurup zannetti... Hâlbuki dünyanın gözünün önünden kan dolu bir sel geçmiştir.

Sair, beyitte hüsn-i talil yoluyla aksam güneşinin kızılığını savaş meydanında düşman kaniyle olmuş bir sel olarak tasvir etmiştir. Mübâlâga sanatıyla abartılmış

⁹⁵ Sefercioglu, *Nev-i Divani'nin Tahlili*, s.100.

⁹⁶ Sefercioglu, *a.g.e.*, s.83.

olsa da beyit savas alanini çok canlı bir tabloyla resmetmiştir. Savasın en önemli unsuru dökülen kandır. Bâki de bunun bilincinde olduğu için hem beyti kırmızı rengi yansıtacak kelimelerle doldurmuş hem de “seyl-i hûn” tâbirini kullanarak kan akisini yansitmiştir. “Seyl-i hûn”, “safak”, “kân” kelimeleri arasında tenâsüb vardır.

Dem-i a’ dâ ile dest-i cihâni lâle-zâr itdi

Sipâh-i berk reftâr-i Tatârün tir bârâni (k14, b24)

Osmanlinin Tatar ordusu gibi yıldırım hızıyla hareket eden (ve yoğunlukta bulut gibi sayısız) askerlerinin ok yağmuru, dünyanın ovalarını düşman kaniyle lale bahçesine döndürdü.

Tatar ve yağmur kelimelerinin bir arada söylenmesi Tatarların sihir ile yağmur yağdırdıkları yönündeki inanca telmih oluşturmaktadır.

“Türklerin bir kolu olan Tatarlar savaşçilikleriyle tanınırlar. Akincilik, çapulculuk ve zalimlikleri ile ünlüdürler.”⁹⁷ Beyitte Tatarların bu özelliklerine telmih vardır.

“Beyitte “dest” (ova, çöl), “berk” (simsek), “bârân” (yağmur) kelimelerinin bir arada kullanılmaları, arka planda bunları tamamlayan bir bulut mazmununu akla getiriyor. Gerçekten de sair bu kelimeleri ustalıkla bir arada kullanmak sûretiyle, Osmanlı askerlerinin sayıca çokluğunu, bulut mazmunu ile isim zikretmeden hissettirmiştir.”⁹⁸

---

⁹⁷ Onay, a.g.e, s. 407.

7. EĞLENCELER VE MERASIMLER

Isret meclisi

Câm-i mey katreleri sübha-i mercân olsun

Gelünüz zerk u riyâdan idelüm istigfâr (k18, b24)

İçki kadehinin damlaları mercan tesbih olsun, gelin riya ve iki yüzlükten tevbe edelim.

İçki kadehinden dökülen damlalar rengi dolayısıyla kırmızı mercan tesbih tanelerine benzetilmiştir. Zerk u riyadan geçelim, denerek beyitte zahit ile rint arasında süregelen çekime anlatılmıştır. Zahit müraidedir, görünüşte dine bağlıdır; ama tenhada da gizli gizli içer. Elinden tesbihi düşürmez. Sair biz öyle yapmayalım, bizim tesbihimiz içki damlaları olsun, diyor.

Ayrıca sair burada içkinin haram olusunu ve bırakılması gerektiğini sık sık basa kalkan sofulara da asil riya ve ikiyüzlülükten tevbe etmek gerektiğini çünkü bunların münafiklik alâmatı olduğunu, münâfikliğin da günahkârlıktan çok daha kötü olduğunu söylüyor.

---

⁹⁸ Dogan, a.g.e, s.43.

8. ESYA TASVIRLERİ

8.1. Avize

Nedür ol gûse-i bâmindaki avizeler dirsen

O zibâ turrâya bir sanedür kim itdiler peyda (k27, b7)

(Bakiniz saray kasir)

8.2. Yüzük-Mühür

Zer ü gevherle kilup zîver-i efsar hâtem

Zîb ü zînette geçer hem-ser-i Kayser hâ tem (k19, b1)

Yüzük altın ve mücevherle basını süslediği için süs ve bezek hususunda Kayser'in tâci gibi geçer.

Beyitte, yüzük Roma sultanının tâcina benzetilmiştir. Bu benzetmeye sebep yüzüklerin altından ve kıymetli taslardan yapılmalarıdır. Nesnelere benzetildikleri nesnelere aynı zamanda kullanıcıları olması Divan şiirinde sıkça karşımıza çıkar, burada da Bâki yüzüğü hem tâca benzetiyor hem de o tâcin kullanıcıları olarak gösteriyor.

“Zer ü gevher” ile “zîb ü zînet” ve “zîver-i efsar” ile “hem-ser-i Kayser” eşleştirilmek suretiyle leffü nesr-i mürettep yapılmıştır.

Nâm ile tutdı cihan mülkin olursa tan mi

Mâlik-i Câm-i Cem ü tâc-i Sikender hâtem (k19, b2)

Söhreti cihan mülkünü tutmuş, Cem'in kadehine ve Iskender'in aynasına sahip olsa hatem için sasilacak bir şey mi?

Yüzüğünün yuvarlaklığı ve üst kısmının seffaf taslardan yapılması beyitte Cem'in kadehine ve Iskender'in aynasına benzetilmesine sebep olmuştur. Yüzüğün yuvarlak kısmı Cem'in kadehi, üst kısmı da Iskender'in tâcina benzetilmiştir.

“Cam-i Cem, Iran hükümdari Cem’in sarap içtiği yedi madenden imal edilen sihirli kadehin adidir.”⁹⁹

Beyitte Iskender ile telmih yapılan şahsiyet Yunan hükümdari Iskender’dir. Ayine-i Iskender bu hükümdarin düşmanların gözlerini kamastırmak ve böylelikle onları yenmek için kullandığı aynadır. Beyitte bu aynaya telmih vardır.¹⁰⁰

Mühürün cihan mülkünü tutması ayrıca Cem ve Iskender gibi sultanlarla kıyaslanması sahibinin yetkilerinin ne kadar fazla olduğunu ve büyük bir coğrafyaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğunu vurgulamak içindir.

Mes’ âl-i mahdur ol gevher-i seb-tâb meger

Geçinür çember-i gerdûn ile hem-ser hâtem (k19, b3)

O geceyi aydınlatan inci ay mesalesidir; yüzük feleğin çemberiyle es degerdedir.

Yüzüğün üzerindeki tasi, isiltisi ve parlaklığı sebebiyle ay mesalesi olarak tasvir eden sair, yüzük dönen çemberle estir derken mühür yüzüklerin yuvarlak kısımlarını gökyüzü çemberine benzetiyor. Beyitte eski telakkiye göre gök katmanlarının ters çevrilmiş taşlar şeklinde ve sogan zari gibi üst üste düşünülmesi inancı vardır. Ay bu yuvarlak kısmın yani yüzüğün üzerindeki yüzük tasidir ki bu beyitte ayın üzerindeki siyah noktaların mühür üzerindeki yazılar olarak tasvir edildiğini görmekteyiz. Sair bunu hiç söylemeden yapabilmiş ve ustalığını göstermiştir.

Idüp elmasdan âyine vü ze rden sâne

Gösterür halka yine sîve-i duhter hâtem (k19, b4)

Elmasta ayna ve altından tarak edinip halka yine bir kız sivesi yapar.

Sair yüzüğün tasini aynaya ve tasi tutan kısmı da altından imal edilmesi ve dis dis olması sebebiyle altın bir taraga benzetip bütün olarak yüzüğü de bunları elinde tutan bir güzel olarak tasvir etmiştir.

---

⁹⁹ Onay, **a.g.e.**, s.89.

¹⁰⁰ Onay, **a.g.e.**, s.58.

Fass-i pîrûze ne hos yarasur anda seyr it

Oldi bir tûtiye gûya kafes-i zer hâtem (k19, b5)

Firuze tasi ona ne hos yarasir seyret. Sanki mühür bir papagana altin kafes olmus.

Papaganların mavi-yesil renkleri sebebiyle yüzüklerdeki firuze tas, bu kuslara benzetilmiştir. Yüzük de tasi üzerinde tutması için yapılmış uzantileriyle ve altin olması nedeniyle altin kafese benzetilmiştir. Sair “seyr et” tabirini de insanların kafes içindeki papaganlara karşı olan ilgilerini fark etmesi ve kendilerini onu seyretmekten alamamalarını hatırlatmak için kullanmış olabilir.

“Fass-i pîrûze” ile tûti arasında ihâm-i tenâsüp vardır zira bu kusların rengi bu tase benzer.

Resk-i la' l-i leb-i dil-dâr kurutmis kanin

N' ola ger böyle nahif olsa vü lâgar hâtem (k19, b8)

Yüzüğün böyle hafif ve zayıf olmasına sasilmaz; çünkü sevgilinin dudagina karşı duyduğu kiskançlık onun kanini kurutmudur.

Hüsn-i talil yoluyla sair yüzüğün hafifliğini ve kırmizliğini sevgilinin dudagini kiskanmasından kaninin kurumasi şeklinde yorumlamış ve yüzüğü kisilestirmiştir.

Yüzüğün “nahif” ve “lâgar” olusu yuvarlak kısmının içinin bos olması ve yüzüğü takan kimsenin parmagına ağırlık vermemesi için özellikle hafif bir yapıda yapılması sebebiyledir. Ancak sair burada yüzüğü bir âsiga benzettiği için âsik, sevgilinin dudagının kızilligini kiskanmakta, ondan ayrı olmanın derdiyle zayıflamakta ve incelmektedir.

Cismine na'l kesüp farkina bir dag urmis

Vâr ise sevdi meger yâr-i sitem-ger hâtem (k19, b9)

Vücutuna bir nal kesip üstüne de bir dag vurmur; mühür heralde bir sitemkâr sevgiliyi sevdi.

Yüzük vücudu iki büklüm olmuş yarayla dolu bir asığa benzetilerek tasvir edilmiştir. Sair dag vurmus tabiriyle âsiklerin sevdiklerinin cefa ve sitemine katlanamayıp vücutlarında açtıkları yaraları hatırlatmaktadır. Yüzüğün yuvarlak kısmını da nala benzetmektedir. Beyitte nal kızdırarak dağlama yapma hadisesine telmih vardır.

“Nal, hayvanların ayaklarına çakılan demir naldır. Abdallar da vücutlarına nal şeklinde dag yakarlardı. Bazen bunlar vücutlarına nal veya nal şeklinde teneke koyup çuvaldız gibi sislerle etlerine tuttururlardı.”¹⁰¹

Vâdi-i aska düsüp tâze cevân sevdi meger

Bükdi kaddin nitekim pîr-i mu’ammer hâtem (k19, b10)

Yüzük ask vadisine düsüp genç bir sevgili sevdi; sanki yaslı bir pir gibi belini büktü.

Yüzüğün kıvrımlı yapısı insanın boynunun bükülmesi şeklinde hüsn-i talil yapılarak açıklanmaktadır. Teshis yoluyla yüzük genç bir güzeli seven yaslı bir kimseye benzetilmiştir. Yüzüğün yaslı olması, sahibiyile nice yıllar durusu onunla birlikte eskimesi sebebiyle olsa gerek.

“Tâze cevân” ile “pîr-i muammer” arasında tezat kurulmuş ve yaslı insanların genç olanları sevmeleri neticesi çektikleri zorluk vurgulanmıştır.

Hasret-i lâ’ l-i leb-i yâr ile tahsîl itmiş

Ten-i lâgar kad-i çenber ruh-i asfer hâtem (k19, b11)

Mühür sevgilinin dudagının kızılığının hasretiyle bedenini zayıf, boynunu eğri, yüzünü de sapsarı kılmıştır.

Beyitte, âsik ve sevdiğinin dudagının kızılığını özlemiş bir kişi olarak tasvir edilmiş bir yüzük görmekteyiz. Yüzüğün sarı olması üzerindeki tasin rengi sebebiyledir. Ayrıca mühürlerin kullanılmak suretiyle eskimeleri de bu benzetmeye sebep olmuş olabilir.

---

¹⁰¹ Onay, a.g.e, s.310.

“Kad-i çenber” tabirinin seçilmesi, âsigin boyunun zamanla sevgilinin eza ve cefasına veya onun ayrılıgına dayanamadığından yay gibi bükülmesi sebebiyledir.

“Ten-i lâgar” da yine âsigin yemeden içmeden kesilmek suretiyle bir deri bir kemik kalmasını hatırlatmak için seçilmiş bir ifadedir.

Nusha yazdursa aceb olmaya bâdem üzre

Teb-i hicrâna ‘ilâc eylemek ister hâtem (k19, b12)

Badem üzerine muska yazdursa sasilacak bir şey yok. Mühür ayrılık sitmasına ilaç yapmak ister.

Sair bademe benzettiği yüzük tasinin üstündeki yazıları da sitma tedavisine iyi geldiğine inanılan yazılara benzetiyor.

Ahmet Talat Onay’ın Mazmunlar kitabında; “sitmayı def etmek için okurlar, sitma bağlarlar, kâgıda muska yazarak sitmalinin boynuna asarlardı; bu muska bâdem üzerine de yazılmış” şeklinde geçen ifadelerden de anlaşılacağı gibi eskiden bâdem üzerine birtakim yazılar yazmak suretiyle sitma hastalığının defî için tedbir almaya çalışıyorlardı. Beyitte bu âdete telmih vardır.

Tâvk-i zerrîn takinup yine kazitmiş kasin

Ihtiyâr eylemiş üslûb-i Kalender hâtem (k19, b13)

Altın halka takinip yine kasini kazitmiş. Mühür kendisine Kalenderilik üslubunu seçmiş.

Yüzük teshis ve hüsn-i talil ile bir kalenteri dervise benzetilmiş. Kasini kazitmiş denilerek hem yüzüklerin taslarına kas denmesini ve içlerine bir çeşit kazıma sonucu yazı yazılmasını hatırlatmış hem de kalenteri dervislerin kaslarını her türlü sevilcilikten kurtulmak kastiyle sakalı biyigi ve saçıyla beraber kesmelerini hatırlatmıştır. Altın halka takılmış tabiri de bu dervislerin halkalar takmaları ve yüzüğün altın halkadan imal edilmesi sebebiyledir.

Bu gül-istanda yiter ârife bir gül çünkim

Takinur farkına bir dâne gül-i ter hâtem (k19, b14)

Bu gülistanda arife bir gül yettigi için yüzük farkına bir taze gül takinir.

Bu beyitte gül seklinde yapılmış bir mühür yüzük tasviri yapılırken yüzük hüsn-i talil yoluyla ariflere bir gül yeteceği için basına bir gül takmış kimse olarak tasvir edilmiştir. Burada sarıklara gül konması hadisesine telmih yapılmış ve irsâli mesel yapılarak “arife bir gül yeter” atasözü kullanılmıştır. Bugün bu sözü daha çok ‘ârife tarif gerekmez” veya “arif olan anlar” şeklinde kullanılmaktadır.

Beyzâ-i ta’îr-i devletdür o dürr-i seh-vâr

Asiyan seklini bağlarsa n’ ola ger hâtem (k19, b15)

O değerli inci, devlet kusunun yumurtasıdır; öyleyse yüzük de yuva şeklinde olsa n’ola?

Yüzüğün inciden tasi devlet kusunun yumurtasına, metal kısmı da kus yuvasına benzetilmiştir. Yüzüğün devlet kusunun yumurtası olması yetki ve otoriteyi sembolize etmesi sebebiyledir.

Göz kulag oldi ser-âser gözedür âfâki

Bulali kurb-i vezir-i seh-i kisver hatem (k19, b16)

Yüzük memleketin sahibinin vezirine yakın olalı beri göz kulak kesildi, bastan basa ufukları gözetir.

Sair; yüzüğün tas kısmını yuvarlaklığı ve siyahlığı sebebiyle göze; metal kısmını da kıvrımlı yapısı sebebiyle kulaga benzetip teshis yoluyla yüzüğü de pür dikkat ufukları gözetip dinlemekte olan bir kişi olarak tasvir ediyor.

Beyitte yetki sahibi kişilerin bu yetkilerini kullanma konusundaki titizlikleri ve dikkatleri hatırlatılmaktadır. Buna göre Ali Pasa elindeki mührü kullanmadan önce büyük bir tedbir ile incelemeler yapmaktadır. En ufak bir yanlışın canlarına mal olacağını bilincinde olan Osmanlı devlet adamları için bu en doğal bir haldir.

Vâr ise necm-i hidâyetdür o fass-i rûsen

K' olur anunla nice salike reh-ber hâtem (k19, b22)

O yüzük tasi sanki bir hidayet yıldızidir, onunla yüzük nice salike rehber olur.

Sair yıldız seklinde olduğu anlaşılan bir yüzüğü bir hidayet yıldızına benzetiyor. Ayrıca teshis yoluyla yüzük isaret parmagına da takılması sebebiyle nice kimselere yol gösteren bir kişi olarak tasvir edilmistir.

Hidâyet, sâlik ve rehber kelimeleri ile tasavvufî ifâdeler olarak bir arada kullanılmistir (tenasüp).

Burada kutup yıldızının pusulanın olmadığı devirlerde insanlara yönlerini bulmaları konusunda yardımcı olması ve böylelikle geceleyin yolda olanların varacağı yerlere giderken kaybolmamaları hadisesi de vardır. Buna göre Ali Pasa yönlerini bulamayanlara yani kime gideceğini kestiremeyen kimselere yön göstericidir. Ve bu yön gösterme hep doğru netice verir çünkü kutup yıldızı da çok yüksekte olması münasebetiyle hep doğru yönü gösterir.

Burc-i devletdür eli eylese peydâ ne aceb

Hey'et-i mâh-i nev ü sûret-i ahter hâtem (k19, b23)

Onun eli devletin burcudur; öyleyse mühür, yeni ay ve yıldız şeklini ortaya çıkarırsa sasilmaz.

Girizgah beyti olduğu anlaşılan beyitlerde sair yavas yavas sözü methedeceği kimseye getirirken yüzük için de yeni tasavvurlara devam ediyor.

Ali Pasa'nın eli mübalaga yoluyla devletin burcu yani gökteki en yüksek nokta olduğu için parmagındaki yüzüğün de hilal ve yıldız seklinde olması veya basıldığında kâğıt üzerinde ay ve yıldız şekli çıkarması normal görülüyor.

Buradaki mührün hilal ve yıldızdan oluşmuş bir mühür olduğu anlaşılmaktadır. Bu mühür kâğıt üzerine basıldığında hilal ve yıldız şekli kâğıt üzerinde çıkmaktadır.

Dür-i sîr-âb ile gör gül-bün-i engûstinde

Jâle düsmis gül-i nesrîne ne benzer hâtem (k19, b24)

Üzerindeki parlak inciyle padisahin gül dalına benzeyen parmagında o yüzük nasıl da üzerine jâle düsmis yaban gülüne benziyor, bir bak.

Sair parmakları gülfidanına ve parmak üzerindeki inci tasli yüzüğü de bu fidanın üzerindeki yaban gülüne benzetmiştir. Yüzüğün incisi de bu gül üzerine düsmis çiğ tanesidir.

El rengi dolayısıyla güle benzetilmiş parmak da bu gülün dali şeklinde düsünülmüştür. “Dür-i sîr-âb” ile jâle; “gül-bün-i engûst” ile de “gül-i nesrîn” eslestirilerek leff ü nesr-i müretteb yapılmıştır.

“Dür-i sîr-âb” şeklinde bir tamlama kurularak “sîr-âb” kelimesinin hem parlak anlami söylenmiş hem de incilerin aslinin yağmur damlası olması inancına telmih yapılmıştır.

Çiğ tanesinin inciye benzetilmesi mazmununu sair tersine çevirmiş ve inciye çiğ tanesine benzetmiştir.

Felek engûsteri-i kadrûne pirûze nigîn

Kapladi nâmun ile âlemi yek-ser hâtem (k19, b27)

Felek senin kudretinin yüzüğüne firuze tastir; mühür senin namin ile âlemi bastanbasa kapladi.

Sair gökyüzünü rengi dolayısıyla yüzük üzerinde duran firuze tasa benzetmektedir. Ayrıca methettiği kişiye, senin yüzüğüne ancak gökyüzü tas olabilir diyor.

Görinür naks-i nigîninde sevâd-i mührün

Devletün barmagina mâh-i münevver hâ tem (k19, b28)

Tasinin yazisinda senin mührünün siyahligi görülür, senin devletinin parmagina mühür aydinlik aydir.

Sair, ayin üzerindeki siyahliklari hatirlattigi beyitte yüzüklerin üzerindeki yazilari o noktalara benzetiyor ve yüzüğü aya tesbih ediyor. “Devletin parmagina” ifadesiyle mühürlerin yüzük seklinde yapilmis olmasini ve yetkili sahihlerin parmaklarinda bulduklarini hatirlatmistir. Tasvir edilen mührün rengi dolayisiyla gümüs bir yüzük olması muhtemeldir.

Sekl-i hâl ü dehenün hâtemi pîrûze nigîn

Dostum görmedüm agzun gibi hos-ter hâtem(k19, b40)

Agzinin ve beninin sekli firuze tasli bir yüzüktür, dostum senin agzin gibi hos bir mühür görmedim.

Sair, agzi ve yüzdeki beni tasvir ederken onlari yüzüğe ve yüzüğün üzerindeki firuze tasa benzetiyor. Sair, agzi mim harfi gibi ve yuvarlak olusu sebebiyle yüzüğe benzetiyor, agzin üzerindeki ben de yüzüğün tasi olarak tasavvur olunmustur.

Hasret-i lâ'l-i lebün bagrini pür-hûn itmis

Dag yakmaga komis gögsine ahger hâ tem (k19, 43)

Dudaginin kizilliginin hasreti bagrini kana bulamis, yara daglamak için mühür gögsüne kor koymus.

Kirmizi tasli bir yüzük tasviri yapilan beyitte Baki, hüsn-i talil yoluyla yüzüğün kirmiziligini sevgilinin dudagina olan hasretiyle bagrinin kana bulanmasi seklinde yorumluyor. Bir âsik olarak karsimiza çikan yüzüğün, üzerinde kirmizi bir tas bulunmasi yine bir hüsn-i talil ile vücudundaki yaralari daglamak için gögsüne kor ates koymasi seklinde yorumlanmistir.

“Dag, insan ve hayvanin cismine kizgin demirle veya isaretli bir âletle vurulan nisâne, damgadir. Yâhut kizgin demirle -tedavi için- bir yere vurulan yaki demektir.”¹⁰² Beyitte daha ziyâde dag yakmanin tedavi amaciyla kullanilmasina telmih yapilmistir. Buna göre yüzük veya mühür, sevgilinin dudaginin hasretiyle yaralanmis ve kanamis bagrini tedavi etmek için yaranin üzerine kor ates koymak suretiyle onu daglamaktadir (teshis).

---

¹⁰² Onay,**a.g.e**, s.112.

9. YAZI TASVIRLERI

Hatt-i nazm-i pâki çemen zâ r-i cennet

Elinde kalem çesme-i âb-i Kevser (k3, b16)

Onun saf siirlerinin hattı, cennet bahçesi; elindeki kalem de âb-i Kevser çesmesidir.

Kanuni'nin divanına övgü kastiyla yazılan kasideye ait bu beyitte sair, Kanuni divaninin yazılarını cennet bahçesine benzetiyor. Kanununun elinde tuttuğu kamis kalemin uç kısmını da Kevser suyu akıtan bir çesmeye benzetiyor. Yazının cennete benzerliği Kanununun divanının beyaz kâğıt üzerine kırmızı siyah renklerle, kıvrım kıvrım şekillerle yazılması ve maddi manevi kokuları etrafa saçması nedeniyledir. Kalemin çesmeye benzerliği de kamis kalemlerinin açılma ve kesilme şeklinden kaynaklanmaktadır. Kamis kalemin ucu sivriltildiğinde tam ortasına kısa bir kesik atılır ve mürekkebi yavaş yavaş akıtması sağlanır. Kamis kalem bu haliyle çesmelere konmuş oluklara benzer. Yazının hoş kokulu olması hem mecazi hem de gerçek anlama gelecek şekilde kinayeli kullanılmıştır. Burada mürekkeplere koku verici maddelerin katılması âdetine itham yapılmıştır.

Nazar ehline mil-i kuhlû'l-cevâhir

Reg-i cân-i bed-hâha nebtûz ü nister (k3, b19)

Nesîm-i revân-bahs-i subh-i safâdan

Suhân gül-seninde hirâ man sanavber (k3, b20)

O gûftâr-i mevzûn u reftâr-i dil-kes

O sîmâ-yi matbû u bâlâ-yi hos-ter (k3, b21)

O vezinli sözler basiret sahiplerine kuhlû'l-cevâhir mili, kiskançların sah damarına nester gönlün berrak sabahının ruh bahseden rüzgâriyle söz gülseninde gönül çelen yürüyüşü, güzel çehre ve hoş endam ile salınan bir fistik çamidir.

Kanuni'nin kalemini mübalagali olarak tasvir eden bu beyitlere göre onun kalemi, ölçülü sözler yazması, kâğıt üzerinde gönül alan yürüyüşü, güzel çehresi ve hoş

endâmi ile basiret sahipleri için sürme miline, kiskançlar için sah damarları kesen nestere son olarak da salınan bir fistic çamına benzetilmiştir.

Debîr-i felek yazmaga vâridâtin

Esi‘a getürmisdür altun kalemler (k3, b23)

Felek katibi onun varidatini yazsin diye sualar altin kalemler getirmistir.

Sair, Merkür’ün etrafındaki suaları altın kelemler olarak tasvir edip hüsn-i talil yoluyla söyle demektedir: Felek kâtibi onun ilhami olan siirleri yazsin diye sualar ona altın kalemler getirmistir. Siirde Merkür kisilestirilmekte, sualar altın kaleme tesbih edilmektedir. Merkür gökyüzünün kâtibi olarak kabul edildiği ve siir, muhasebe, nutk ve kitâbet sahibi olarak görüldüğü için yüce pâdisahin siirlerini de ancak o kaleme alabilir şeklinde bir mübalaga da beyitte mevcuttur.

Yazınmaga mânend-i nazm-i Süreyyâ

Varaklar zer-efsân ider çarh-i ahdar (k3, b24)

Lacivert renkli gökyüzü, o siirler süreyyâ dizisi gibi yazilsin diye sayfaları altın varakla süslemektedir.

Daha önceki beyitte pâdisahin divanı yazilsin diye hüsn-i talil yoluyla kalemler bulan Baki bu beyitte de aynı metotla kâğıtları icat etmektedir. Buna göre lacivert gökyüzü yıldızlarla bezenerek altınla süslenmiş kâğıt durumuna gelmektedir.

Beyitte, Süreyya takım yıldızının ikili ikili duruşuna telmih vardır ve siirin beyit beyit kâğıdın üstünde duruşu buna benzetilmiştir.

Yanar sem’-i Nâhid önünde sihâ bun

Çeker her gece subha dek cedvel-i zer (k3, b25)

Nahidin mumu kayan yıldız önünde yanar. Böylece her gece kayan yıldız sabaha kadar altın cetvel çizer.

Yıldız kayması hadisesini bir hüsn-i talil kullanarak anlatan Baki pâdisahin divanı yazilsin diye hazırlanmış olan lacivert renkli yıldızlarla süslenmiş sayfaya cetvel denilen çizgileri de kayan yıldızların çektiğini söyleyip tasvirini tamamlıyor. Bu

cedveller çekilirken cedvel çekmekte olan sihaba Çoban yıldızı aydınlık yapmakta ve muma benzetilmektedir.

“Sihâb”(kayan yıldızlar) kisileştirilerek “cedveḷ-i zer” çeken “cedveḷ-kes” olarak tasavvur edilmiştir.

Ana cild-i garrâ müzehheb mutallâ

Meh-i âlem-ârâ vü hursîd-i Enver (k3, b26)

Cihani süsleyen ay ve nurlar saçan günes ona yaldizli tezhipli parlak cilt kapagidir.

Baki Kanuni'nin divaninin cilt kapagini hem mübalaga hem de iham yoluyla ciltçilik sanatına ait birçok inceliği hatırlatacak şekilde anlatıyor. Tasvire göre ay ve günes o divana yaldizli tezhipli parlak cilt kapagidir.

Beyitte hemen her kelime birbiriyle uyum teskil ettiği ve tezhip sanatıyla ilgili olduklarından bu beyit bütünüyle bir tenâsüb beytidir denebilir.

Yine nazm eylemiş bir ikd-i gevher

İder bin kerre Hassân görse tahsîn (k4, b5)

Yine bir mücevher gerdanlık nazm eylemiş ki Hassan görse bin kere alkislar.

Hassan ve Tahsin kelimeleri arasında istikak vardır. Sair siirleri mücevher bir gerdanlığa benzeterek tesbih sanatı kullanmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamberin sairî Hassan Bin Sabit'i de telmih yoluyla hatırlatmıştır.

“Hassân, Hazreti Peygamberin mâdihi olan Sabit oğlu Hassân'dır. Peygamberi hicvedenleri hicvederdi: Peygamber kendisi için Mescid-i Serif dahilinde siir insâdına mahsus bir minber yaptırmisti. Çok korkakti. Yüzyirmi yasinda ölmüstür. Edebiyatımızda belagat timsalidir.”¹⁰³ Bâki, Kânuni'nin divaninin yazısının güzelliğinin yanında siirsel güzelliğini de vurgulamak için Hassân o siirleri görse onları bin kere alkislar demektedir.

---

¹⁰³ Onay, a.g.e, s.195.

Misâl-i hûrde-i pîruze hattı

Mücellâ safhası bir levh-i sîmîn (k4, b6)

O divanın yazısı ince firuze gibidir; sayfası ise cilalanmış bir gümüş levhadir.

Baki divanın yazısını ince bir firûzeyle, sayfalarını cilalı gümüş levhalara benzetiyor. Sairin “mücellâ safhası” şeklinde bir ifadeyi seçmesi sayfaların müzehhipler tarafından süslenmiş olmasındadır. Beyitte hat, mücellâ, levha kelimeleri arasında tenasüp vardır.

Ya hod zîbâ ter ü taze benefse

Der-âgûs eylemiş gül-berg-i nesrîn (k4, b7)

Ya da ter ü taze menekse eline yaban gülü yaprağı almış.

Her beyitte farklı bir hayal yakalamaya çalışan Baki divanın yazılarını görüyor ve onları taptaze bir meneksenin eline yaban gülü alması şeklinde tasvir ediyor. Bu tasvir de sayfalara gül motifinin tezyin edilmesi hadisesini canlandırıyor. Siyahlığı nedeniyle yazılar menekseye benzetiliyor. Yazılar menekseye benzetildiği için yazıların üstlerine veya kenarına işlenmiş gül motifleri de meneksenin eline aldığı gül yaprakları şeklinde düşünülmüştür.

Beyazî gûrre-i subh-i saâdet

Sevâdi sürme-i çeşm-i cihân bîn (k4, b8)

O divânın beyazî saadet sabahının parlaklığıdır; siyahî ise cihani gören gözlerin sürmesidir.

Siyah ve beyaz gibi zıt renkler kullanılarak yapılan tasvirde divandaki beyaz kısımlar saadet sabahının parlaklığına benzetilmiş, siyah kısımlar da cihani gören kişilerin gözlerinin sürmesi olarak nitelendirilmiştir.

“Sürme-i cihan bîn sözü de sürme-i hâk-bîn adlı bir sürme çeşidini hatırlatır gibidir. Zira Hüsrev-i pervize ait olduğu söylenen sürme-i hâk-bîn adlı sürmeyi, kim gözüne çekerse yerin bir arsin derinliğine kadar iç yüzünü görebilirmiş¹⁰⁴ şeklinde bir

---

¹⁰⁴ Onay, a.g.e, s.382.

bilgi de mevcuttur. Cihan bîn kelimesi ifadesinden hareketle beyte söyle bir anlam da yüklemek mümkün olur: Onun divanini okuyan kimselerin basiretleri açılır, onlar derûnî bilgilere sahip olurlar.

Sevâd-i hatt içinde noktalardan

Seb-i tarîk içinde sekl-i Pervîn (k4, b9)

Siyah yazı içindeki noktalar karanlık gecede pervin seklindedir.

Siyah yazı içindeki noktalardan karanlık gece içinde görünen Ülker yıldızının sekl-i sairin hayalinde canlanmış ve divânın siyah yazılarını geceleyin gökyüzüne benzeterek tasvir etmiştir. Beyitte “Sevâd-i hatt” ile “Seb-i tarîk”; “noktalar” ile de “sekl-i Pervîn” esleştirilmek suretiyle leffü nesr-i müretteb yapılmıştır.

Ülker yıldızı, “Sekl-i Pervîn”, bu yıldız kümesinin “İkd-i Pervîn” “İkd-i Süreyya” gibi isimleri de olması sebebiyle gerdanlık seklidir. Sair divân üzerinde siirlerin beyit beyit, ikili ikili duruşunu bu yıldızların da çift çift duruşundan hareketle gerdanlığa benzetmiştir.

Egerçi noktadadır suretde anlar

Veli ma’na yüzinde hâl-i müsğîn (k4, b10)

Görünüste nokta olsalar da manada misk kokulu benlerdir.

Bir üst beyitte geçen noktaların görünüşte nokta olduğunu manada ise mis kokulu benler olduğunu söyleyen Baki böylelikle sayfanın rengini de insanın yüzüne benzetiyor.

Noktaların mis kokulu benler olmasında mürekkeplere katılan kokulu maddelerin hatırlatıldığı açıktır. Ayrıca o devirde yüze yapılan sahte benlere de telmih yapılmıştır.

Nokta ile hâl-i müsğîn kelimeleri arasında tenasüp vardır. ayrıca “suret” ve “yüzünde” kelimeleri ilişkili kullanılmıştır (Tenasüp).

Edâsi Selsebîl-i bâg-i Ridvân

Hurûfi ravzadan gelmiş reyâhîn (k4, b11)

O siirlerin edasi Ridvan Cenneti'nin çesmesi; harfleri cennetten gelmiş feslegenlerdir.

Hat yazilari iç içe olmalarından feslegenlere benzetilmiştir. Onların edasi da Ridvan Cenneti'nin çesmesi gibidir.

“Eda” kelimesini üslup, sive, ifade anlamlarına gelecek şekilde kullanan Baki Kanuni'nin siirinin Ridvan cennetinin çesmesi gibi hoş bir şekilde akıp gitmekte olduğunu hatırlatıyor.

Sair “Hurûfi” kelimesiyle “reya hin” kelimeleri arasında “reyâhîn” kelimesinin “hatt-i reyhani” denilen bir yazı çeşidini hatırlatması sebebiyle ihâm-i tenâsüb oluşturmıştır.

10. SARAY-KASR

Teâla'llah zehî tâk-i bülend-i âsmân -âsâ

Hezâr ahsent ey burc-i felek-kadr u semâ-sîmâ (k27, b1)

Allah yüce kilsin, gökyüzü gibi yüksek ne güzel bir kubbe; ey gökyüzü yüceligindeki kule ve gökyüzü sîmâli, yüz kere aferin.

Feridun Bey'in yeni yaptırdığı kasır için yazılan bu kasidede sair, kasrı dışarıdan seyretmekte ve art arda gelen beyitlerle bir bütün oluşturacak şekilde onu tasvir etmektedir. Bu ilk beyte de “Teâlâllâh” sözü ile başlıyor ki bu ifade yeni bir esyaya sahip olduğunda, güzel bir hâdise olduğunda veya beğenilen bir durum karşısında “masallah” denilmesi ve nazardan korunulmasının beklenilmesi gibi bir temenni veya dua durumundadır.

Beyitte geçen “tâk” ve “burc” kelimeleri kasırla ilgili ifadelerdir ve tenasüb oluştururlar. Sair kasrın yüksekliğini vurgulamak için “tâk-i bülend-i âsmân –âsâ” ve “burc-i felek-kadr” kelimelerini kullanmıştır. “Tâk” kelimesi gökyüzü kubbesini veya kemerini çağrıştırdığı gibi kasr için de kubbe veya tavan anlamına gelmektedir. “Burc” kelimesi de hem gökyüzü katmanları anlamında hem de kasr için kule anlamına gelmektedir.

“Teâlallah” ve “hezâr ahsent” ikisi de beğenme ve takdir bildirdikleri için uyumludur.

Aceb beyt-i musannadur bulunmaz degme dîvânda

Ferah-bahs u safâ-güster nesât-engîz ü rûh-efzâ(k27, b2)

İki misra iki yanında mezûn u dil-kesdûr

Der-i devlet saray-i dil-gûsa bir matla-i zîbâ

Ne sanatlı bir beyittir ki degme divanda bulunmaz; ferah verir, safa katar, mutluluk getirir, ruh açar. İki kâpî kanadı iki yanında hoş vezinli ve gönül alıcıdır; gönül çelen devlet sarayının kapisına bir giristir.

Sair kasr tasvirine devam ettiği beyitlerde tevriyeli kullanıma olan merakını bir kez daha ortaya koyuyor. “Beyt-i musanna” tabiriyle beyt kelimesinin hem ev anlamını

hatırlatıp kasrı kastediyor hem de kendi siirini hatırlatmak için kelimenin iki misradan olusan siir parçası anlamını kastediyor. Sair “musanna” kelimesini de aynı üslup ile kullanıp hem siiri içerisinde yaptığı sanatları hem de kasr insasında gösterilen mimarî sanatı kastedip inşa edenlerin sanatını da methediyor.

Sair bu beytin anlamını üçüncü beyitle desteklemektedir ve hem kasırla ilgili, hem de siirle ilgili olacak kelimelerin kullanılmasına devam etmektedir.

“İki misra‘ iki yanında” tâbirinde sair “misra” kelimesinin kâfi kanadı anlamını kullanıp sarayın girişindeki kapıyı kastetmektedir. Ayrıca “misra” kelimesinin dize anlamını da kullanmaktadır (Tevriye). Sair burada kâfi üzerine yazılmış iki misradan oluşmuş ve kapının her iki kanadı üzerinde bulunan beyti de kastetmektedir. “Hos mevzun” hem Baki’nin siiri için kullanılmış hem kâfi kanatları için kullanılmış hem de bu kâfi üzerindeki beyit için kullanılmıştır; çünkü mevzûn hem aruz ölçüsünü hem de uyumlu olmayı, yakışmayı hatırlatmaktadır.

“Matla-i garrâ” kelimesi aslında kasidenin her iki dizesi kâfiyeli ilk beytinin adidir; ancak burada bu anlamının yanında saraya giriş kapısında bulunan beyti hatırlatmakta ve de kapıyla beraber kullanıldığı için de giriş anlamına da gelmektedir. Kâside nasıl bir matla ile başlıyorsa saray da bu kapıyla başlamaktadır.

Beyitte “misra”, “mevzûn” ve “matla-i garrâ” kelimeleri siirle ilgili olup aralarında tenâsüp vardır.

Hârîm-i hâsa yol vermez açılmaz sahs-i nâdâna

Nigâr-i pâk-dâmendür münakkas perdesi gûyâ (k27, b4)

O kâfi harem dâiresine girilmesine müsaade etmez, câhil kimselere açılmaz; o kapının işlemeli perdesi sanki temiz etekli bir güzeldir.

“Hârîm-i hâs” önemli kişilere ait oda demektir. Burada tasviri yapılan kâfi Feridun Bey’in sarayına girmeye müsaade etmeyen bekçi veya sahis gibi düşünülmüştür (Teshis). Kasrın içinde de Feridun Bey’e ait özel odalar bulunmakta, bu kâfi oraya câhil kimselerin girmesine müsaade etmemektedir.

“Nigâr-i pâk-dâmen” sözüyle hem “münakkas”, islemeli, süslü kapinin benzetilene olan sevgili vasıflandırılmış hem de kapiya dolayısıyla saraya dolayısıyla da Feridun Bey’e hiçbir hile karışmadığı vurgulanmıştır. Çünkü “pâk-dâmen” aynı zamanda nâmuslu anlamına gelmektedir.

Murassa câmlarla bir aceb sâhâne meclistir

Düsinde görmedi Cem böyle isret-hâne-i zîbâ. (k27, b5)

O saray altın islemeli camlarla bir acâib sâhane bir meclistir, Cem böyle süslü meyhâneyi rüyasında bile görmedi.

“Cem, İran hükümdarlarından Pisdâdiyan’ın dördüncüsü olan Cem veya Cemsîd. Sarabi icad etmekle meshur olmuştur.”¹⁰⁵ Sair yeni yaptırılan bu sarayın nice meclislere mekân olacağını tasavvurunda canlandırmakta ve kadehe benzettiği süslü camlarıyla beraber sarayı da meyhâne olarak tasvir etmektedir. Ancak sair doğrudan mey kelimesini kullanmak yerine diğer serbet vesâire gibi mesrûbâti da hatırlatacak şekilde içilecek yer anlamında isret-hâne demektedir.

Sarabın mucidi olduğu yukarıda da belirtilen Cemsîd ise burada mübalaga sanatına malzeme olmakta ve bu sarayı rüyâsında bile görememektedir.

Görüp ol câm-i gül-rengi seherden eyler âhengî

Sanur güllerle zeyn olmuş kafesdür bülbül-i seydâ (k27, b6)

Çilgin bülbül, o gül renkli camları görüp seher vaktinden itibaren ötmeye baslar: sanir ki o saray güllerle süslenmiş bir kafestir.

Sair hüsn-i talil yoluyla bülbüllerin seher vakti ötüslerine bir sebep bulmakta ve içinde ses unsuru da bulunan yepyeni bir tasvir yapmaktadır. Tasvire göre bülbül gül motifleriyle süslenmiş saray camlarını görünce sarayı bir kafes sanmaktadır.

---

¹⁰⁵ Onay, a.g.e, s.89.

Nedür ol gûse-i bâmindaki âvizeler dirsen

O zîbâ turraya bir sânedür kim ittiler peyda (k27, b7)

Çatinin kenarında asili duranlar nedir dersen; onlar, o süslü saçagin sânesidir.

Feridun Bey'in yaptırdığı kasri tasvir eden beyitte Bâki kelimeleri tevriyeli olarak kullanma merâkini bir kez daha gözler önüne seriyor. Sair, kasri bir güzele benzettiği için “turra” ve “sâne” kelimeleri kivrım kivrım saç ve tarak anlamlarıyla da kullanılmışlardır. Buna göre kasrin çatısı sevgilinin basi; saçagi, sevgilinin saçları; saçagin kenarındaki tarak disleri gibi çikintili bir şekilde aşağıya doğru sarkan süsler de sevgilinin saçındaki taraktır.

Demâdem sîm ü zer micmer kilur ol turaya hem-ser

Duhân-i ûd u anberden kemend-i zülf-i müs-g-âsâ (k27, b8)

Altın ve gümüş buhurdanlıklar amber ve ûd dumanlarıyla o saçaga müs-g renkli ve kokulu zülf kemendlerinden arkadaş yaparlar(O saçlara misk renkli ve kokulu zülf kemendlerinin eslik etmesini sağlarlar)

Burada bir üst beyitte açıklanan “turra”ya yani sarayın saçagina veya sevgilinin saçına altın ve gümüş buhurdanlıkların saray içirisinde yanmasıyla çıkan dumanların misk kokulu ve renkli zülf kemendleri sekline girip eslik etmesi tasavvuru vardır.

Sair burada da sevgili ve sarayı aynı kelimelerle, tevriyeli kullanımlarla tasvir etmeye devam etmiştir. Turra kelimesi hem saçak hem de sevgilinin saç anlamında kullanılmıştır.(Tevriye)

Libâs-i hüsn ile bir suh-i sîm-endâ ma dönmişdür

Der ü divari zeyn olmiş ser-â-ser atlas u dibâ (k27, b9)

Güzel giysilerle o kasir gümüş tenli bir güzele dönmüştür. Kapisi, duvarları bastanbasa ipeklerle ve kalın işlemeli kumaslarla bezenmiştir.

Sarayın perdeleri yere serilen halilari, mobilyalarının kumasları sevgilinin güzel elbiselerine benzetilmiş saray da endamlı bir güzel olarak tasvir edilmiştir.

“Ser-â-ser” kelimesi, bastanbasa demek olduğu gibi aynı zamanda bir tür kumas çeşididir ve Bâki kelimenin bu anlamını da yanına “atlas” ve “dibâ” kelimelerini koymak suretiyle iham-i tenasüle hatırlatmıştır.

Letâfette ruhâm-i sîm-i hâmi itdi bî-ragbet

Mücellâ mermeri mevcin görenler sandılar hârâ (k27, b10)

O sarayın mermeri güzellikte saf gümüsü itibarsız bıraktı; dalgasını (deseni) görenler o cilâli mermeri menevisli bir kumas sandılar.

Sair, bu beyitte de kasrın insasında kullanılan mermerleri tasvir etmekte ve mermerleri üzerlerindeki desenleriyle, dalga dalga renkli, menevisli kumalara benzetmektedir.

“Sîm-i hâm” ile “bî-ragbet” arasında tezat sanatı oluşturulmuştur çünkü “sîm-i hâm” ifadesi aslında saf gümüsü yâni değerli bir madeni anlatmaktadır. “Bî-ragbet” ise değersiz, itibarsız anlamında kullanılmıştır. “Ruhâm, mermer ve hârâ” kelimeleri arasında tenâsüp vardır. “Hârâ” kelimesi hem hâreli (dalgali) anlamında, hem menevisli kumas anlamında hem de sert tas anlamında kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KASIDELERDEKİ BENZETMELERİN ANALIZI

1-BENZEYEN YÖNÜNDEN BENZETMELERİN İNCELENMESİ

Benzeyen	Kendisine Benzetilen
Günes	Def çalan bir kişi(k1, b5) Nergis (k24, b21) Cilt kapagi (k3, b26) Guy u çevgan oyunundaki top(k6, b22) Sevgilinin yüzü(k25, b4) Altın buhurdanlık(k7, b1) Felegin buhurdan çevirmesi(k7, b1) Hokkanin altında saklanan para(k20, b7) Dogan kusunun kanadi(k20, b7)
Gökyüzü	Kandillerle süslenmiş cami kubbesi(k1, b1) Altın işlemeli bir kubbe (k2, b18) Ayagina halhal takmış bir güzel(k20, b1) Hokkabaz(k20, b7) Kuyumcu (k20, b8) Dellal(k20, b9) Oruç defteri(k23, b8) Aglayan asık(k23, b8) Bayram namazına gitmeye hazırlanan ve sarıgına “Dal” şeklinde sorguç takan kimse(k25, b6) Deniz(k25, b9) Deniz(k25, b10) İsret meclisi(k1, b5)
Samanyolu	Tâk(k2, b18) Kemer(k2, b18)
Ay	Nergis(k24, b21) Mesale(k1, b2) Flori (altın para) (k20, b3)

Ay	<p>Basina sarik saran kisi(k20, b5)</p> <p>Def(k20, b6)</p> <p>Cilt kapagi(k23, b26)</p> <p>Süvari(k25, b16)</p>
Hilâl	<p>Kürdan(k20, b5)</p> <p>Halhal(k20, b1)</p> <p>Inci bir gerdanlik(k20, b2)</p> <p>Elma(k20, b4)</p> <p>Defin kenarındaki pul(k20, b6)</p> <p>Hokka(k20, b7)</p> <p>Potada eritilen bakir cevheri(k20, b8)</p> <p>Dâra'nin kadehi(k20, b9)</p> <p>Kisrâ'nin taci(k20, b9)</p> <p>Dogan kusunun kanadinin ucu(k20, b10)</p> <p>Arap alfabesindeki nun, dal ve ra harfleri(k20, b11)</p> <p>Kapi halkasi(k20, b12)</p> <p>Kadeh(k22, b2)</p> <p>Kadehin kenari(k23, b1)</p> <p>Kandil fitili(k23, b1)</p> <p>Beyaz bir saç kili(k23, b4)</p> <p>Ucu altin islemeli çember(k23, b5)</p> <p>Kaplan tirnagi(k23, b6)</p> <p>“Tamam” isareti(k23, b7) “Re’yi resîd”(?)</p> <p>Kalemlik(k23, b8)</p> <p>Hançer (Behram'in hançeri) (k23, b9)</p> <p>Arap alfabesindeki ayin harfi(k23, b10)</p> <p>Altin balta(k23, b13)</p> <p>Kas(k25, b2)</p> <p>Arap alfabesindeki ra harfi(k25, b3)</p> <p>Hançer(k25, b4)</p> <p>Zühre'nin elindeki musikar(k25, b5)</p> <p>Arap alfabesindeki dal harfi(k25, b6)</p> <p>Kehribar tesbih(k25, b7)</p>

Hilal	<p>Üzerlik tohumu(k25, b8)</p> <p>Çengel(k25, b9)</p> <p>Gemi yelkeni(k25, b10)</p> <p>Altın pergel(k25, b11)</p> <p>Kus tuzagi(k25, b12)</p> <p>Altın tas içinde bir parça buz(k25, b13)</p> <p>Kivilcim(k25, b14)</p> <p>Çevgan sopası(k25, b16)</p> <p>Elbise yakası(k25, b17)</p> <p>Sürmecinin (ayın) elindeki mil. (k25, b21)</p> <p>Dilencinin el açması(k25, b22)</p>
Merkür	Altın kalemler(k3, b23)
Satürn	Hintli fil sürücüsü(k1, b8)
Sihab	Kalem(k1, b3)
Süreyya takım yıldızı	Burcun aslanının üstüne atlayan kaplan(k14, b14)
Yıldızlar	<p>Kus tuzagındaki daneler (k25, b12)</p> <p>Rüzgarın gökyüzüne tasıdığı çiçek yaprakları (k18, b18)</p>
Çoban yıldızı	Mum(k3, b25)
Yıldız kayması	Kagıda altın cetvel çekilmesi(k3, b25)
İlkbahar yağmuru	Okların birlikte atılması (k7, b5)
İlkbahar	<p>Savaşçı bir kişi(k7, b6)</p> <p>Savaşçı bir kişi(k7, b6)</p> <p>Gelin süsleyicisi (k24, b13)</p>
İlkbahar bulutu	Asker(k18, b5)
İlkbahar bulutu	Dadı(k18, b11)
Güneş isinlerinin ilkbaharda yollara vurması	Sultan için yolların ipekli kumaşla kaplanması (k18, b18)
Bahar yaprakları	Altın ve gümüş(k26, b5)
Sabah rüzgarı	Ferras (süpürgeci) (k18, b4)
Saba	Gelin süsleyicisi(k18, b15)

Çig taneleri	Akçe(k18, b11) Düğme(k18, b14) Iri inci inci(k18, b25) Inci küpeler(k24, b6) Ter(k24, b8)
Sebnem damlaları	Inci taneleri(k26, b5)
Çimenler	Zümrüt renkli döşeme(k18, b3) Küçük çocuk(k18, b10) Gelin(k18, b15) Yesil deniz(k24, b14) Deniz(k26, b7)
Çimenliğin etrafı	Aden denizi sahili(k26, b7)
Günesin çimenlikte yansimasi	Sahile atılan inciler(k26, b7)
Çimenlikte kusların uçuşması ve ötüsmesi	Mektep çocuklarının Kur'an-i Kerim'i hatmettikten sonra yaptığı kutlama(k7, b1)
Lale	Yırtık gömlek(k7, b12) Yakut(k18, b25) Mesale(k26, b3)
Gül	Sümbülün üzerine yaslandığı yatak(k24, b39)
Gül-i rana	Altın renkli kadeh ve içindeki sarap(k18, b21)
Goncalar	Küçük çocukların sarıkları(k18, b11)
Gül bahçesi	Put(k18, b14) Harem dairesi(k18, b3)
Yasemin	Anadolu insanının teni(k17, b3) Beyaz gömlek(k18, b14) Tarak(k18, b15)
Menekşe	Habes diyarının karanlığı(k17, b3)
Susam çiğeginin yaprağı	Hançer(k7, b6)
Susam çiğegi	Paslı kılıç(k18, b12)
Susam çiğegi üzerindeki çig tanesi	Kendisini kiskançlıktan hançerin üstüne atan kimse (k18, b43)

Nergis	Yildiz(k26, b4) Toprakta oturan bir kisinin elindeki altin islemeli kadeh(k26, b6)
Nergisle kapli çiçek bahçesi	Gökyüzü(k26, b4)
Zambak	Yedi Beyza(k18, b19) Komutan(k18, b6) Mumdan yatak(k26, b3)
Zambak goncasi	Zaferan ile yazilmis kol muskasi(k18, b20)
Zambagin içindeki sari tüyler	Tug(k18, b6)
Sümbül	Padisah tuğu(k24, b1) Saç örgüsü(k24, b3) Hamail(k24, b5) Güzel (k24, b6) Haber getiren peykler(k24, b8) Asigin vücudundaki dövünler(k24, b10) Saçi basi daginik perisan asik(k24, b11) Musa Peygamber(k24, b12) Tarak(k24, b13) Çapa demiri(k24, b14) Tavus kusu(k24, b16) Eline süpürge almıs hizmetçi(k24, b17) Hintli(k24, b22) Yazi(k24, b30) Siirini çimen sayfasına yazan sair(k24, b30) Duman(k24, b38) Sevgilinin yüzünü kiskandigi için yanan kimse(k24, b38) Gürz (k24, b47)
Sümbül üzerindeki çig taneleri	Nokta(k24, b30)
Çiçekler	Asker(k18, b7)
Agaçlar	Çadır(k18, b7)
Fistik çami	Tug(k18, b7)

Erguvan Agaci	Gelin odasına getirilen süs agaci(k18, b6)
Sonbaharda bahçe	Altın döğücülerin dükkani(k22, b1)
Sonbaharda yağmur sicimleri	Gümüş teller(k22, b2)
Sonbaharda söğüt yaprakları	Pasanin altın işlemeli kilici(k22, b3)
Sonbahar yaprakları	Altın tepsiler(k22, b4) Yıldızlar(k22, b5) Asigin sarı yanagi ve üzerine kanlı yas düşmesi (k22, b8) Altın ve mücevher(k22, b12) Altın varaklar(k22, b1)
Sarı yapraklarla bezenmiş yol	Üzerine altın tepsiler konmuş (padişahın) sofraya yaygisi (k22, b4)
Sararmış çınar yaprakları	Doğan kusunun pençesi (k22, b6)
Sonbaharda erguvan ağacının yaprakları	Altın(k22, b7)
Yaprakları dökülmüş ağaç	Soyunup meydana giren bir pehlivan(k22, b10)
Çınar dalı	Güres yapan pehlivan (k22, b11)
Sararmış yapraklar üzerine düşmüş çığ tanesi	Altın yapraklı bir küpe (k22, b13)

Kar	Padisahin her yeri gümüs para ile doldurmasi(k9, b4) Topraga gümüs yatak serilmesi(k14, b18) Sinedeki yaralar(k21, b1) Akçe(k21, b2) Tornacinin döktüğü yongalar(k21, b3) Gümüs paralar(k21, b4) Badem çiçekleri (k21, b8) Rimel tahtasi(k21, b10) Beyaz kum(k21, b11) Kum üzerinde olusan sekiller(k21, b11)
Kis bulutu	Sirma çeken usta(k22, b2)
Yer ve gök	Ustanin iplik sardigi çarklar(k22, b2)
Ham gümüs	Karlar(k18, b3)
Sevgilinin saçlari	Sam ordusu(k1, b29) Tuba agacinin gölgesi(k8, b1) Misk(k3, b5) Buhurdanlik(k10, b45) Çin ülkesi (k18, b45)
Sevgilinin yüzü	Hicaz(k1, b29) Sabah vaktinin aydinligi (k16, b1)
Sevgilinin yüzündeki ben	Kâbe(k1, b29) Siyah misk(k18, b45)
Sevgilinin dudagi	Miskle terbiye edilmiş seker(k3, b1) Gonca(k3, b1) Seker(k3, b2)
Sevgilinin dişleri	Süt(k3, b2)
Sevgilinin gözü	Huten ceylani(k18, b45)
Gamze	Tatarlar(k18, b45)
Asigin gözyaslari	Inci taneleri(k5, b31) Kiyetli taslar(k10, b1)
Asigin yaralari	Gül(k6, b3) Gül(k8, b3)

Asigin vücudundaki morluklar	Sümbül(k6, b3)
Asigin vücudu	Gül fidani(k8, b3) Kırmızı mürekkebe batırılmış kalem(k16, b3)
Asigin vücudundaki yaralar	Muska(k8, b4)
Asigin solgun yüzü	Altın(k10, b1)
Asigin gözleri	Kızıl kalemlik(k16, b3) Kızıl kor(k10, b7)
Baki'nin sarı yüzü	Safran(k22, b25)
Gam	Kasirga(k22, b25)
Kılıç	Parlak yol(k1, b23) Duman içinde görülen alevler (k5, b13) Çevgan(k14, b18) Beyaz kus(k14, b29)
Düşman kelleleri	Kusun (padişahın kılıcının) yerden topladığı daneler (k14, b29) Top(k14, b18)
Mızraklar	Gece yanan mumlar(k5, b14)
Askerler	Deniz(k1, b24)
Bayraklar	Yelkenli gemiler(k1, b24)
Kırmızı bayraklarla kaplı zafer meydanı	Lale bahçesi(k2, b22)
Sancaklar	Tavus kusu(k14, b3)
Alem	Yıldız(k2, b21)
Savaş alanında atların ayaklarına kan sürülmesi	Ayakların kınalanması(k2, b23)
Savaş meydanı	Aksam güneşinin kızılığı(k14, b23) Lale bahçesi(k14, b24)
Kadeh	Gemi(k24, b14)
Kadehten dökülen içki damlaları	Mercan tesbih(k18, b24)
Avize	Tarak(k27, b7)

Mühür, Yüzük	Kayserin taci(k19, b1) Gökyüzü çemberi(k19, b3) Cem'in kadehi(k19, b2) Iskender'in aynasi(k19, b2) Ayin mesalesi(k19, b3) Ayna(k19, b4) Asigin sari yüzü(k19, b11) Tarak(k19, b4) Papagan kusu(k19, b5) Altin kafes(k19, b5) Vücudu yarayla dolu iki büklüm asik(k19, b9) Yasli bir kimse(k19, b10) Asik(k19, b11) Badem(k19, b12) Kalenderi bir dervis (k19, b13) Basina gül takmis arif kisi (k19, b14) Kus yumurtasi(k19, b15) Kus yuvasi(k19, b15) Göz(k19, b16) Kulak(k19, b16) Yildiz(k19, b22) Hilâl veya yildiz(k19, b23) Üzerine çig tanesi düsmüs gül(k19, b24) Gökyüzü(k19, b27) Ayin üzerindeki siyahliklar(k19, b28) Agiz(k19, b40) Ben(k19, b40) Asigin kanli bagri (k19, b43) Yaralari daglamak için kor ates konulmasi (k19, b43) Taç (k19, b1)
---------------------	--

Kalem	Çesme(k3, b16) Sürme mili(k3, b19) Nester(k3, b20) Servi(k3, b21)
Siirler	Mücevher bir gerdanlık(k4, b5)
Yazi	Firuze(k4, b6) Menekse(k4, b7) Cennet bahçesi(k3, b16) Geceleyin gökyüzü(k4, b9) Feslegen(k4, b11)
Sayfalar	Gümüş levha(k4, b6)
Sayfadaki beyaz kısımlar	Sabahın parlaklığı(k4, b8)
Sayfadaki siyah kısımlar	Göz sürmesi(k4, b8)
Siyah yazı içindeki noktalar	Karanlık gece içinde görünen Ülker yıldızı(k4, b9)
Yazıdaki noktalar	Ben(k4, b10)
Saray-Kasr	Gökyüzü (k27, b1) Isrethane (k27, b5) Kafes (k27, b6) Güzel(k27, b9)
Sarayın perdeleri ve kumaları	Sevgilinin elbiseleri(k27, b9)
Osmanlı ülkesi	Irem bağları(k1,b38)

2.KENDISINE BENZETİLEN YÖNÜNDEN BENZETMELERİN İNCELENMESİ

Kendisine Benzetilen	Benzeyen
Aden denizi sahili	Çimenligin etrafı(k26, b7)
Agiz	Yüzük(k19, b40)
Aglayan asik	Gökyüzü (k25, b4)
Akçe	Çig taneleri(k18, b11) Kar taneleri(k21, b2)
Aksam güneşinin kızilligi	Savas meydanı(k14, b23)
Altın	Sonbaharda erguvan ağacının yaprakları(k22, b7) Asigin solgun yüzü(k10, b1)
Altın balta	Hilâl(k23, b13)
Altın buhurdanlık	Güneş(k7, b1)
Altın döğücülerin dükkani	Sonbaharda bahçe(k22, b1)
Altın işlemeli bir kubbe	Geceleyin gökyüzü (k2, b18)
Altın kafes	Yüzük(k19, b5)
Altın kalemler	Merkür etrafındaki sular(k3, b23)
Altın para (Flori)	Ay(k20, b3)
Altın pergel	Hilâl(k25, b11)
Altın renkli kadeh ve içindeki sarap	Gül-i rana(k18, b21)
Altın tas içinde bir parça buz	Hilâl (Bayram hilâli) (k25, b13)
Altın tepsiler	Sonbahar yaprakları(k22, b4)
Altın varaklar	Sonbaharda dökülen yapraklar(k22, b1)
Altın ve gümüş	Bahar yaprakları(k26, b5)
Altın ve mücevher	Sonbahar yaprakları ve çig(k22, b12)
Altın yapraklı bir küpe	Sarımsık yapraklar üzerine düsmüş çig tanesi(k22, b13)
Altınla süslenmiş kâğıt	Yıldızla süslenmiş gökyüzü(k3, b24)
Anadolu insanının teni	Yasemin(k17, b3)
Arap alfabesindeki ayin harfi	Hilâl(k23, b10)
Arap alfabesindeki dal harfi	Hilâl(k25, b6)

Arap alfabesindeki nun, dal ve ra harfleri	Hilâl(k20, b11)
Arap alfabesindeki ra harfi	Hilâl(k25, b3)
Asker	İlkbahar bulutu(k18, b5) Çiçekler(k18, b7)
Asigin kanli bagri	Kirmizi tasli yüzük (k19, b43)
Asigin sari yanagi ve üzerine kanli yas düsmesi	Sararmis ve kizillasmis yapraklar(k22, b8)
Asigin sari yüzü	Yüzüğün tasi(k19, b11)
Asigin vücudundaki dövünler	Sümbül çiçekleri(k24, b10)
Asik	Yüzük(k19, b11)
Ayagina halhal takmis bir güzel	Geceleyin gökyüzü (k20, b1)
Ayaklarin kinalanmasi	Savas alanında atların ayagina kan sürülmesi (k2, b23)
Ayin mesalesi	Yüzüğün üzerindeki mücevherler(k19, b3)
Ayin üzerindeki siyahliklar	Yüzüğün üzerindeki yazilar(k19, b28)
Ayna	Yüzük tasi(k19, b4)
Badem	Yüzük(k19, b12)
Badem çiçekleri	Kar taneleri(k21, b8)
Basina gül takmis arif kisi	Yüzük(k19, b14)
Basina sarik saran kisi	Ay(k20, b5)
Bayram namazina gitmeye hazirlanan ve sarigina “dal” seklinde sorguç takan kimse	Gökyüzü(k25, b6)
Ben	Yüzüğün tasi(k19, b40) Yazidaki noktalar(k4, b10)
Beyaz bir saç kili	Hilâl(k23, b4)
Beyaz gömlek	Yasemin(k18, b14)
Beyaz kum	Kar taneleri(k21, b11)
Beyaz kus	Padisahin kilici(k14, b29)

Bir levendın klahinin bir kenara kıvrılması	Sümbül ıeginin yana dogru kıvrılması(k24, b2)
Bir yanı kızarmıs, bir yanı sararmıs güzel bir elma	Hilâl(k20, b4)
Buhurdanlık	Sevgilinin bukleli saçları(k10, b45)
Burcun aslanının zerine atlayan kaplan	Sreyya takım yıldızı(k14, b14)
Cem'in kadehi	Yzk(k19, b2)
Cennet bahçesi	Kanuni'nin divanının yazıları(k3, b16)
Cilt kapagı	Gnes(k3, b26) Ay(k23, b26)
adır	Agalar(k18, b7)
apa demiri	Smbl(k24, b14)
engel	Hill(k25, b9)
esme	Kamis kalem(k3, b16)
evgan	Kılı(k14, b18) Hill(k25, b16)
ıkrikının dktg yongalar	Kar taneleri(k21, b3)
in lkesi	Sevgilinin kakl(k18, b45)
Dadi	İlkbahar bulutu(k18, b11)
Dra'nin kadehi	Hill(k20, b9)
Def	Ay(k20, b6)
Def alan bir kisi	Gnes(k1, b5)
Defin kenarındaki pul	Hill(k20, b6)
Dellal	Gkyz(k20, b9)
Deniz	Gkyz(k25, b9) Gkyz(k25, b10) imenlik(k26, b7) Askerler(k1, b24)
Dilencinin el açması	Hill(k25, b22)
Doğan kusunun kanadı	Gnes(k20, b10)
Doğan kusunun kanadının ucu	Hill(k20, b10)

Dogan kusunun pençesi	Sararmis çinar yapraklari (k22, b6)
Duman	Sümbül(k24, b38)
Duman içinde görülen alevler	Kılıçlar(k5, b13)
Düğme	Çig taneleri(k18, b14)
Elbise yakasi	Hilâl(k25, b17)
Eline süpürge almıs hizmetçi	Sümbül(k24, b17)
Felegin buhurdan çevirmesi	Günesin dönüşü(k7, b1)
Ferras (süpürgeci)	Sabah rüzgari(k18, b4)
Feslegen	Hat yazilari(k4, b11)
Firuze	Yazi(k4, b6)
Gece yanan mumlar	Mizraklar(k5, b14)
Geceleyin gökyüzü	Yazilar(k4, b9)
Gelin	Çimenlik(k18, b15)
Gelin odasına getirilen süs agaci	Erguvan Agaci(k18, b6)
Gelin süsleyicisi	Bahar(k24, b13) Saba(k18, b15)
Gemi	Kadeh(k24, b14)
Gonca	Sevgilinin dudagi(k3, b1)
Gökyüzü	Nergisle kaplı çiçek bahçesi(k26, b4) Yüzükteki firuze tasi(k19, b27)
Gökyüzü çemberi	Mühür(k19, b3)
Göz	Yüzüğün tasi(k19, b16)
Göz sürmesi	Sayfadaki siyah kisimler (k4, b8)
Guy u çevgan oyunundaki top	Günes(k6, b22)
Gül	Asigin yaralari(k6, b3) Asigin yaralari(k8, b3)
Gül fidani	Asigin vücudu(k8, b3)
Gümüş levha	Sayfalar(k4, b6)
Gümüş paralar	Kar taneleri(k21, b4)

Gümüs teller	Sonbaharda yağmur sicimleri(k22, b2)
Günesin dogusu	Alemin savas dönüsü dagin ardından görölmesi (k14, b3)
Güres yapan pehlivan	Çınar dali (k22, b11)
Gürz	Sümbül(k24, b47)
Güzel	Sümbül(k24, b6) Saray-Kasr(k27, b9)
Haber getiren peykler	Sümbül(k24, b8)
Habes diyarinin karanligi	Menekse(k17, b3)
Halhal	Hilâl(k20, b1)
Hamail	Sümbü(k24, b5) 1
Hançer	Hilâl(k25, b4) Susam çiçeğinin yapragi(k7, b6) Hilâl(k23, b9)
Harem dairesi	Gül bahçesi(k18, b3)
Hicaz	Sevgilinin yüzü(k1, b29)
Hilâl veya yıldiz	Yüzük(k19, b23)
Hintli	Sümbül(k24, b22)
Hintli fil sürücüsü	Satürn(k1, b8)
Hokka	Hilâl(k20, b7)
Hokkabaz	Gökyüzü(k20, b7)
Hokkanin altında saklanan para	Günes(k20, b7)
Hoten ceylani	Sevgilinin gözü(k18, b45)
Inci bir gerdanlık	Hilâl(k20, b2)
Inci küpeler	Çig taneleri(k24, b6)
Inci taneleri	Sebnem damlaları(k26, b5) Asigin gözyaslari(k5, b31)
Irem bahçesi	Osmanli ülkesi(k1, b38)
Iri inci	Çig taneleri(k18, b25)
Iskender'in aynasi	Yüzük(k19, b2)
Isret meclisi	Gökyüzü(k1, b5)
Kabe	Sevgilinin yüzündeki ben(k1, b29)

Kadeh	Hilâl(k22, b2)
Kafes	Saray, kasir(k27, b6)
Kagida altın cetvel çekilmesi	Yıldız kayması(k3, b25)
Kalem	Sihab(k1, b3)
Kalemlik	Hilâl(k23, b8)
Kalenderi bir dervis	Yüzük(k19, b13)
Kandil Fiteli	Hilâl(k23, b2)
Kandillerle süslenmiş cami kubbesi	Geceleyin gökyüzü(k1, b1)
Kapi halkası	Hilâl(k20, b12)
Kaplan tirnagi	Hilâl(k23, b6)
Karanlık gece içinde görünen Ülker yıldızı	Siyah yazı içindeki noktalar(k4, b9)
Karlar	Ham gümüş(k18, b3)
Kasirga	Gam(k22, b25)
Kas	Hilâl(k25, b2)
Kayserin taci	Mühür(k19, b1)
Kehribar tesbih	Hilâl(k25, b7)
Kemer	Samanyolu(k2, b18)
Kendisini kiskançlıktan hançerin üstüne atan kimse	Susam çiçeği üzerindeki çig tanesi(k18, b43)
Kırmızı mürekkebe batırılmış kalem	Asigin vücudu(k16, b3)
Kivilcim	Hilâl(k25, b14)
Kıymetli taşlar	Asigin gözyaşları(k10, b1)
Kızıl kalemlik	Asigin gözleri(k16, b3)
Kızıl kor	Asigin gözlerinin kızarıklığı(k10, b7)
Kısrâ'nın taci	Hilâl(k20, b9)
Komutan	Zambak(k18, b6)
Kulak	Yüzüğün metal kısmı(k19, b16)
Kum üzerinde oluşan şekiller	Hayvanların kar üzerindeki izleri(k21, b11)
Kus tuzagi	Hilâl(k25, b12)

Kus tuzagındaki daneler	Yıldızlar(k25, b12)
Kus yumurtası	Yüzüğün inci taşı (k19, b15)
Kus yuvası	Yüzüğün metal kısmı(k19, b15)
Kusun (padişahın kılıcının) yerden topladığı daneler	Düşman kelleleri (k14, b29)
Kuyumcu	Gökyüzü(k20, b8)
Küçük çocuk	Çimenler(k18, b10)
Küçük çocukların sarıkları	Goncalar(k18, b11)
Lale bahçesi	Kırmızı bayraklarla kaplı zafer meydanı(k2, b22) Savaş meydanı(k14, b24)
Mektep çocuklarının Kur'an-ı Kerim'i hatmettikten sonra yaptığı kutlama	Çimenlikte kuşların uçuşması ve ötümesi (k7, b1)
Menekşe	Yazılar (k4, b7)
Mercan tesbih	Kadehten dökülen içki damlaları(k18, b24)
Mesale	Ay(k1, b2) Lale(k26, b3)
Misk	Sevgilinin saçları(k3, b5)
Miskle terbiye edilmiş seker	Sevgilinin dudagi(k3, b1)
Mum	Çoban yıldızı(k3, b25)
Mum alevi karsisindeki kadehin kenarı	Hilâl(k23, b1)
Mumdan yatak	Zambak(k26, b3)
Musa Peygamber	Sümbül(k24, b12)
Muska	Asığın vücudundaki yaralar(k8, b4)
Mücevher bir gerdanlık	Siirler(k4, b5)
Nergis	Günes(k24, b21) Ay (k24, b21)
Nester	Kanuni'nin kalemi (k3, b20)
Nokta	Sümbül üzerindeki çiğ taneleri(k24, b30)
Okların birlikte atılması	İlkbahar yağmuru(k7, b5)

Oruç defteri	Gökyüzü(k23, b8)
Padisah tugu	Sümbül(k24, b1)
Padisahin her yeri gümüş para ile doldurması	Yerlerin karla kaplı olması(k9, b4)
Papagan kusu	Yüzükteki firuze tas (k19, b5)
Parlak yol	Kanuni'nin kilici(k1, b23)
Pasli kiliç	Susam çiçeği(k18, b12)
Pasanın altın işlemeli kilici	Sonbaharda söğüt yaprakları(k22, b3)
Potada eritilen bakir cevheri	Hilâl(k20, b8)
Put	Gül bahçesi(k18, b14)
Rimel tahtası	Karlarla kaplanmış ovalar(k21, b10)
Rüzgarın gökyüzüne tasıdığı çiçek yaprakları	Yıldızlar(k18, b18)
Sabah vaktinin aydınlığı	Sevgilinin yüzü(k16, b1)
Sabahın parlaklığı	Sayfadaki beyaz kısımlar(k4, b8)
Saç örgüsü	Sümbül(k24, b3)
Saçı basi dağınık perisan asık	Sümbül(k24, b11)
Saçları örgülü siyah perçemli dilber	Sümbüllerle kaplı çiçek bahçesi(k24, b3)
Safran	Baki'nin sarı yüzü(k22, b25)
Sahile atılan inciler	Günesin çimenlikte yansıması(k26, b7)
Sarıktaki kürdan	Hilâl(k20, b5)
Savaşçı bir kişi	İlkbahar(k7, b6) İlkbahar(k7, b6)
Servi	Kanuni'nin kalemi(k3, b21)
Sevgilinin elbiseleri	Sarayın perdeleri ve kumaları(k27, b9)
Sevgilinin yüzü	Günes(k25, b4)
Sevgilinin yüzünü kıskandığı için yanan kimse	Bahçede kısım kısım görünün sümbül(k24, b38)
Sirma çeken usta	Kis bulutu(k22, b2)
Sinedeki yaralar	Kar taneleri(k21, b1)

Siyah misk	Sevgilinin beni(k18, b45)
Soyunup meydana giren bir pehlivan	Yapraklari dökülmüs ağaç(k22, b10)
Sultan için yolların ipekli kumasla kaplanması	Güneş isinlerinin ilkbaharda yollara vurması(k18, b18)
Sümbül	Asığın vücudundaki morluklar(k6, b3)
Sümbülün üzerine yaslandığı yatak	Gül(k24, b39)
Sürme mili	Kanuni'nin kalemi(k3, b19)
Sürmecinin (ayın) elindeki mil.	Hilâl(k25, b21)
Süt	Sevgilinin dişleri(k3, b2)
Süvari	Ay(k25, b16)
Sam ordusu	Sevgilinin saçları(k1, b29)
Seker	Sevgilinin dudagi(k3, b2)
Siirini çimen sayfasına yazan sair	Sümbül(k24, b30)
Taç	Mühür yüzük (k19, b1)
Tâk	Samanyolu(k2, b18)
Tamam isareti	Hilâl(k23, b7)
Tarak	Yasemin(k18, b15) Sümbül(k24, b13) Yüzük tasini tutan kısım(k19, b4) Saçak(k27, b7)
Tatarlar	Gamze(k18, b45)
Tavus kusu	Sümbül(k24, b16) Sancaklar(k14, b3)
Temiz etekli bir sevgili	Perde (k24, b4)
Ter	Çiğ taneleri(k24, b8)
Top	Düşman kelleleri(k14, b18)
Topraga gümüş örtü serilmesi	Yerlerin karla kaplanması(k14, b18)
Toprakta oturan bir kişinin elindeki altın işlemeli kadeh	Nergis(k26, b6)

Tuba agacının gölgesi	(k8, b1) Sevgilinin saçları
Tug	Zambagin içindeki sari tüyler(k18, b6) Fistik çami(k18, b7)
Ucu altın işlemeli çember	Hilâl(k23, b5)
Ustanın iplik sardığı çarklar	Yer ve gök(k22, b2)
Üzerine altın tepsiler konmuş (padişahın) sofra yaygısı	Sari yapraklarla bezenmiş yol(k22, b4)
Üzerine çiğ tanesi düşmüş gül	İnci taslı yüzük(k19, b24)
Üzerlik dali	Hilâl(k25, b8)
Vücudu yarayla dolu iki büklüm asik	Yüzük(k19, b9)
Yakut	Lale(k18, b25)
Yaraları daglamak için gögse kor ates konulması	Yüzüğün üzerinde kırmızı tas bulunması(k19, b43)
Yaslı bir kimse	Yüzük(k19, b10)
Yazı	Sümbül taneleri(k24, b30)
Yed-i Beyza	Zambak(k18, b19)
Yelkenli gemiler	Bayraklar(k1, b24)
Yelkenli geminin yelkeni	Hilâl(k25, b10)
Yeşil deniz	Çimenlik(k24, b14)
Yıldız	Nergis(k26, b4) Alem(k2, b21) Yüzük(k19, b22) Sonbahar yaprakları(k22, b5)
Yırtık gömlek	Lale(k7, b12)
Yigidin düğmelerini çözmesi	Sümbülün üzerindeki çiğ tanelerinin dökülmesi(k24, b2)
Zaferan ile yazılmış kol muskası	Zambak goncası(k18, b20)
Zühre'nin elindeki musikar	Hilâl(k25, b5)
Zümrüt renkli döşeme	Çimenler(k18, b3)

SONUÇ

1. Edebi tasvirler var olan nesnelere üzerine yeni hayaller kurmak, onların oluş sebeplerini hüsn-ü taliller isiginda degisik sebeplere baglayarak yaptıkları için özlerinde gerçek tabiat vardır. Baki de gerçek hayatla, gerçek tabiatla iç içe olduğunu bu tasvirlerle göstermiş, ancak sadece gördüğünü değil bir empresyonist ressam gibi algıladığını ve hayal ettiğini siirine aktarmıştır.
2. Baki edebi tasvirlerini yaparken ve kasidelerini yazarken mazmunları kullanmıştır. Ancak bazı methiye kliseleri hariç kendisini kesinlikle tekrar etmemiştir. Devamlı degisik hayaller üzerine odaklanmıştır.
3. Tasvirlerde seçilen her kelime büyük bir özenle yerine konmuş, rast gele hiçbir söz bu siirlere yerleştirilmemiştir.
4. Baki'nin siirlerinde edebi tasvirler bilinçli bir tercih sonucu özellikle tasviri yapıp okuyucunun zihninde belirli hayalleri canlandırmak için yapılmıştır.
5. Kasidelerin nesib bölümlerinde yer alan tasvirler methiye bölümündekilere göre hem sayıca fazladır, hem de sanat değeri bakımından üstündürler. Bunun da methiye bölümlerinde sairin asıl odak noktasının kasidesini sunduğu kişiyi yüceltmek olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.
6. Baki de diğer Divan Edebiyatı sairleri gibi tasviri bir canlandırma aracı olarak kullanmış, Tanrı nasıl varlıkları yaratıp onlara can veriyorsa sair de kelimelere hayat vermeyi hedeflemiştir kanaatindeyiz.
7. Redif kullanılan kasidelerin hemen her beyti ayrı bir edebi tasvirle süslenmiştir. Bu bakımdan Baki'nin bunlar üzerinde çok daha uzun süreler çalıştığını, incelemeler yaptığını, önceki bilgilerine siir yazma esnasında da birçok şeyler kattığını söyleyebiliriz.

8. Baki edebi tasvirlerini olustururken kelimelerin ilk anlamlarinin yani sıra ikinci, üçüncü hatta dördüncü anlamlarini da kullanip ayni beyit içerisinde yeni yeni tasvirleri olusturabilmistir. Onu farkli kilan özelliklerden biri de budur.
9. Baki'nin edebi tasvirlerle ilgili basarisinin sebepleri söyle siralanabilir.
- Bir kuyumcu titizligi ile çalışmış olması
  - Gözlem yapması ve daha önce görmediği detayları yakalamaya çalışması
  - Edebi sanatları özellikle de iham-i tenasüp, tevriye, hüsn-ü talil sanatlarını kullanma konusundaki rahatlığı ve üstün yeteneği.
  - Baskalarının da kullandığı unsurları tasvir etmesine rağmen o tasvirlerin içerisine soktuğu “motion” kavramı. Denebilir ki Baki baskalarının natürmont tablolarını hareketli birer film sahnesine dönüştürebilmistir.
  - Bir methiye siiri olan kasideleri maksadından fazla uzaklaşmadan ekonomik olarak kullanması ve yapması gerektiği kadar edebi tasviri bu siirlerin içine koyması.
  - Nesib, methiye, fahriye, tegazzül, dua gibi hemen her kaside bölümünde tasvir yapabilmis olması kalıpların bu konuda kendisini engelleyememesi,
10. Kasidelerde yer alan gece ve gökyüzü tasvirleri en çok ay ve hilal etrafında şekillenmiştir. Bunun yanında Samanyolu, gezegenler, diğer yıldızlar gece ve gökyüzü tasvirlerindeki yerlerini alırlar. Bu tasvirlerdeki canlılık Baki'nin bir isik sairi olması gerçeğini ortaya koyar.
11. Mevsim tasvirlerinde Baki en çok bahari sevdiğini açıkça ortaya koyar, onu; mutluluğun, nesenin kaynağı olarak gösterir. Sonbahar tasvirlerinde yaygın olan sonbahara hüznü yakistırma anlayışını çoğu zaman terk eder ve sonbahari da olumlu duygularla edebi tasvirlerinin arasına koyar.
12. Çiçek tasvirlerinde lale, menekse, yasemin, susam çiçeği, nergis, gül, yer alırken en büyük payı sümbül çiçeği almıştır.

13. İnsanla ilgili tasvirlerde sevgiliyi, asıkları tasvir etmiş, psikolojik tasvir olarak da hüznün temasını kullanmıştır.
14. Bir imparatorluk şairi olan Baki bu saltanatın savaşla kurulduğunun çok iyi farkındadır ve savaşla ilgili unsurları edebî tasvirlerde çokça kullanarak bunu göstermiştir. Kılıç, alem, sancak, bayrak, mızrak, tug, savaş alanı, tüm gerçeklikleri ile bu tasvirlerde yerlerini alır.
15. Eğlenceye düşkün rîzâ mesrebî bir şair olan Baki isret meclisleri ile ilgili tasvirlerini kasidelere fazlaca sokmamış onları gazellere bırakmıştır.
16. Eşyalarla ilgili edebî tasvirler hatem redifli kaside sayesinde hacimce fazlalık göstermektedir. Ancak değişik eşyaların isimleri, savaşla ilgili malzemeler hariç kasidelerde fazla geçmemektedir.
17. Mimari eserlerle ilgili tasvir Feridun Bey'e sunulan ve onun köskünü anlatan tasvirle sınırlıdır.
18. Nasıl ki Monet'in, Picasso'nun resimlerini taklitlerine rağmen, imzaları olmadan tanımak mümkünse Baki'nin edebî tasvirlerini de onun tabiatı bakımından, onu yorumlayışından hareketle tanımak mümkündür. Bu Monet'in Picasso'nun başarısından daha büyük bir başarıdır, çünkü Baki bunu herkesin aynı mazmunları, benzetmeleri hayalleri kullandığı bir şiir sistemi içerisinde başarmış ve özgünlüğünü ortaya koymuştur.
19. Bu tasvirler Divan şiirinin oluştuğu çevreden ve tabiatından kesinlikle kopuk bir edebiyat olmadığını ortaya koyar .

KAYNAKÇA

- Banarlı, Nihad Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c.1, İstanbul, 1983.
- Bilgegil, M. Kaya: **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, 2.bs., İstanbul, Enderun,1989.
- Çavusoglu, Mehmet: **Baki ve Divanından Örnekler**, İstanbul, Kitabevi, 2001.
- Çelebioglu, Âmil: **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul, MEB, 1998.
- Çelebioglu, Amil: **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, İstanbul, MEB, 1994.
- Çeltik, Halil: **Ömer Ferit Kam ve Asarı Edebiye Tetkikati**, Ankara, T.C.Kültür Bakanlığı, 1998.
- Develioglu, Ferit: **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugât**, 23 bs.,Ankara, Aydın, 2006.
- Dilçin, Cem: **Örneklerle Türk Siir Bilgisi**, Ankara, TDK, 1983.
- Dogan, Muhammed Nur: **Fatih Divani ve Serhi**, İstanbul, Erguvan, 2004.
- Dogan, Muhammed Nur: **Bâki**, İstanbul, Sûle
- Dogan, Muhammed Nur: **Eski Siirin Bahçesinde** 3.bs., İstanbul, Alternatif, 2005.
- Dogan, Muhammed Nur: **Fuzuli Leyla ve Mecnun**, İstanbul, Çantay, 1996.
- Dogan, Muhammed Nur: **Fuzuli'nin Poetikası**, İstanbul, Kitabevi, 1997.
- Ergun, Sadettin Nüzhet: **Baki Hayati ve Siirleri**, İstanbul, Bozkurt Matbaası, 1935.
- Ipekten, Haluk: **Baki Hayati Sanati Eserleri**, Ankara, Akçag Yayinlari, 1998.
- İslam Tarihi Ansiklopedisi**: 10 C., İstanbul, İhlas.
- Kocakaplan, İsa: **Açıklamalı Edebi Sanatlar**, İstanbul, MEB, 1992.
- Kocatürk, Vasfi Mahir: **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Edebiyat, 1964.
- Köprülü, Fuat: **“Baki” I.A.,c. 2**, İstanbul, MEB, 1970, s.243-253.
- Kudret, Cevdet: **Divan Siirinde Üç Büyükler**. Baki, İstanbul, İnkilap, 2003.
- Kurnaz, Cemal: **Hayali Bey Divani'nin Tahlili**, İstanbul, 1996.
- Küçük, Sabahattin: **“Baki'nin Siirlerinde Sosyal Hayatin İzleri”** Türk Dünyası Araştırmaları, s.59, Nisan, 1989,s.153-165.
- Küçük, Sabahattin: **Baki Divani**, Ankara, TDK,1994.
- Küçük, Sabahattin: **Baki ve Divanından Seçmeler**, Ankara T.C. Kültür Bakanlığı, 2002.

- Levend, Agah Sirri: **Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, 4.bs, İstanbul, Enderun, 1984.
- Naci, Muallim: **Osmanlı Sairleri**, haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1986.
- Olgun, Tahir: **Baki'ye Dair**, İstanbul, 1938.
- Onan, Necmettin Halil: **İzahlı Divan Siiri Antolojisi**, İstanbul, MEB, 1997.
- Onay, Ahmet Talat: **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, haz. Cemal Kurnaz, Ankara, TDV, 1993.
- Pakalin, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 3c., İstanbul, MEB, 2004.
- Pala, Iskender: **Baki**, İstanbul, Tımas, 1998.
- Sami, Semseddin: **Kamus-i Türki**, 4.bs, İstanbul, Çağrı, 1992.
- Saraç, M.A. Yekta: **Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat**, İstanbul, Bilimevi, 2001.
- Sefercioglu, Necat: **Nev-i Divani'nin Tahlili**, Ankara, Akçag, 2001.
- Sentürk, Ahmet Atılâ, Ahmet Kartal: **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Dergah, 2004.
- Sentürk, Ahmet Atillâ: **Osmanlı Siir Anatolijisi**, İstanbul, YKY, 2004.
- Sentürk, Ahmet Atillâ: **Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sufi Yahut Zahit Hakkında**, İstanbul, Enderun, 1996.
- Sentürk, Ahmet Atillâ: **XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler**, İstanbul, Kitapevi, 2002.
- Sentürk, Ahmet Atillâ: **Yahya Bey'in Sehade Mustafa Mersiyesi**, İstanbul, Enderun, 1998 .
- Sisman, Vildan: **"Zati'nin Gazeliyatına Göre XVI. Yüzyılda Sosyal Hayat"** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2001.
- Tahirü'l Mevlevi: **Edebiyat Lugati**, İstanbul, Enderun, 1994.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 30 c., İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı, 1988-2006.
- Yılmaz, Ali: **Kanuni Sultan Süleyman'a Yazılan Kasideler**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 1996.

(Resim 5)

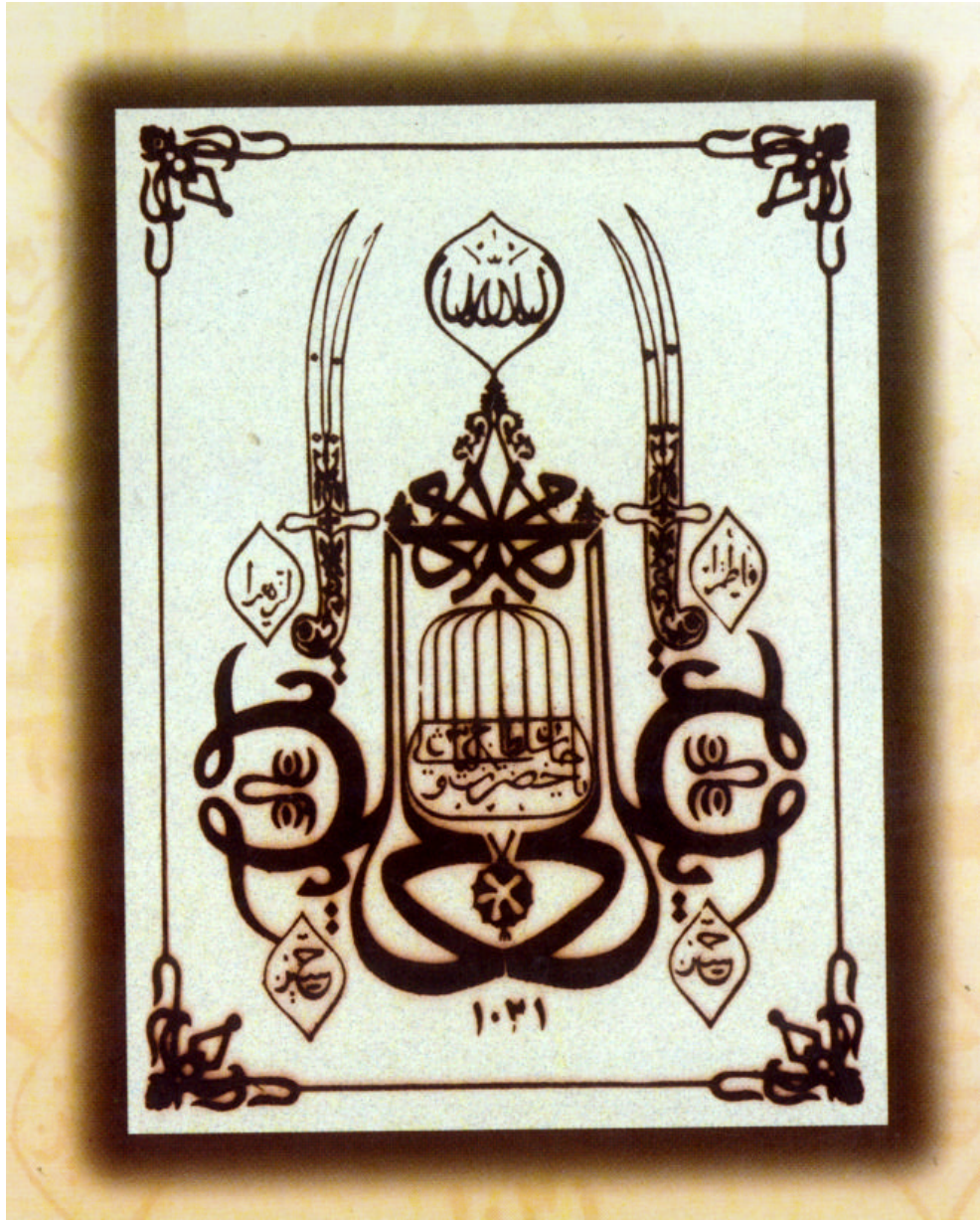
(Resim2)

(Resim3)

(Resim 4)

(Resim 1)